

**T.C.
İZMİR KATIP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**BİR KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK
İSLAMİLİK ENDEKSİ**

Doktora Tezi

İSMAİL ÇAĞRI AY

İZMİR-2022

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**BİR KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK
İSLAMİLİK ENDEKSİ**

Doktora Tezi

İSMAİL ÇAĞRI AY

DANIŞMAN: Doç. Dr. Şaban ÇELİK

İZMİR-2022

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Bir Kalkınma Göstergesi Olarak İslamilik Endeksi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/08/2022

İsmail Çağrı AY

ÖZET

Doktora Tezi

BİR KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK İSLAMİLİK ENDEKSİ

İsmail Çağrı AY

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

Ekonomi kavramı, insanlığın ortaya çıkışından günümüze varlığını sürdüren bir realitedir. İnsanlar, en temel güdülerinden olan hayatta kalma dürtüsüyle birbirleriyle olan etkileşimlerinde en ilkel formdan en güncel forma kadar bu realiteyi yaşamışlardır. Bu çalışmanın temel amacı İslamilik Endeksi'nin (Islamicity Index) bir kalkınma göstergesi olarak kullanılabilmesinin sınanmasıdır. Bu amaç kapsamında İslamilik Endeksi'nin temel yapısının analiz edilmesi, coğrafi bölgeler ile ilişkisinin analiz edilmesi, diğer ekonomik sınıflama türleriyle karşılaştırılmasının yapılması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma kapsamında hem parametrik hem de parametrik olmayan araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler, korelasyon analizleri, fark testleri ile kümeleme analizleridir. Araştırma dönemi 2000 ile 2020 yılları arasındadır. Araştırma sonuçları, İslamilik Endeksi değerlerinin kıtalar bağlamında farklılık gösterdiği, ülkelerin homojen ve heterojen niteliklerini belirlemede etkili olduğu ve bir kalkınma göstergesi olarak kullanılabilmesi gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslamilik Endeksi, İslam Ekonomisi, Ekonomik Kalkınma, Kümeleme Analizi.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Islamicity Index as A Development Indicator

İsmail Çağrı AY

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Business Administration

The concept of economy is a reality that has existed since the emergence of humanity. Humans have lived this reality from the most primitive form to the most up-to-date form in their interactions with each other, with the urge to survive, which is one of their most basic instincts. The main purpose of this study is to test whether the Islamicity Index can be used as a development indicator. Within the scope of this purpose, the analysis of the basic structure of the Islamicity Index, the analysis of its relationship with geographical regions, and its comparison with other types of economic classification were carried out. In this research, both parametric and non-parametric research methods were used. These methods are correlation analysis, difference tests and clustering analysis. The research period is between 2000 and 2020. The results of the research have shown that Islamicity Index values differ in the context of continents, are effective in determining the homogeneous and heterogeneous characteristics of countries and can be used as a development indicator.

Keywords: Islamicity Index, Islamic Economics, Economic Development, Cluster Analysis.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNİN NİTELİĞİ

1.1. İSLAM EKONOMİSİ VE KAPİTALİST SİSTEM.....	4
1.1.1 Ekonomi Tanımı ve Kapsamı.....	4
1.1.2 İslam Ekonomisi ve Felsefesi.....	7
1.1.3 İslam Ekonomisinde Zekât Kavramı ve Vakıflar.....	8
1.1.4 İslam Ekonomisi ve Kapitalist Sistemin Karşılaştırılması.....	10
1.2. İSLAMİ FİNANS VE KONVANSİYONEL FİNANS.....	13
1.2.1 İslami Finans Kavramı ve Temel Özellikleri.....	13
1.2.2 İslami Finansta Şer'î Uyumlu Sermaye Piyasası Araçları.....	15
1.2.2.1 Sukuk.....	17
1.2.2.2 İslami Hisse Senetleri.....	18
1.2.3 İslami ve Konvansiyonel Finans Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	19
1.3. İSLAMİ BANKACILIK VE GELENEKSEL BANKACILIK.....	23
1.3.1 İslami Bankacılık Kavramı ve Temel Özellikleri.....	23
1.3.2 İslami Bankacılıkta Yer Alan Finansman Modelleri.....	25
1.3.2.1 Mudarabe.....	26

1.3.2.2 Müşareke.....	26
1.3.2.3 Murabaha.....	27
1.3.2.4 İcare.....	28
1.3.2.5 Karz-ı Hasen.....	29
1.3.2.6 Tekafül.....	30
1.3.2.7 Selem.....	30
1.3.2.8 İstisna.....	30
1.3.2.9 Teverruk.....	31
1.3.3 İslami ve Geleneksel Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİLİK ENDEKSİNİN YAPISI

2.1. İSLAMİLİK ENDEKSİNİN TEMEL NİTELİĞİ.....	34
2.2. İSLAMİLİK ENDEKSİNİN YAPISAL BOYUTU.....	36
2.2.1 Ekonomik Boyutu.....	36
2.2.2 Hukuk ve Yönetim Boyutu.....	40
2.2.3 İnsani ve Siyasi Haklar Boyutu.....	42
2.2.4 Uluslararası İlişkiler Boyutu.....	44
2.3. İslamilik Endeks Değerlerinin Analizi.....	46
2.3.1 İslamilik Ekonomi Endeks Değerinin Analizi.....	49
2.3.2 İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değerinin Analizi.....	52
2.3.3 İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değerinin Analizi.....	55
2.3.4 İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değerinin Analizi.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİR KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK İSLAMİLİK ENDEKSİNİN
YAPISAL ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	62
3.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	63
3.2.1 Veri Seti.....	63
3.2.2 Değişkenler.....	63
3.2.3 Hipotez.....	65
3.2.4 Analiz Yöntemleri.....	65
3.3 ARAŞTIRMA SONUÇLARI.....	66
3.3.1 İslamilik Endeksi ve Coğrafi Dağılım İlişkisi.....	66
3.3.2 İslamilik Endeksi ve Din İlişkisi.....	73
3.3.3 İslamilik Endeksi ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.....	76
3.3.4 İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık İlişkisi.....	95
3.3.5 İslamilik Endeksi'nin Kümeleme Analizi.....	101
3.3.5.1 Kümeleme Analizi.....	102
3.3.5.2 Daraltılmış Kümeleme Analizi.....	113
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	127

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. İslam Ekonomisi ve Kapitalist Sistem Özet Karşılaştırma Tablosu.....	12
Tablo 1.2. İslami ve Konvansiyonel Finans Sistemlerinin Karşılaştırılması.....	22
Tablo 1.3. İlk Kurulan İslami Bankalar.....	24
Tablo 2.1. Ekonomi Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları.....	39
Tablo 2.2. Hukuk ve Yönetim Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları.....	41
Tablo 2.3. İnsani ve Siyasi Haklar Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları.....	43
Tablo 2.4. Uluslararası İlişkiler Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları.....	45
Tablo 2.5. İslamilik Endeks Değerleri (Genel Endeks)	47
Tablo 2.6. İslamilik Ekonomi Endeks Değerleri.....	50
Tablo 2.7. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi.....	53
Tablo 2.8. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değerleri.....	56
Tablo 2.9. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değerleri.....	59
Tablo 3.1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler.....	64
Tablo 3.2. İslamilik Endekslerinin Normallik Testi.....	68
Tablo 3.3. Coğrafi açıdan İslamilik Endeks Değer Farklılığı (Kruskal-Wallis Testi)	69
Tablo 3.4. Coğrafi açıdan İslamilik Endeks Değer Farklılığı (ANOVA Testi)	71
Tablo 3.5. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları İlişkisi (Pearson Korelasyon)	74
Tablo 3.6. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları İlişkisi (Spearman Korelasyon)	75
Tablo 3.7. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	77

Tablo 3.8. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA).....	77
Tablo 3.9. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	79
Tablo 3.10. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA).....	79
Tablo 3.11. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	81
Tablo 3.12. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA).....	81
Tablo 3.13. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	83
Tablo 3.14. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA).....	83
Tablo 3.15. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	85
Tablo 3.16. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA).....	85
Tablo 3.17. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi.....	88
Tablo 3.18. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi.....	89
Tablo 3.19. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi.....	90
Tablo 3.20. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi.....	91
Tablo 3.21. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi.....	92
Tablo 3.22. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	93

Tablo 3.23. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	93
Tablo 3.24. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	94
Tablo 3.25. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	94
Tablo 3.26. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi.....	94
Tablo 3.27. 2000 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)	96
Tablo 3.28. 2005 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)	97
Tablo 3.29. 2010 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)	98
Tablo 3.30. 2016 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)	99
Tablo 3.31. 2017 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)	100
Tablo 3.32. 2018 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)	101
Tablo 3.33. Kümeleme Analizi Grup 3.....	103
Tablo 3.34. Kümeleme Analizi Grup 6.....	104
Tablo 3.35. Kümeleme Analizi Grup 5.....	105
Tablo 3.36. Kümeleme Analizi Grup 2.....	107
Tablo 3.37. Kümeleme Analizi Grup 1.....	108
Tablo 3.38. Kümeleme Analizi Grup 4.....	109
Tablo 3.39. Kümeleme Analizi Grup 7.....	111
Tablo 3.40. Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 1.....	112
Tablo 3.41. Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 2.....	113

Tablo 3.42. Daraltılmış Kümeleme Analizi Grup 3.....	115
Tablo 3.43. Daraltılmış Kümeleme Analizi Grup 2.....	117
Tablo 3.44. Daraltılmış Kümeleme Analizi Grup 1.....	119
Tablo 3.45. Daraltılmış Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 1.....	121
Tablo 3.46. Daraltılmış Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 2.....	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. İslami Esaslara Uygun İşlemler.....	15
Şekil 1.2. Sukuk İhracı Süreci.....	18
Şekil 1.3. Mudarabe Uygulama Süreci.....	26
Şekil 1.4. Müşareke Uygulama Süreci.....	27
Şekil 1.5. Murabaha Uygulama Süreci.....	28
Şekil 1.6. İcare Uygulama Süreci.....	29
Şekil 2.1. İslamilik Endeks Bileşenleri.....	35
Şekil 2.2. İslamilik Ekonomi Endeksi Alt Boyutları.....	37
Şekil 2.3. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Alt Boyutları.....	40
Şekil 2.4. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Alt Boyutları.....	42
Şekil 2.5. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Alt Boyutları.....	44
Şekil 2.6. İslamilik Endeks Değeri: Türkiye.....	48
Şekil 2.7. İslamilik Ekonomi Endeksi: Türkiye.....	51
Şekil 2.8. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değerleri: Türkiye.....	54
Şekil 2.9. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değerleri: Türkiye.....	57
Şekil 2.10. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değerleri: Türkiye.....	61
Şekil 3.1. Grup 3 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	102
Şekil 3.2. Grup 6 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	103
Şekil 3.3. Grup 5 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	104
Şekil 3.4. Grup 2 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	106
Şekil 3.5. Grup 1 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	108
Şekil 3.6. Grup 4 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	108
Şekil 3.7. Grup 7 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	110
Şekil 3.8. (Daraltılmış) Grup 3 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	114
Şekil 3.9. (Daraltılmış) Grup 2 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	116
Şekil 3.10. (Daraltılmış) Grup 1 Üye Ülkeler (Dendrogram).....	118

KISALTMALAR

İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
MÖ	: Milattan Önce
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
MENA	: Middle East and North Africa (Orta Doğu ve Kuzey Afrika)
REITs	: Real Estate Investment Trusts (Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları)
ETF	: Exchange-Traded Funds (Borsa Yatırım Fonu)
FTSE	: Financial Times Stock Exchange (Londra Borsası)
AAOIFI	: Accounting and Auditing Organization for Islamic Finance Institutions (İslami Finansal Kuruluşları için Muhasebe ve Denetim Kurumu)
HMVKŞ	: T.C. Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi
AB	: Avrupa Birliği
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ANOVA	: Anaysis of Variance (Varyans Analizi)
Std.sap.	: Standart Sapma
N	: Gözlem Sayısı
HCA	: Hiyerarşik Küme Analizi

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının her aşamasında değerli katkılarını esirgemeyen başta tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Şaban ÇELİK'e, tez izlemelerindeki jüri üyesi hocalarım olan Sayın Doç. Dr. Abdurrahman KORKMAZ ve Sayın Doç. Dr. Engin KÜÇÜKSİLLE'ye katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, bu süreçte tarafıma desteklerini esirgemeyen ve varlıklarından dolayı bana huzur ve mutluluk veren başta eşim Şeyma AY olmak üzere, kızım Elif Enise ve oğlum Burak'a da ayrı ayrı teşekkür ederim.

İsmail Çağrı AY

İzmir-2022

GİRİŞ

Dünya ekonomilerinde yaşanan son gelişmeler ve özellikle 2008 global finans kriziyle birlikte finansal piyasalarda yeni sistemler ve ürünler için birtakım arayışlar başlamıştır. Yaşanan söz konusu gelişmeler uluslararası finansal sistemin geleneksel modeli içerisinde İslam ekonomisinin bir unsuru olan İslami finans sisteminin ve söz konusu sistemin piyasa enstrümanlarının dahil edilmesinde önemli oranda etkili olmuştur.

İslam ekonomisi ve İslami finansın ana referans kaynağı Kur'an-ı Kerim olup, var olan finansal sistem içerisindeki tatbik aşamasında ise sünnet, hadis, fıkıh ve Şer'i danışma kurul görüşleri esas alınmaktadır. Faiz (riba), belirsizlik (gharar) ve spekülasyon (maisir) içeren ve alkol, kumar, domuz eti gibi haram olduğu kabul edilen konularda ticari faaliyetlerde bulunmayı İslam hukuku yasaklamıştır. Konvansiyonel finans sistemi içerisinde yer alıp ta İslami finansın öngördüğü şartlara uyum sağlayabilen enstrümanların yanında söz konusu şartlara uygun yeni ve güncel finansal enstrümanlar türetilerek İslami finans sistemi var oluşunu sürdürmektedir.

İslami finans ve liberal finans sistemleri ve araçları bazı noktalarda benzeşebilmektedir. İkisini birbirinden ayıran temel husus söz konusu İslami finans araçlarının, İslam hukuku çerçevesinde yatırım yapması ve bu kapsamda bir Şer'i danışma kurulundan danışmanlık hizmeti alıyor olmasıdır. İslam hukuku genel olarak kâr/zarar paylaşımı ve ortaklık yoluyla yatırım yapılmasını nazara vermekte ve faiz ile yasaklanmış ve belirsizlik içeren faaliyetleri de yasaklamaktadır. Söz konusu hususlara uyumun sağlanabilmesi amacıyla, söz konusu danışma kurulları tarafından, İslami finans enstrümanlarının varlık dağılımı, yatırım işlemleri ve gelir dağılımı (hangi gelirin hangi faaliyetten elde edildiği) incelemekte ve bu konularda danışmanlık hizmeti verilmektedir.

Yatırım yapılacak araçların seçiminde, konvansiyonel finans enstrümanları faize dayalı işlemler yapabildiği gibi mevcut sektörlerdeki tüm şirketlere de yatırım

yapabilmektedir. İslami finans tarafında ise, İslam hukukuna aykırı işlemler yapılamayacağı gibi, yatırım yapılacak şirketlerin de İslam hukukuna uygun olup olmadığı incelenmek zorundadır. Bu sebeple, İslami yatırım fonları tarafından, İslam hukukuna aykırı faaliyetlerde bulunan şirketlerin paylarına yatırım yapılamayacağı gibi, dayanağı faiz, belirsizlik, vb. Şer'an yasaklanmış unsurları barındıran sermaye piyasası araçlarına da yatırım yapılamayacaktır. Bu kapsamda, piyasalarda yatırım yapılan veya likidite ve risk yönetim aracı olarak kullanılan kamu ve özel sektör borçlanma araçlarına, birçok vadeli işlem kontratına ve para piyasası araçlarına İslami yatırım fonları portföylerinde yer veremeyecektir.

İslam ekonomisi, özellikle son çeyrek yüzyılda yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan bazıları, İslam ekonomi modelinin olup olamayacağı, İslami finans ürün ve sistemlerinin liberal ekonomi ürün ve sistemlerinden daha verimli olup olmadığı ve liberal ekonomi sistemi içerisinde tanımlanan Homo-Economicus (ekonomik insan) modeli ile İslam ekonomi modeli içerisinde tanımlanan Homo-Economicus Islamicus (İslami ekonomik insan) ekonomik bireylerinin farklılıkları şeklindedir. Bu tartışmaların yanı sıra 14 yüzyıllık İslam tarihinde İslamiyeti benimsemiş ülkelerdeki ekonomi politikalarının toptan yok sayılması ne kadar anlamlıysa son çeyrek asırdır iddia edilen İslam ekonomi modelinin günümüz küreselleşen dünyasında tamamen uygulanması da o kadar anlamlıdır. Her iki durumun da rasyonellikten uzak olduğu açıktır.

İslam ekonomisinin varlığı, modeli, uygulanabilirliği ve ölçülebilirliği üzerine yapılan en ciddi projelerden birisi İslamilik Projesidir (Islamicity Project). Bu projede, İslam dininin en temel kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim ve hadisler temel alınarak geliştirilmiş bir endeks söz konusudur. Bu endekse dört alt boyuttan oluşan ve her boyutunda farklı değişkenlerin yer aldığı bir yapı arz etmektedir. Bu endeks ile ölçüldüğü iddia edilen husus bir ülkenin İslami öğretiler ışığında ne kadar performans gösterdiğidir. Bununla beraber, İslamilik Endeksi'nin (Islamicity Index) ekonomik kalkınma adına kullanılabilmesi düşüncesi de normatif olarak iddia edilmiştir.

Bu çalışmada ilk defa İslamilik Endeksi'nin yapısının açıklanması, ülkelerin coğrafi konumlarıyla ilişkisinin ortaya konması, Dünya Bankası ve İslam İşbirliği

Teşkilatı (İİT) üye ülke sınıflamalarıyla olan ilişkisinin analiz edilmesi ve İslamilik Endeksi temelinde yeni bir ülke sınıflaması yapıp yapılamayacağı hususları incelenecektir. Bu araştırmada yapılacak analizler ilk defa en güncel veriler ışığında gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde; İslam ekonomisi, İslami finans ve liberal ekonomi ve liberal sistem içerisindeki ekonomi, finans ve bankacılık alanlarındaki kavramsal bilgileri verilmiş olup, her iki finans sisteminin bahsedilen üç ana başlık altında mukayesesi yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde İslamilik Endeksi'nin yapısı detaylı olarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde de İslamilik Endeksi'nin bir kalkınma göstergesi olarak kullanılıp kullanılmayacağı detaylı analizler sonucunda ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNİN NİTELİĞİ

1.1 İSLAM EKONOMİSİ VE KAPİTALİST SİSTEM

1.1.1 Ekonomi Tanımı ve Kapsamı

Ekonomi kavramı, insanlığın ortaya çıkışından günümüze varlığını sürdüren bir realitedir. İnsanlar, en temel güdülerinden olan hayatta kalma dürtüsüyle birbirleriyle olan etkileşimlerinde en ilkel formdan en güncel forma kadar bu realiteyi yaşamışlardır. İktisadın modern bir bilim olma süreci ise XVIII. Yüzyılda Adam Smith gibi iktisatçıların ekonomi literatürüne katkılarıyla başladığı söylenebilir¹. Adam Smith'in ekonomi literatürü açısından yazmış olduğu iki önemli eser bulunmaktadır. Bu eserlerden ilki Ahlaki Duygular Kuramı (The Theory of Moral Sentiments, 1759) ve ikincisi ise Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations, 1776) kitaplarıdır. Bu iki kitapta öne çıkan iki ana kavram etik ve görünmez el kavramlarıdır. Etik ile insan doğasının nasıl bir yapıda olduğu vurgulanmıştır. Görünmez el kavramıyla da serbest bırakılan piyasanın kendi dinamiklerinin ekonomik ilişkileri belirleyeceğini belirtmiştir. Liberal sistemlerin temelini oluşturan serbest piyasa ekonomisindeki ve Adam Smith'in vurguladığı etik

¹ Ekonomi literatürünün gelişmesi öncelikle XVI. , XVII. Ve XVIII. Yüzyıllardaki aydınlanma hareketlerine borçludur. Bu dönemde özellikle Thomas Hobbes (1588–1679); John Lock (1632–1704); Voltaire (1694–1778); Montesquieu (1689–1755); Jean-Jacques Rousseau (1712–1788); ve Marquis de Condorcet (1743–1794)] gibi aydınların katkıları önemlidir. Bunu takip eden süreçte de politik ekonomi alanı tanımlanmış ve Francis Hutcheson (1694–1746), David Hume (1711–1776) ve Adam Smith (1723–1790) gibi yazarlar da alana önemli katkılarda bulunmuştur (Mirakhor ve Askari, 2017).

kavramı ile insanın doğası gereği açgözlü ve doyumsuz olma durumları ortaya çıkan serbest piyasa ekonomi modelinde ilerleyen dönemlerde göz ardı edilmiştir.

Günümüz ekonomilerinde karşımıza genel olarak üç farklı ekonomi modeli çıkmaktadır. Bunlar, Anglo-Sakson ülke ekonomilerinde (Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda) görülen liberal sistem olarak da ifade edilen serbest piyasa modeli, kıta Avrupası, Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerde görülen serbest piyasa modeli, Çin'de görülen liberal ve sosyalizm karması ekonomi modeli, ile karma (hibrid) olarak tanımlanabilecek ekonomi modelleridir. Türkiye, karma ekonomik model uygulayan ülkelerden biridir. Karma ekonomik model uygulayan ülkelerin içinde özellikle İslami ekonomi unsurlarını içeren sistemleri kullanan ülkelerde yer almaktadır. Suudi Arabistan, Pakistan ve Malezya gibi ülkelerde hem İslam ekonomisi hem de liberal sistem modellerinin değişik oranlarda kullanıldığı görülmektedir.

Serbest piyasa ekonomilerinde ekonomi tanımı genel olarak aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

- i) Ekonomi, kısıtlı kaynaklar altında seçim yapma bilimidir (Hall ve Lieberman, 2004: 8).
- ii) (Rakip) Bireyler arasında kıt kaynakların en iyi nasıl dağıtılacağını yapma bilimidir (Schiller, 2004: 3).
- iii) Ekonomi, bireylerin ve toplumların doğanın ve önceki nesillerin sağladığı kıt kaynakları nasıl kullanmayı seçtiklerinin incelenmesidir (Case, Fair ve Oster, 2009: 5).

Ekonomi literatüründe bu ve benzeri pek çok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlarda ortaya çıkan temel sonuç üzerinde mutabık kalınan bir tanımın olmamasıdır. Bununla beraber, bireyin nasıl tanımlandığı da ayrıca önemlidir. Liberal sistem, ekonomik bireyi Homo-Economicus olarak tanımlarken sınırsız istek sahibi olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla, bir tarafta sınırsız istekleri olan bireyler ile diğer tarafta miktarı sınırlı kaynaklar yer almaktadır. Bu bağlamda, ekonomi bir yerde sınırsız istekleri olan

bireylerin miktarı sınırlı olan kıt kaynakları nasıl bölüşebileceğinin bilimi olarak tanımlanabilmektedir.

Ekonomi literatüründe iki tür tanımlama söz konusudur. Bunlar, normatif ekonomi ile pozitif ekonomi kavramlarıdır. Normatif ekonomi, neyin nasıl olması gerektiğini açıklarken pozitif ekonomi ise olanın nasıl görüldüğünü açıklamaktadır. Bu bağlamda bir iktisat modelinin öngördüğü ile gerçekleşen arasındaki temel fark normatif bakış açısıyla pozitif bakış açısı arasındaki farktır.

Ekonomi kavramının İslam ekonomisi bağlamında tanımlanması ise son derece tartışmalı bir konudur. Bu bağlamda dört tür tanımlama yapılmıştır (Furqani, 2018:76):

- i) İslam ekonomisi, iktisatta İslami hedefleri gerçekleştirmenin yollarının incelenmesi,
- ii) İslami çerçevede ekonomik sorunları çözüme yollarının incelenmesi,
- iii) İslam ekonomisi, insan (İslam insanı) davranışının incelenmesi olarak seçimler yapmak ve kararlar vermek,
- iv) Ekonomi, kıtlık koşulları altında seçim çalışması.

Bu tanımlamaların yanı sıra pek önemli bir tartışma konusu ise İslam ekonomisi adı altında bir ekonomik modelin olup olamayacağına ilişkindir. Bu tartışma, özellikle batılı yazarların öne sürdüğü Homo-Economicus (ekonomik birey) kavramının İslam ekonomisi literatüründe tanımlanan İslamicus (İslami birey) kavramından doğan temel farklılıklarından ileri gelmektedir. Bu farklılıklar özetle bireyin; bencillik, tercihler ve helal-haram bağlamlarında kendini göstermesidir (Dilek, Küçük ve Özdilek, 2017: 638). İslami bireyin bencil olamayacağı, tercihlerini yaparken kanaatkâr olacağı ve helal-haram kısıtlarını uygulayacağı için liberal sistemin tanımladığı bireyden ayrılmaktadır. Asıl tartışma konusu ise bireyin doğası gereği bencil, aç gözlü ve savurgan olmasının herhangi bir dini yapı tarafından tamamen ortadan kaldırılamayacağından söz konusu bir ekonomik sistemin olamayacağı hususudur.

1.1.2 İslam Ekonomisi ve Felsefesi

İslam ekonomisi veya iktisadı terimi, İslami yaşam prensiplerini benimsemiş bir toplulukta erkek ve kadınların ekonomik eylemlerine kılavuzluk eden bir değerler düzeni olarak sosyo-politik, yasal ve fihhi önermelerin mevcut olduğu varsayımına dayanan bir unsur olarak izah edilmektedir. İslam iktisadı terimine bu bakış açısı, kapitalist paradigma temelinde yürütülen ekonomik analizlerin kapitalist ekonomi olarak ele alınmasını anımsatmaktadır. Bu minvalde, İslam iktisadı, diğer sistemlerdeki gibi ekonomik sistemlerin sahasında incelenmesi gereken bir iktisat bilim dalı haline gelmiştir (Kahf, 2003: 6).

Khan, M.A. (1984: 52) ve Zaman (1984: 49) gibi bilim adamları İslam ekonomisinin iktisat biliminin bir branşı olduğu görüşüne katılmamaktadırlar. Söz konusu yazarların yaptığı tanıma göre İslam iktisadı, geleneksel ekonomi biliminin yerine geçmesi gerekmektedir. Yazarlar İslam iktisadını, insanoğlunun adeta ekonomik davranışları ve yönelimlerini sadece İslami kurallar çerçevesinde Allah rızasını kazanmak için uygulanabilirmiş gibi, İslami yaşayış tarzının özgünlüğünü Khan “felah (kurtuluş)” ilkesi ve S. M. H. Zaman ise “Şeriat” ilkesi üzerinden tanımlamaktadırlar. Her iki yazar da İslam ekonomisini iktisat biliminin bir alt-anabilim dalı olarak görmek yerine, tamamıyla söz konusu bilimin alternatifi olarak vurgulamaktadır.

Tag el Din (1994: 98) ise İslam iktisadını, ekonomik problem ve sıkıntılarla yüzleşme hususunda, Kur'an-ı Kerim ve sünnet kılavuzluğundaki bir iktisat politikası sistemi olarak açıklamaktadır. İslam iktisadının hedefinde insanoğlunun doyumsuzluğunun gerekli kıldığı kuralcı müdahale politikaları vardır. Dolayısıyla İslam ekonomisi, politika yapıcıları aydınlatan bir unsur haline gelmekte ve siyasilere özellikle doğru mali kararlar almaları hususunda yön göstermektedir. Netice itibarıyla, rasyonel olarak “olması gerekeni” önermek için önce “olanı” gerektiğini bilmek gerektiğinden, ekonominin analitik kısmı politika önerileri için önemsiz bir gereklilik haline gelmektedir (Kahf, 2003: 7).

İslam ekonomisi kavramının Türkiye’de tanıtılmasında ve anlatılmasında ön ayak olan bilim adamlarından olan Sabahattin Zaim’e göre ise iktisadi kalkınmada ve büyümede maddi ve manevi unsurların birlikte ele alındığı yeni bir yöntem ve yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Çünkü yaradılış gereği insanların maddi açıdan olduğu kadar manevi olarak ta tatmin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca maddi ve manevi kalkınmayı birlikte sağlamak, ancak İslam dininin ilkelerinin ekonomik alanda uygulanmasıyla mümkün olabilecektir. Diğer bir deyişle, İslam ekonomisinin pratikte uygulanması sürekli finansal krizlerle maruz kalan dünya ekonomileri için eşi benzeri bulunmayan bir yöntem olacaktır (H. Zaim, 2010: 120-123).

1.1.3 İslam Ekonomisinde Zekât Kavramı ve Vakıflar

İzzetbegoviç (2011: 268-269) zekât kavramını İslam dininin ilk zamanlarında Hz. Muhammed’in Mekke’de ikamet ettiği dönemde fakirlere gönül esaslı olarak verilen bir bağış, yani sadaka biçiminde olarak tanımlamıştır. Daha sonraları ise zekât yasal bir yükümlülük olarak, fakirler için zenginlerden toplanan bir vergi olarak alınmaya başlanmıştır. Bilge Kral olarak anılan yazar, yoksulluğun büyük bir sosyal bir problem olmasıyla beraber bir insanın en tabii haklarından yoksun kalmasına neden olduğu ve söz konusu soruna karşı verilebilecek en büyük cevabın zekât mefhumu olduğunu savunmaktadır. Zekâtın ayrıca; yukarılardan akan büyük bir kıymetler şelalesi, insanoğlundaki şefkat ruhunu ortaya çıkaran ve yardımlaşmanın önemini hatırlatan, fakirlerin sefaletini zenginlerin ise ilgisizliğini sona erdiren, insanların mali durumları arasındaki uçurumu azaltan ve onları birbirlerine yaklaştıran son derece kıymetli bir müessese olduğu vurgulanmaktadır.

İktisat disiplinindeki çalışmalarıyla 1976 yılında Nobel ödülünü alan ünlü ekonomist Milton Friedman’ın “Negatif Gelir Vergisi” teorisi, vergi dairelerinin, kazancı çok kısıtlı veya yetersiz olanlara negatif vergi ödemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Söz konusu teori, zenginlerden toplanan vergilerin israfa neden olan kamu harcamalarına aktarılması yerine toplumda var olan gerçek ihtiyaç sahiplerine aktarılmasını ve böylelikle ABD’de yoksulluğun çok kısa bir sürede ortadan kalkacağını önermektedir. Milton

Friedman'ın bu görüşünün anlamlı bir şekilde zekât müessesini hatırlattığını dile getirilmektedir (İzzetbegoviç, 2011: 270-271).

Kur'an'da toplamda seksen iki yerde bahsi geçen zekât emri ile Müslüman milletlerde vakıfların yayılışı ile tabiri caizse sessiz bir devrim olmuştur. Zekât gibi vakıfların da içeriği, inkişafı ve genişlemesi göz önünde bulundurulduğunda diğer uygarlıklarda bir eşinin daha olmadığı görülebilmektedir. Neredeyse bütün Müslüman ülkeler, kendi halklarının yararlanması için büyük ölçüde mallar vakfetmiştir. Kur'an'da vakıf hususu alenen geçmemesine bile oldukça yaygın bir İslami kurum olması rastlantı değildir. Vakıflar, yardım ve dayanışma ruhunun güzel bir sonucu ve zekâtın ruhani atmosferinin yarattığı o güzel havanın bir neticesi olarak meydana gelmiştir (İzzetbegoviç, 2011: 272).

Hudaifah ve Ajija (2017: 143-160), Asya'daki Müslüman ülkeler ve Latin Amerika'daki Müslüman olmayan ülkeler arasından seçerek fakirlik ve fakirliği azaltma politika ve programları üzerine yaptığı nitel çalışmada üç önemli sonuca ulaşmıştır. İlk olarak; fakirlerin çoğunlukla kırsal, banliyö ve kenar mahallerde yaşadıklarını, ikincil olarak; her iki grup ülkelerin fakirliği azaltmadaki çabalarının iyi sonuç verdiği, Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve gelir eşitsizliği grafiği gibi iktisadi göstergelerin de olumlu olduğu gözlemlenmiştir. Üçüncül olarak ise, çeşitli strateji politikaları ve programları her iki grup ülkeler için de uygulanmıştır. Zekât, infak ve sadaka gibi İslam ekonomisi kavramlarının Müslüman ülkeler için oldukça anlamlı bir rol oynadığı, diğer tarafta Müslüman olmayan ülkelerin ise toprak reformu ve turizm endüstrisinin gelişimi gibi radikal ve yaratıcı stratejiler yaratma eğilimli oldukları gözlemlenmiştir.

Al Haq ve Farooq (2017: 20-25) yaptıkları çalışmada, İslam ekonomisinde zekâtın ekonomik büyümede milli stratejinin bir parçası olduğu düşünüldüğünde yoksulluğu azaltmada önemli bir rol üstlenebileceğini belirtmişlerdir.

Shaikh vd. (2017: 6-10) yaptıkları nitel çalışmada, Müslüman yoğunluklu çoğu ülkenin genelde gelir açısından yoksul oldukları ve söz konusu devletlerin vergi toplama, etkili yönetim ve büyüme harcama kapasitesi hususlarında oldukça zayıf olduklarını belirlemişlerdir. Ayrıca, özel sektördeki finansal kurum sayısının oldukça düşük olduğu

ve söz konusu kurumların da sadece gelir bazlı borçlanma şartını sağlayan kişilere fon sağladıkları saptanmıştır. Bu yüzden vakıf müessesinin sürekli ve etkili bir şekilde sosyal tasarruflardan yararlanmak için aracılık hizmetleri sağlayan sosyal bir finans kurumu olarak bu boşluğu doldurabileceğini öne sürmüşlerdir. Vakıfların kurallarındaki esnekliğin direkt veya finansal kurumlar vasıtasıyla faydalanıcılara hizmet etmesine olanak verdiği ve oldukça geniş bir sosyal hizmet sağladığını ileriye sürmüşlerdir.

Fakhrunnasa ve Musta'in (2017: 32-35) yaptıkları araştırmada Endonezya tarım sektörünü geliştirmek için İslami bankaların vakıf kurumlarını yönetmedeki rolünü tasvir etmişlerdir. Söz konusu husus üzerine yaptıkları geniş çaplı incelemede ilk olarak; Endonezya'daki İslami bankaların vakıf fonları yönetimini profesyonel bir şekilde yapması gerektiğini söylemişlerdir. İkincil olarak; İslami bankaların insan kaynağı kalitesini yükseltmek için çiftçilerin tarımsal alanda eğitimini artırarak sosyal bir aracı olarak görev yapabileceğini belirtmişlerdir. Son olarak ise; İslami bankaların çiftçilere gübre, tohum ve diğer girdileri alabilmeleri için destekler sağlayan finansal bir aracı olabileceğini savunmuşlardır. Bunlara ilaveten, İslami bankaların İslami finans esaslarını uygulayarak borçlanırken veya çiftçilere doğrudan finansman sağlarken çiftçilere üçüncü taraf garantörü olabileceğini de ifade etmişlerdir.

1.1.4 İslam Ekonomisi ve Kapitalist Sistemin Karşılaştırılması

İslam iktisadının kökleri Kur'an, sünnet ve hadislerde yer alan ilkelere dayanmaktadır. Mülkiyet, servet birikimi, miras, zekât, vakıf, israf, helal-haram, belirsizlik, spekülasyon, kumar ve faiz yasakları vb. konular hakkında söz konusu ilkelere referans alınarak kavramsal tanımlamalar yapılmaktadır. İslam ekonomisi ve hukuk bilimi esneklik hususunda benzer özelliklere sahiptirler. İslam ekonomisinde usul kavramı ilahi bir buyruk ile gelen kaidelere bağlıyken, piyasa ekonomisindeki işin pratiğe dökülmesi ise zamana ve mekâna göre farklılık göstermektedir (Tabakoğlu, 2010: 15).

İslam ekonomisinin toplumsal hükümleri sosyal adaletle uzlaşa içinde olmalıdır. Eğer ki; toplumda genel adalet dengesi sağlanır, günümüzde yaygınlaşan israf ortadan kalkar, adil gelir dağılımı olur, ekonomik özgürlük ve ideal refah seviyesi sağlanıp uzun

dönem istikrara kavuşur ve şahsi mülkiyet hakları devlet güvencesi altında korunursa istenilen sosyal adalet ancak gerçekleşebilecektir (Tabakoğlu, 2010: 20-22).

Kapitalist ekonomik düzende kişisel çıkar; her ekonomik ünitenin kendi menfaatini gözeterek maksimum kâr ve fayda peşinde koşması şeklinde açıklanır. Söz konusu ekonomik sistemde, her karar verici kendi lehine olan maksimum kâr veya faydayı elde etmek için çalışır ve çaba gösterir. Sonuçta bu kişisel çıkar, zarara uğrayan üreticiler için iflas ihtimalinin yanı sıra seçim ve girişim özgürlüğünün de gayesini belirlemektedir (Ünsal, 2009: 55).

Kapitalist düşünce, toplumsal yarar, ortak yarar, toplumsal iyilik vb. gibi bir toplumdaki insanların önemseydiği birçok uçtan uzak bireyci bir anlayıştan beslenmektedir. Ayrıca, toplumdaki insanların bireysel menfaatler dışında ortak çıkarlar kavramından uzak olduğu da vurgulanmaktadır. Bu sistemde kişisel çıkarlar temel amaçtır ve kişisel çıkarların toplumsal çıkarlara yol açabileceği varsayılmaktadır (Yayla, 2015: 21).

İslam iktisadı disiplini ise her zaman toplumun çıkarlarını bireyin çıkarlarının üzerine koymuştur ve kapitalist serbest piyasaların bireylere verdiği limitsiz özgürlüklerin toplumun toptan çıkarlarına zarar vermesine müsaade etmemektedir. Bireysel özgürlüğün sınırları toplumsal menfaatlerle çevrilidir ve İslam ekonomisi bunların aşılmasına izin vermemektedir. Söz konusu disiplinde insan giriştiği her ekonomik faaliyette, toplumun çıkarları ile kendi çıkarları arasında bir denge kurmakla yükümlüdür ve bunu her zaman korumaktadır. İslam ekonomisi, şahsi mülkiyet edinme özgürlüğüne izin verirken aynı zamanda söz konusu özgürlüğe kısıtlama koyarak aşırı servet birikimine mâni olmaktadır. Bunun yanı sıra İslam'da israfın haram olması yasaklanması nedeniyle kişisel servetin hoyratça tüketilmesi de olası değildir (Kazancı, 2016: 175-176).

Binaenaleyh, israf etmeden ve paylaşımcı bir ruhla toplum çıkarlarını gözetme anlayışını içselleştiren bir Müslüman, kazandığı rızıkta ve buna harcadığı paraya bağlı olarak bir üst sınırın olduğunu farkındadır. İslam ekonomisi anlayışı; belirsizliği, kumarı, faizi, haram ürünlerin ticaretini, tekelciliği ve karaborsaları yasaklar ve bu yasakları toplumsal çıkar ve toplumsal barış açısından piyasada denetler. Netice itibarıyla, İslam

ekonomisi, bireylerin bu tür yasaklar altında daha fazla gelir elde etmesi ve kişisel çıkarlardan çok toplumun menfaatlerine öncelik verip onları gözeten sosyo-ekonomik bir sistemdir (Kazancı, 2016: 177). Tablo-1.1’de İslam ekonomisi ve kapitalist sistemin özet karşılaştırma tablosu yer almaktadır.

Sonuç olarak İslamiyet, ülke ekonomilerine bahşettiği Kur’an, sünnet ve hadis ışığından beslenen ilkeler bütünü ve uygulamalarıyla kapitalizmin uzun yıllar boyu süregelen, sürekli finansal buhranlar ve krizler üreten acımasız yapısına alternatif, toplumsal maddi-manevi refahı ve dünya ekonomik barışını tesis edebilecek sosyal bir iktisadi sistem olarak İslam ekonomisini dünyaya kazandırmaya çalışmaktadır.

Tablo 1.1: İslam Ekonomisi ve Kapitalist Sistem Özet Karşılaştırma Tablosu

	İslam Ekonomisi	Kapitalist Sistem
Özel Mülkiyet	Var	Var
Miras Hakları	Var	Var
Servet Birikimi	Yok	Var
Toplumsal Çıkar	Var	Yok
Mülkiyet Dokunulmazlığı	Var	Var
İsraf Yasağı	Var	Yok
Faiz Uygulamaları	Yok	Var
Spekülasyon	Yok	Var
Haram Ürün Ticaretine İzin	Yok	Var
Belirsizlik	Yok	Var
Yabancı Sermaye	Var	Var
Uluslararası Ticaret	Var	Var
Teşebbüs Özgürlüğü	Var	Var
Tüketim Özgürlüğü	Var (Sınırlı)	Var
Ahlaki Değerlerin Piyasayı Etkilemesi	Var	Yok

	İslam Ekonomisi	Kapitalist Sistem
Kişisel Çıkar	Var (Sınırlı)	Var
Piyasa Rekabeti	Var	Var
Fiyatların Belirlenmesi	Var	Var
Tekelcilik	Yok	Var
Piyasa Denetimi	Var	Yok

Kaynak: Kazancı (2016) “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”

1.2 İSLAMİ FİNANS VE KONVANSİYONEL FİNANS

1.2.1 İslami Finans Kavramı ve Temel Özellikleri

Faiz ve türevleri dünya tarihinin geçmiş dönemleri boyunca insanlar ve kurumlar tarafından kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam edilmektedir. Faizcilik kavramının ortaya çıkışı şu şekilde kendini göstermiştir: Milattan Önce (M.Ö.) 20. yüzyılda Bâbil İmparatorluğu’nda devlete ödenen vergilerden, yapılan yardım ve bağışlardan ve özel mülklerin kiraya verilmesiyle gelir elden eden tapınaklar vardı. Söz konusu bu tapınaklar deprem, yangın, sel baskını, mevsimsel şartlardan dolayı meydana gelen doğal afetler vb. nedenlerle zor duruma düşen halka yardımcı olmakta ve geri ödemeli olarak faizsiz borç vermekteydiler. İlerleyen zamanlarda ortaya atılan fikirlerle ve ticaretin de gelişmesiyle tapınaklar da verdiği borçlar karşılığında faiz talep etmeye başlamıştı. Sonuç olarak bu tapınaklar bir yandan çamur kilden yapılmış levhalara kayıt yaparak makbuz karşılığı emanet mal veya ürün alan; diğer taraftan bu mal veya ürünleri herhangi bir oran limiti olmayan bir faizle borç veren finansal kurumlara evrilmişlerdir. Söz konusu bu faiz uygulamaları tefeciliğe dönüşünce ortaya birçok toplumsal problem çıkmış ve devlet sonunda faizle borç alıp verme uygulamalarına müdahale etmek zorunda kalmıştır. M.Ö. böyle bir dönemde Babil Kralı Hammurabi faiz oranlarını sınırlamak ve tefeciliğin önüne geçmek için devlet kurumlarının söz konusu sürece müdahil olmasını emretmiş, borçluya da alacaklıya da kanuni haklar veren yasaların çıkarılmasını

sağlamıştır (Aktepe, 2010: 10-12). Sonuç olarak, faizin toplumsal refahı ve huzuru bozan ne denli bir problem olduğunun milattan önceki yüzyıllarda farkına varılmış ve çözüm önerileri o zamandan bu yana aranmaya çalışılmıştır.

Ortaçağ dönemlerinde Müslüman tüccarların yaptıkları ticaretin gelişmesi için insanlara faizsiz olarak verdikleri finansman destekleri dışında İslami usullere tam olarak uygun ve düzenli işleyen sistematik bir model geliştirilememiş ve bu nedenle İslami finans kavramının ortaya çıkma süreci 1960'lı yıllara dayanmıştır. 1963 yılında Mısır'da kurulan ve kâr paylaşımı hususunu baz alan "Mit Gharm" tarihte ilk İslami finansal kuruluşu ve banka olarak kabul edilirken, yine 1971'de Mısır'da kurulan "Nasr Sosyal Bankası" tarihte ilk olarak faizsiz yatırım bankası olarak günümüz İslami bankacılığının ilk örneğini ortaya koymuştur. Böylelikle İslami finans kavramı teoriden pratiğe anlamlı bir geçiş yapmıştır İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) tarafından 1973 tarihinde alınan bir karar ile birlikte hizmete açılan İslam Kalkınma Bankası (İKB), merkezi olarak Suudi Arabistan ülkesinin Cidde şehrinde kurulmuştur. İKB'nin kuruluşu İslami finans ve bankacılığın dünyada tanınıp bilinmesi ve yayılması noktasında bir mihenk taşı olmuştur.

Kur'an, sünnet, hadis ve içtihatlarla beslenen İslami finansın felsefesinde, Riba (faiz), Maisir (spekülasyon), Gharar (belirsizlik) ve haram ticari faaliyetler (alkol, domuz eti, kumar vb.) kesin bir dille reddedilmektedir. Söz konusu bu kavramların olduğu yerde finansal bir işlemin İslami esaslara uygun olması mümkün değildir. Bu nedenle İslami finans dünyasında yer alan tüm paydaşların bu kavramların bilincinde olarak belirtilen hususlardan uzak durmaları gerekmektedir.

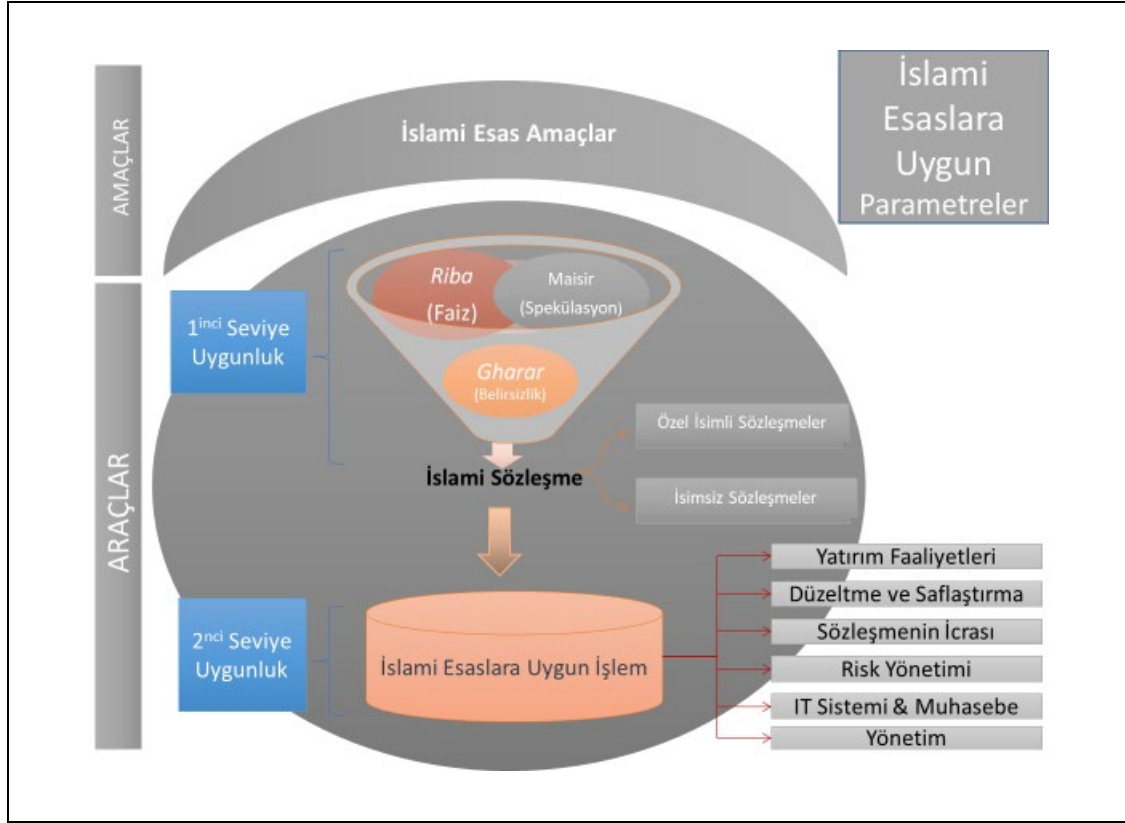
İslami finansın başlıca özellikleri arasında; kâr-zar paylaşımı, bir varlığa dayanması, yapılan işlemlerin ahlaki olarak uygun olması, adaletin tesisi duygusu, hak ve yükümlülükler arasındaki hassas denge, sosyal sorumluluğun tesisi, toplumsal huzur ve refahın sağlanması ve manevi değerlerin önemi yer almaktadır.

İslami finans piyasası da diğer finansal piyasalar gibi fon arz-talep eden kişi/kurumları bir araya getirmeyi hedefler. İslami finansın en önemli özelliği İslami ilkelere bağlılıktır. Bu piyasadaki enstrümanlar da belli başlı uluslararası kuruluşlar ve otoriteler tarafından inceleme, denetim ve onay aşamalarından geçer ve bunların piyasaya

uyumluluğu belgelendirilir. İslami finans kuruluşlarının bünyesinde yer alan bağımsız Şer-i danışma kurulları da İslami ilkelere göre uygunluk denetimi yapıp söz konusu kuruluşların finansal enstrümanları için icazet dokümanları verebilmektedir.

Bir finansal işlemin İslami esaslara uygun bir işlem haline gelme süreci Şekil-1.1’de gösterilmiştir.

Şekil 1.1: İslami Esaslara Uygun İşlemler

Kaynak: Aktepe (2013), “Sorularla Katılım Bankacılığı”

1.2.2 İslami Finansta Şer’i Uyumlu Sermaye Piyasası Araçları

İslami sermaye piyasası, İslami bankacılık, tahvil ve sigortacılığa artan talep sonucu söz konusu işlemlerdeki gelişmelerin sonucunda meydana gelmiştir. Dünya geneline bakılacak olunursa özellikle Malezya, MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika

Ülkeleri) ve körfez ülkelerinin İslami sermaye piyasası araçlarını daha sık kullandığı gözlemlenmektedir.

Sukuk ve İslami hisse senetleri en yaygın kullanılan İslami sermaye piyasası araçları olup bununla beraber İslami ilkelere uyumlu olarak geliştirilen emtia borsaları (commodity funds), swap piyasası, türev piyasası, yatırım fonları (unit trusts), gayrimenkul yatırım ortaklıkları (REITs) ve borsa yatırım fonları (ETF) da dünyadaki çeşitli ülkelerde kullanılan finansal araçlardır (Doğan, 2011: 19).

Dünyada sukuk ilk kez Malezya devleti tarafından 1983'te ihraç edilmiştir. Özellikle İslami bankaların varlık yönetimini kolaylaştırmak maksadıyla oluşturulan bu tahviller, Karz-ı Hasen (faizsiz çok kısa vadeli borç) prensibi esas alınarak ihraç edilmiştir. Fakat, ikincil türev piyasalarında yapılan ve genelde herhangi bir varlığa dayalı olmayan finansal işlemler İslami prensiplere aykırı olduğu için söz konusu bu tahvillerin bahsi geçen piyasalarda işlem görmesi uygun bulunmamıştır. Aynı yıl içerisinde yani 1983'te yine Malezya hükümeti, Şer-i kurallara uyumlu olan ilk İslami hisse senetlerini çıkarmıştır. 1996 yılına gelindiğinde ise aynı ülkedeki bir kuruluş ilk İslami hisse senedi endeksini oluşturmuş ve söz konusu endeks Dow Jones ve FTSE'de (Financial Times Stock Exchange) işlem görmeye başlamıştır.

İslami sermaye piyasaları geliştikçe İslami yatırım fonları da piyasalarda işlem göremeye başlamıştır. İlk İslami yatırım fonu 1984 yılında Hindistan'da kurulan Amana yatırım fonudur. O zamandan beri, dünya çapında birçok başka İslami yatırım fonu kurulmuştur. Bu fonlar tipik olarak Malezya, Endonezya ve körfez ülkeleri gibi Müslüman nüfuslu ülkelerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, diğer bazı Avrupa ülkelerinde, özellikle İngiltere'deki sermaye piyasalarında İslami yatırım fonları işlem görmeye başlamıştır. Bu minvalde, İslami ilkeleri benimseyen yatırım fonları, İslami finans sistemindeki en hızlı gelişen sahalardan bir tanesidir (Özel, 2013: 25).

1.2.2.1 Sukuk

İslami sermaye piyasası araçları yapıları gereği dinamiktir ve gelişip ilerlemeye açıktır. İslami menkul kıymetleştirme anlamına gelen sukuk; İslami prensiplerden ödün vermek istemeyen yatırımcıların dini inanışlarına uyacak biçimde harama bulaşmadan helal yoldan kâr elde etmek için mevcut tasarrufların adeta ortak bir fona aktarılması gibi düşünülebilmektedir (Yardımcıoğlu ve diğerleri, 2014: 158).

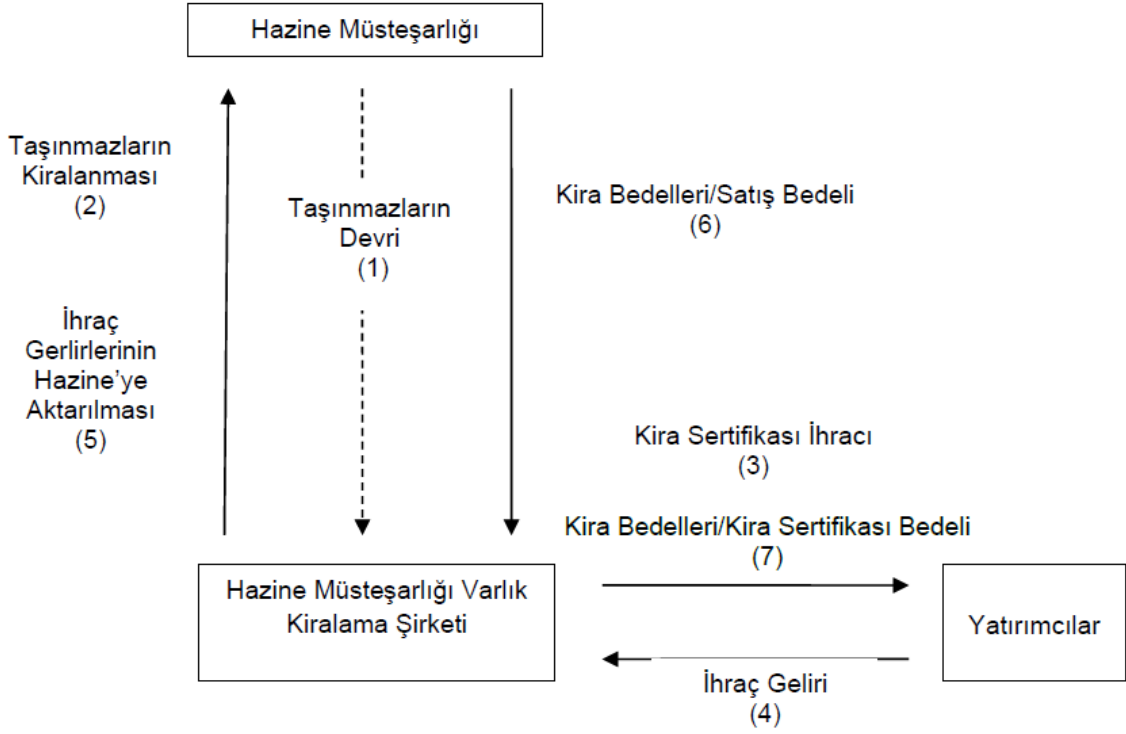
Sukuk, İslami gelenekleri esas alıp onları süzgecinden süzen tahvilleri ifade etmektedir. Sukuk terimi, sertifika/belge manasına gelen Arapça'daki "Sak" kökünden gelmektedir. Arapça'da tahvil ve bono kelimeleri yerine senet ibaresi kullanılmaktadır. Ancak Sukuk kelimesi Sak kelimesinin çoğuludur ve İslami tahvilleri ifade eder. Sukuk, bir mülkün maliki olmayı veya ondan istifade etmeyi ifade etmektedir. (Khan, M. A., 2003: 174).

İslami finans kuruluşlarının uluslararası boyutta muhasebesel işlemlerinden ve denetiminden sorumlu olan İslami Finansal Kuruluşları için Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI) ise sukuk kavramını bir sepetteki varlıkların ortak mülkiyetini temsil etmekte olan eşit kıymetteki sertifikalar olarak tanımlamaktadır (Yardımcıoğlu ve diğerleri, 2014: 157).

Sukuk sertifikası, sahibine mülkiyet hakkı verdiği için bu yönüyle geleneksel tahvilden farklıdır. Tahviller faiz getiren menkul kıymetlerdir, ancak sukuk sertifikaları esasen bir varlık sepetinde zilyet hakkını barındıran bir nevi yatırım sertifikalarıdır. Geleneksel tahvillerin aksine, sukuk sertifikası sahipleri, dayanak varlık üzerinde tam tasarruf hakkına sahiptir ve ayrıca söz konusu varlıklardan kazanılan gelirden de pay alma durumu bulunmaktadır. Ortadoğu kökenli olup Türkiye için yeni bir enstrüman olan sukuk, başta Malezya olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Faizsiz finans enstrümanları içerisinde günden güne popüleritesi artmaya devam etmektedir. (Sevinç, 2013:79-80).

Şekil-1.2'de T.C. Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi (HMKVŞ) tarafından 2013 yılında ihraç edilen örnek bir kira sertifikasının (sukuk) yapısı ve döngüsü gösterilmektedir.

Şekil 1.2: Sukuk İhracı Süreci

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2013), "Kira Sertifikası Yatırımcı Kılavuzu"

1.2.2.2 İslami Hisse Senetleri

Diğer bir İslami sermaye piyasası aracı ise İslami hisse senetleridir. Söz konusu hisse senetleri, Şer-i hukuk ilkelerini benimseyip İslamın yasaklamadığı alanlarda faaliyet gösteren şirketlere ait hisse senetlerini belirtmektedir. Daha önce de genel olarak bahsi geçtiği üzere, bu hisse senetleri hiçbir şekilde alkol ve domuz eti üretimi, kumar, faize dayalı finansal işlemler, bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri gibi yasaklanmış faaliyetlerle ilişkilendirilmemelidir.

Burada esas olarak şirketlerin paylarına yatırım yapılır. Temelde de sermaye kazançları üzerinden veya alınan hisse senetlerin fiyatları yükseldiğinde satılarak gelir elde edilir. Aynı zamanda ilgili şirket tarafından dağıtılan kâr payları yoluyla da gelir elde edilmesi mümkündür.

Öte yandan faaliyet sahası din tarafından yasaklanmayan herhangi bir şirketin “İslami” olarak kabul edilmesi için ayrıca belli başlı kriterleri de karşılaması gerekmektedir. Bu kriterler ülkeye ve faaliyet sahasına göre farklılık göstermekle birlikte;

- Borç/Özsermaye Oranı
- Nakit/Toplam Varlıklar Oranı
- Faizli Krediler/Piyasa Değeri Oranı
- Faize Dayalı İşlemler/Özsermaye Oranı
- Faiz Gelirleri/Gelirler Oranı

gibi finansal kriterler, devletlerin düzenleyici kuruluşlarında bulunan Şer-i Danışma Kurulları (Shariah Advisory Board) veya sektör temsilcilerinin kendi uhdelerinde meydana getirdikleri bağımsız danışma komiteleri tarafından belirlenmiştir (Doğan, 2011:19).

Bir şirketin esas faaliyet konusu İslami esaslara uygun değilse, bu şirkete ait paylara bir İslami yatırım fonu tarafından yatırım yapılması söz konusu değildir. Çünkü böyle bir şirketin paylarına yatırım yapılması, yatırımcının söz konusu yasaklı faaliyete doğrudan katılımı anlamına gelecektir. Benzer şekilde günümüz İslam âlimleri, yatırım yapılacak şirketin faizle borç almaması veya fazla kaynaklarını faiz kazandıran bir hesapta tutmaması da dahil, tüm işlemlerinin İslam hukukuna uygun olması durumunda, bu şirketin paylarına yatırım yapılmasında bir sakınca olmadığını belirtmektedirler.

1.2.3 İslami ve Konvansiyonel Finans Sistemlerinin Karşılaştırılması

Günümüz dünyasında İslami finans kavramı ve kuruluşları özellikle finansal piyasalarda gün be gün adından daha çok bahsettirir bir duruma ulaşmıştır. Özellikle finansal kriz dönemlerinde birçok otorite tarafından krizlere karşı mukavemeti sağlam olduğu iddia edilen söz konusu sistem uluslararası finansal piyasalarda mevcudatını hissettirecek seviyeye ulaşmış bulunmaktadır.

Chapra (2008:13), İslami finans sisteminin; finansal krizlerin neden olduğu zararları önemli ölçüde azaltabileceğini ve konvansiyonel finansın zayıflıklarını

giderebileceğini öne sürmüştür. (Ahmed, 2009: 27-30) ise, 2008’de yaşanan global krizde geleneksel finansal sistemin çok büyük darbe alan kurumsal kredibilite ve imaj gibi hususların, İslami finansın öne sürdüğü normlar düzleminde çıkar yol bulunabileceğini savunmaktadır. Söz konusu finansal buhranın neden olduğu sorunların adeta tedavi edilmesinde büyük bir işlev sahibi olacağı kanaatine varılmıştır (Dewi ve Ferdian, 2009: 9).

İslami finans ile konvansiyonel finans arasındaki temel fark İslami finans kâr payı modelini kullanırken konvansiyonel finansın ise açıkça bilinen klasik faiz modelini kullanıyor olmasıdır. Toplumda kâr payı ve faiz arasında bir farkın olup olmadığı zihinleri karıştıran ve süregelen en temel unsurdur.

Söz konusu husus aşağıdaki şekilde açıklanabilmektedir;

- Kâr, bir üretim modeli içerisinde, emek ile beraber para olarak yer alan sermayenin, paradan bir mal/ürüne, mal/üründen yeniden para veya diğer bir değerli/kıymetli araca, özetle bir değişim aşaması içinde geliştirilmesi sonucu, var olan finansal varlıklarda toplumun refahı için ortaya çıkan pozitif bir değer yönünden emek ve sermayenin kendilerine düşenden aldığı paydır.
- Söz konusu üretim süreçlerinin, yani yapılan girişimin bir ihtimalle zararlar neticelenmesi halinde bu sonuçtan sermaye sahibi doğrudan etkilenerek zarar ederken dolaylı da olsa toplumun toplam refahı da negatif olarak etkilenmektedir.
- Diğer bir değişle kâr, toplumun refahın yükseltmesi koşuluyla elde edilen pozitif bir gelirdir.
- Faiz ise, gerçekleşmesi muhtemel olan tüm riskleri doğrudan borçlunun üzerine bırakan, dolaylı olarak da toplumun refahının etkilendiği, üretim aşaması içerisinde borç olarak yer alan sermayenin, borçluya geçtiği durumuyla mahiyeti değiştirmeden getirdiği ilave bir gelirdir.
- Kâr payının aksine faizli işlem modelinde ne bir emtianın alım-satımı ne de paranın bir mal/ürüne veya bir mal/ürünün de tekrar paraya evrilmesi süreci vardır. Borçlanan kişinin zimmetinde borç olarak bulunan para önceden

belirlenen bir vade sonunda, daha önce üzerinde anlaşılan şart ve koşullara göre ya borcun türünden ya da başka bir türden kesin bir fazlalıkla, aynı şekilde geri ödenmesi gereklidir. Faizli modelde sermayedar belirlenen vade sonunda anaparasıyla beraber ne kadar tutarda faizli getiri elde edeceğini bilir ve söz konusu tutar bundan böyle onun kesin kazanılmış hakkı haline gelmektedir.

- Faiz ile kâr payı arasındaki temel ayrımlardan birisi de faizin gerçekte olmayan bir gelirin bölüşümü; kârın ise bir üretim modeli sonucunda meydana gelen ve varlığın net bir şekilde meydana gelmiş olduğu ve miktarı da kesin olarak bilinen bir gelirin paylaşılmasıdır. Söz konusu husus iki model arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koymaktadır.
- Kâr, gerçek bir üretim modelinin sonucunda meydana gelen getirinin dolaylı olarak toplum refahını da içerir bir şekilde paylaşılması suretiyle elde edilirken, faiz ise; reel bir üretim ekonomisinden daha çok, günümüzün popüler tabiriyle kapitalist sistem içerisindeki rant ekonomisinin bir sonucu olarak ta görülmektedir (Sümer ve Onan, 2015: 303-304).

Sonuç olarak; Kur'an, sünnet, hadis, içtihat ve Şer'i danışma kurullarından süzülen bilgiyi referans alıp uygulamaya koyan İslami finans sistemi, herhangi bir dini referans ve dayanağı olmayan konvansiyonel finans sistemi karşısındaki performansının özellikle büyük ekonomik buhranlarda ve finansal kriz zamanlarında daha iyi olduğuna ilişkin görüşlerin yaygın olduğu, İslami finansın ilk önceliğinin sosyal sorumluluk, toplumsal denge, refah ve zenginlik iken konvansiyonel finans sisteminin sadece kişisel çıkarlara odaklandığı ve kapitalist düzenin lokomotif unsuru olduğu, son olarak ise İslami finans sisteminin tam manada uygulanmaya başlayış zamanının konvansiyonel finans sistemine göre çok yeni olmasına rağmen kısa sürede uluslararası finans piyasasından aldığı payın katlanarak hızla yükselttiği ve önümüzdeki yıllarda da bu büyümenin oldukça pozitif olacağı kanaatlerine ulaşılmıştır.

Tablo-1.2'de ise İslami ve konvansiyonel finans sistemlerinin özet karşılaştırma tablosuna yer verilmiştir.

Tablo 1.2: İslami ve Konvansiyonel Finans Sistemlerinin Karşılaştırılması

	İslami Finans	Konvansiyonel Finans
Risk Yüklenimi	Tarafların kâr/zarar ortaklığı söz konusu olup; risk, yatırımcı ve fon tarafından eşit olarak yüklenilir.	Yatırımcı, fonun zarar etme riskinden korunmaya çalışır ve yüksek getiri elde etmeyi hedefler. Riskin büyük bir bölümü çoğunlukla yönetici tarafından yüklenilir.
Şer'i Hükümlere Uygunluk	Yasal bir zorunluluktur. Fon yönetiminin bir Danışma Kurulu'ndan danışmanlık hizmeti alması gerekmektedir.	Yasal bir zorunluluk söz konusu değildir.
Yatırım Faaliyetleri	Şer'i hükümler çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Faiz, garar ve şer'an yasaklanmış unsurları barındıran araçlara yatırım yapılmaması gerekmektedir.	Gelir getirebilecek her türlü araca yatırım yapılabilir.
Amaç	Şer'i hükümler çerçevesince kâr maksimizasyonudur.	Kâr maksimizasyonudur.
Getiri Oranı	Kâr oranına bağlıdır. Sabit bir getiri veya kâr oranı garanti edilemez.	Sabit bir getiri veya kâr oranı garanti edilir. Dolayısıyla kâr oranından bağımsız bir getiri oranı söz konusu olabilir.
Faiz Unsuru	Şer'i hükümler kapsamında yasaklanmıştır.	Yasal koşullar altında serbesttir.

Kaynak: Özel (2013) "İslami Yatırım Fonları"

1.3 İSLAMİ BANKACILIK VE GELENEKSEL BANKACILIK

1.3.1 İslami Bankacılık Kavramı ve Temel Özellikleri

Dünyanın birçok yerinde İslam dininin gerekliliklerini benimsemiş olan çoğu insan elinde bulunan sermayeyi vadeli mevduat hesabına yatırıp buradan gelecek faiz gelirini istememektedir. Bu sebeple faiz hassasiyeti bulunan kişilerin parası genelde âtıl vaziyette kalmaktadır. Söz konusu durum hem tasarrufu elinde bulunduranlar hem de ülke ekonomileri için zayıf olarak nitelendirilmektedir. Tam da bu noktada Türkiye’de katılım bankaları adıyla anılan ve dünyada genel olarak İslami bankacılık adıyla bilinen bankacılık sistemi imdada yetişmektedir. İslami bankaların kuruluş amacı faiz duyarlılığından dolayı konvansiyonel finans kurumlarına gitmeyen sermayeyi tekrardan ülke ekonomilerine kazandırmak ve fon sahiplerinin tasarruflarını güvenli bir şekilde değerlendirip muhafaza edilmesidir. Toplanan bu fonlar banka tarafından İslami finans esaslarına göre özellikle fiziksel yatırımlarda değerlendirilir ve yatırım sonucuna göre fon sahibine kâr veya zarardan pay verilir. Böylelikle sermaye sahiplerine önceden belli bir getirinin taahhüt edilmediği ve sabit mevduat faiz gelirliye tam da bu noktada ayrıştıkları anlaşılmaktadır.

İlk İslam bankası 1963 yılında Mısır’da Ahmad El-Naggar öncülüğünde girişimde bulunulan ve tekstil endüstrisinin finansman ihtiyacını karşılamak için kurulan Nil nehri yakınlarındaki Mit Gamr kasabasında kurulmuştur. Söz konusu İslami banka faaliyete başladıktan sonra hızlı bir şekilde şubeleşmiş ve katılımcılarına faaliyet sahasının çeşitliliği ile beraber yüksek kâr getirileri elde etmelerine vesile olmuştur. 1971’de yine Mısır’da açılan “Nasr Sosyal Bankası” ve 1973’te kurulan İslam Kalkınma Bankası (İKB) ilk kurulan İslami bankalar olmuşlardır.

İlerleyen yıllarda sırasıyla kurulan ilk İslami bankalar Tablo-1.3’te görülebilmektedir.

Tablo 1.3: İlk Kurulan İslami Bankalar

Kuruluş Yılı	Kuruluş Adı
1975	Dubai İslâm Bankası
1977	Kuweyt Finance House
1977	Faisal İslam Bankası (Mısır)
1978	Faisal İslam Bankası (Sudan)
1981	Bahreyn İslam Bankası
1981	Al-Baraka Grubu
1983	Katar İslam Bankası
1984	Al Rajhi Banking and Investment Corporation (İslami bankacılık lisansı almış bulunmaktadır.)

Kaynak: (Türker, 2010) “İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünyadaki Gelişmeler ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye İçin Öneriler”

İslami bankacılıkta piyasadan fon toplamada işlemlerinde kâr ve zarara katılma metodu bilançonun pasif tarafında banka yönetimine esnek bir yapı oluştururken, aktif tarafında ise söz konusu finansmanın kesinlikle bir satın alma işlemi veya proje ile yapılması, fonun fatura gibi evrak ile kullandırım sağlanması ve geri ödeme hususunda ise fonu kullananın nakit akışına göre belirlenmesi gibi yöntemlerle güvenli bir yapının oluşması hedeflenmektedir. Bahsi geçen bu etik, esnek ve emniyetli bilanço yapısı, 1997 yılında yaşanan uzak doğu krizinde, ülkemizde yaşanan 2001 krizinde ve dünyada son yaşanan 2008 global finans krizinde, kendisini sağlıklı, dayanıklı ve sağlam bir bankacılık sistemi biçiminde göstermiş ve sonuç olarak ta İslami bankacılık dünyada fon arz ve talep edenlerin beğenisini kazanmıştır (TKBB, 2009:3).

Özetle; İslami prensipleri esas alıp ona göre hareket eden söz konusu bankalar, faiz hassasiyeti bulunan kişilere konvansiyonel finansla alternatif finansman yöntemleri sunan, piyasadaki yastık altı diye tabir edilen âtıl sermayeyi veya fonu toplayan, topladığı söz konusu fonların yatırımlarda kullanılmasını ve sonuç olarak ekonomiye canlılık gelmesini sağlayan finansal kuruluşlardır.

1.3.2 İslami Bankacılıkta Yer Alan Finansman Modelleri

İslami bankacılıkta, sabit getiri elde edemeyeceğinin bilincinde olan sermaye sahibinin bankaya arz ettiği fonlar banka tarafından çeşitli yatırımlarda kullanılmak üzere fon talep edenlere sunulur. Bu yatırımların hepsinin kâr sağlama garantisi yoktur. Netice itibarıyla İslami banka da değişken ve kırılgan piyasa şartlarında faaliyetini sürdürmektedir. Yine buradaki en önemli husus ta tasarruf eden taraf açısından banka, fonun gerçek değerinin düşmeyeceğine dair herhangi bir güvence verememektedir. Buna paralel olarak yatırımlar için ise ihtiyaç olan bütün fonların da ilgili bankalardan sağlandığı düşünülürse, yatırımın herhangi bir pozitif değer yaratamayabileceği de İslami bankacılıkta dikkate alınması gereken diğer bir olgudur (Khan, M. S., 1986:15-20).

İslami bankalar fon arz edenlerle kâr-zarar paylaşımı prensibi içerisinde çalışmaktadır. Konvansiyonel bankalardan farklı olarak İslami bankalar fon arz-talep eden müşterileri ve tüm paydaşları ile manevi bir bağ da kurmaya gayret eder. Bu gayretin amacı paranın dünyadaki en önemli unsur olmadığını vurgulamak ve insanların birbirleriyle yardımlaştığı huzurlu bir toplum oluşturmaktır.

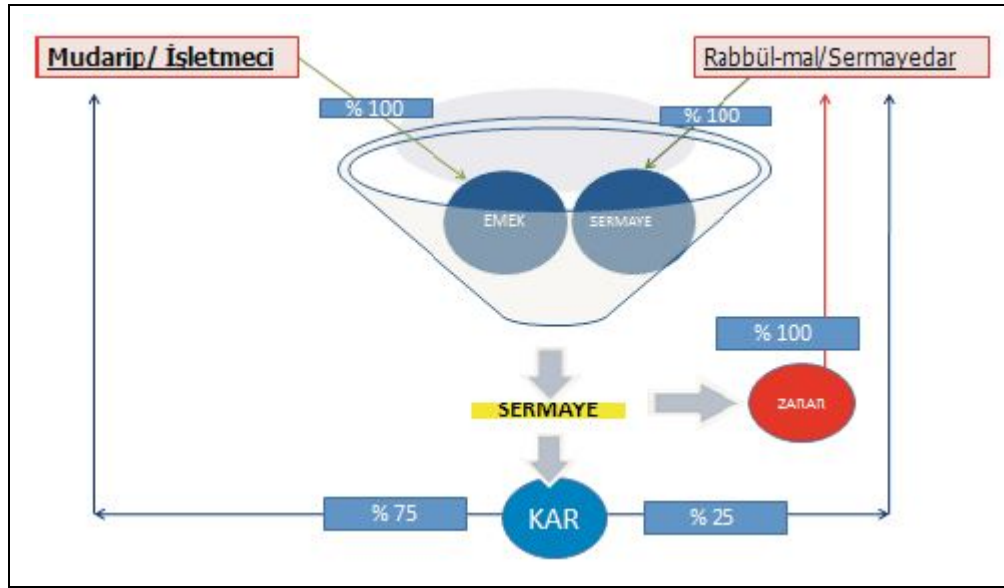
İnsanoğlu varoluşundan bu yana bir ihtiyacını almada gereksinim duyduğu altın, gümüş, para vb. finansmanı yalnızca faiz yoluyla tedarik etmemiş olup, yardımlaşma ve helal ticaret yapma metotları ile birçok faiz dışı yöntemle başvurmuştur. İslam dini söz konusu bu yöntemlerin bir kısmına onay verip teşvik ederken diğer bir kısmını ise yeniden düzenleyerek son şeklini vermiştir (Aktepe, 2010: 46).

Günümüzde İslami finans alanında faize dayalı olmayan; Murabaha (malîyet artı kâr marjlı satış), Müşareke (kâr-zarar sermaye ortaklığı), Mudarabe (emek-sermaye ortaklığı), Karz-ı Hasen (faizsiz borç), İcara (kira finansmanı), Tekafül (sigortacılık), İstisna (iş görme akdi), Selem (mal bedeli peşin-mal vâdeli satış) ve Teverruk gibi birçok finansman modeli yer almaktadır.

1.3.2.1 Mudarabe

Mudarabe kavramı taraflardan birisinin sermaye sunduğu ve diğerinin ise emeğini sunarak ortak bir yatırım faaliyetinde yer aldıkları bir ortaklık türüdür. Mudarabe özet olarak emek-sermaye ortaklığı demektir. Emek sermaye ortaklığında kâr paylaşımı önceden yapılan anlaşmaya göre yapılır. Zarar durumunda ise; mali zarar sermaye sahibine ait olurken, müdarip (emeğini sunan) ortak ise emeğini kaybetmiş olmaktadır. Şekil-1.3'te Mudarebe süreci gösterilmektedir.

Şekil 1.3: Mudarabe Uygulama Süreci

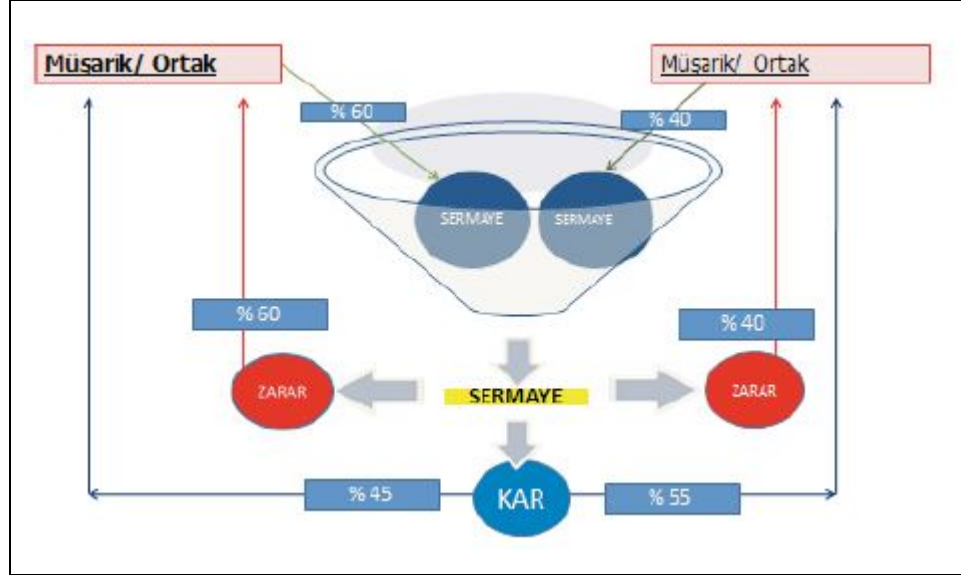
Kaynak: Aktepe (2013), “Sorularla Katılım Bankacılığı”

1.3.2.2 Müşareke

Müşareke ise yine en az iki kişi/kurumun kâr ve zarar hususlarında ortak olmaları şartıyla ve helal bir ticaret yapabilmek niyetiyle önceden belirlenen oranlarla sermayeye iştirak etmeleri yani ortak (müşarık) olmaları demektir. Bu ortaklık yapısında, yapılan ticaret sonucunda elde edilen kâr veya zarar önceden belirlenen oranlarda ortaklara

yansıtılmaktadır. Müşareke kavramı kısaca sermaye-sermaye ortaklığı demektir. Şekil-1.4'te örnek bir müşareke süreci anlatılmaktadır.

Şekil 1.4: Müşareke Uygulama Süreci

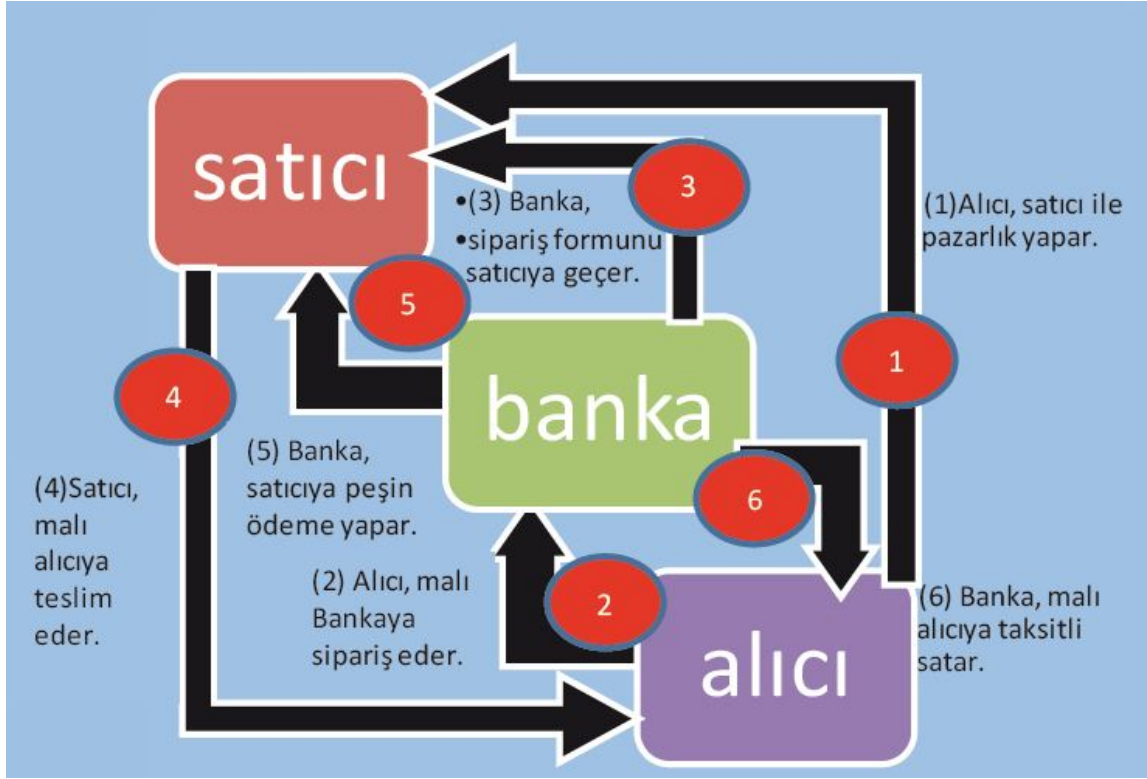

Kaynak: Aktepe (2013), "Sorularla Katılım Bankacılığı"

1.3.2.3 Murabaha

Türkiye’de de yaygın olarak kullanılan murabaha yönteminde ise; konut, mal veya ürünün bedelini vadeli olarak taksitle ödemeyi talep eden bir kişi/kurum, satıcı tarafla satış sözleşmesini imzalamadan önce İslami bankaya müracaat ederek, bahsi geçen konut veya malın İslami banka tarafından satıcıdan peşin olarak alınarak kendisine vadeli olarak taksit ile satılmasını talep eder (Aktepe, 2010:75). Yani murabaha özet olarak peşin alım vadeli olarak taksitle kârlı satım demektir. Şekil-1.5’te klasik bir murabaha işlem süreci gösterilmektedir.

Şekil 1.5: Murabaha Uygulama Süreci

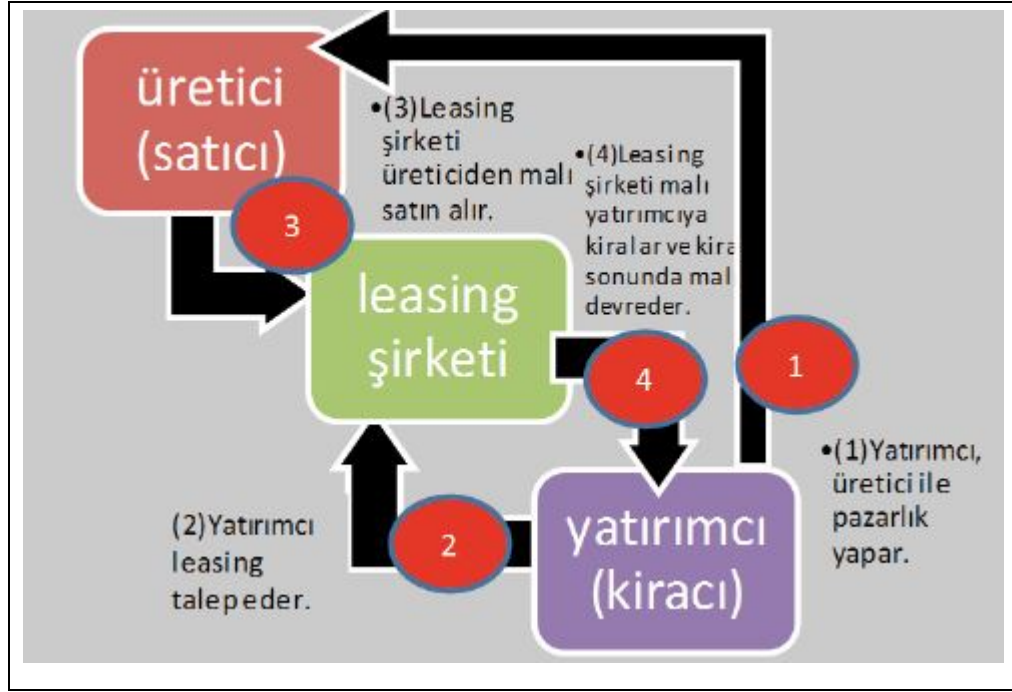

Kaynak: Aktepe (2013), “Sorularla Katılım Bankacılığı”

1.3.2.4 İcare

İcare (leasing-kiralama); kişi veya kurumların nakit sıkıntısına düştüklerinde başvurdukları bir başka faizsiz kiralama yöntemidir. Bu kişi/kurumların bir malı satın alma noktasında gücünün yetmediği durumlarda söz konusu bu mallar kiralanarak kullanılabilir. Netice olarak, malın sahibi olunmadan da o malı kullanma imkânı elde edilmiş olmaktadır (Aktepe, 2010: 62). Söz konusu malın kira süresi sona erdiğinde, İslami banka bahsi geçen malı müşteriye ya hibe eder ya da sembolik çok küçük bir bedel karşılığında satar. Sonuç olarak kirası ödenen malın mülkiyeti son aşamada kiralayana geçmektedir. Şekil-1.6’da örnek bir İcare finansman metodu gösterilmektedir.

Şekil 1.6: İcare Uygulama Süreci

Kaynak: Aktepe (2013), “Sorularla Katılım Bankacılığı”

1.3.2.5 Karz-ı Hasen

Karz-ı Hasen teoride bir kimseye/kuruma geri ödenmek şartı ile verilen ödünç/borç mal veya para demektir. Geri ödenme zamanında borç veren herhangi bir fazlalık veya tazminat talep etmemektedir. Pratikte ise; İslami banka müşterilerinin belirli dönemlerde fatura/vergi ödemesi, SSK ödemesi, çek ödemesi gibi veya bankaca kesin olarak bilinmeyen nedenlerle nakit ihtiyacı olduğu dönemler olmaktadır. Müşterinin hesap bakiyesinin müsait olmaması durumunda, zor durumda kalmaması için bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla İslami banka tarafından müşterilerine Karz-ı Hasen olarak ödünç para verilmektedir. Banka ise müşterisine vermiş olduğu ödünç parayı geri alacağı günü baştan belirlemektedir.

1.3.2.6 Tekafül

Tekafül, geleneksel sigortacılığın; faiz, spekülasyon, belirsizlik ve kumar gibi unsurlardan arındırılmış hali olup İslami sigortacılık anlamına gelmektedir. İslam hukukçuları, İslami sigortayı kişi ve kurumların uğradığı veya uğrama riski olduğu söz konusu zararı azaltan bir yardımlaşma sistemi/havuzu ya da konusu teminat olan bir sözleşme olarak değerlendirmiştir (Aktepe 2013:138).

1.3.2.7 Selem

Selem, nakit ihtiyacı duyan bir kişi veya kurumun ileri vadede teslim etmek şartıyla peşin bedel ile bir miktar ürün/mal satarak faizsiz bir yöntem ile kişi/kurumun nakit problemine çare bulmak için kullanılan bir metottur (Aktepe, 2010: 60-61). Daha iyi anlaşılması için örnek verilecek olunursa; bir çiftçi hasat zamanından daha önce duyduğu nakit ihtiyacını selem metoduyla giderebilmektedir. Hasat zamanında tüccara teslim etmek üzere topraktan üretecek olduğu yeterli miktardaki ürününü peşin bir ücretle tüccara satıp parasını peşin alır. Fakat ürettiği ürünü de önceden belirledikleri ileri bir tarihte tüccara teslim etmektedir.

1.3.2.8 İstisna

İstisna; nakit veya finansman ihtiyacını İslami yollardan gideren akit türlerinden birisidir. Söz konusu akit peşin veya vadeli bir tutar karşılığında bir ürün/malın yapıp hazır hale getirdikten sonra teslim edilmesi işlemidir. Bu akit türünde, bir taraf nakit sağlamakta diğer taraf ise ileriki bir vadede teslim alacağı bir mal/ürün için anlaşma yapmış bulunmaktadır. Günümüzde özellikle inşaat müteahhit firmaları görsel konut maketlerini kullanarak peşin veya vadeli tutarlarla konut/dükkân satışı gerçekleştirmekte ve böylelikle kendi inşaat projeleri için gerekli nakit ihtiyaçlarını karşılamış olmaktadır (Aktepe, 2010: 61).

1.3.2.9 Teverruk

Teverruk işlemleri nakit elde etme amacıyla vadeli alınan bir malın peşin satılması şeklinde yapılmaktadır. İslami bankalar tarafından Londra Metal Borsası'nda altın gibi ribevi (faiz oluşmasına uygun) mallar haricindeki paladyum, platin gibi emtiaların aracılar tarafından alınıp satılması şeklinde yapılan banka teverruğu işlemine ait örnek bir işleyiş aşağıdaki şekilde olmaktadır;

- İslami banka nakit ihtiyacı duyan müşterisi ile bir akit yapar. Akde göre müşteri bankadan belli bir emtiayı almak üzere bankaya vaatte bulunur ve aynı zamanda emtiayı kendi adına satması için bankaya vekalet verir.
- Banka, özellikleri sözleşmede belirlenen emtiayı Aracı-A'dan peşin satın alır.
- Banka emtiaya karını ekleyerek ve vadeli olacak şekilde müşterisine satar.
- Banka, müşterinin vekili olarak söz konusu emtiayı Aracı-B'ye peşin olarak satar.
- Banka, emtia satış tutarını müşterisine tek seferde ve peşin öder.
- Son olarak müşteri emtianın vâdeli alış tutarını bankaya vâdeli olarak geri öder.

1.3.3 İslami ve Geleneksel Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması

Konvansiyonel ve İslami bankacılık sistemleri temel olarak karşılaştırıldığında; konvansiyonel taraf statik bir yapıya sahipken, İslami tarafın ise daha dinamik bir denge yapısı bulunmaktadır. Bu denge farkı ise şuradan gelmektedir; konvansiyonel bankalarda fon sahiplerine sabit bir getiri vaat edilirken, İslami tarafta ise vade sonunda neyle karşılaşılacağı bilinmemesidir. Bu temel noktada ayrışan söz konusu iki bankacılık sisteminin daha başkaca birçok farkları bulunmaktadır (Samad, 2004: 2).

Mevcut finansal sisteminde süregelen finansal krizler nedeniyle, İslami ekonomik ilkelerin ve bankacılığın önemi uluslararası finansal otoriteler tarafından anlaşılmaya başladığı sonucuna varılabilmektedir. Pakistan ve İran gibi bazı ülkeler tüm bankacılık sistemlerini faizsiz olarak yeniden inşa etmişlerdir. Türkiye gibi diğerleri ise konvansiyonel bankacılık yöntemlerini İslami yöntemlerle birleştirmişler (Mahmood ve diğerleri, 1997: 869).

İslami bankaların verimliliğinin, hizmet ettikleri toplumdaki hâkim olan dini yönelimler, ticaret ve alışveriş yapma alışkanlıklarından etkilendiği belirlenmiştir. Faizsiz bankacılık yöntemlerini uygularken geleneksel pazarlama ve müşteri ilişkileri yöntemleri her zaman işe yaramayabilmektedir. Bunun nedeni, faizsiz bankacılığın genellikle konvansiyonel bankacılıktan farklı bir müşteri tabanıyla çalışmasıdır (Alam, 2008: 145-156).

Yakın geçmişe kadar dini tereddütlerinden dolayı geleneksel bankalara zaten uğramayan ve İslami bankaların kredi kartı vb. bankacılık ürünlerini dahi kullanmayan Müslüman toplumun belli bir kesimi bile artık günümüz teknolojiyle iç içe olan ve hayatın olağan akışını oldukça kolaylaştıran mobil bankacılık faaliyetleri neticesinde ve artan konjonktürün de etkisiyle İslami bankaların müşterisi olmaktadır.

Konvansiyonel bankalar ile İslami bankalar arasında kredi riskinde büyük farklılıklar mevcuttur. İslami prensipleri esas alan bankaların kıyasla yüksek bir öz-sermaye oranı taşıması hususunun fon talep edenlere kredi açarken daha temkinli davranmasına neden olduğu söylenebilmektedir. Bu durum şu şekilde özetlenebilmektedir; örnek olarak İslami bankanın kullandırmış olduğu fonda, banka kredinin geri ödenmeme riskini taşımaktadır. Konvansiyonel taraftan farklı olarak İslami bankacılık tarafında fon sağlayan ise yatırımdan oluşabilecek zarar durumu riskini taşımaktadır. Fonu kullanan tarafta ise bu türlü riskler bulunmamaktadır. Fonu kullanan tarafın kendisi açısından borcu geri ödeyememe durumunda borcun takibe ve hukuksal süreçlere dönüşmesi riski bulunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı İslami bankalar fon arz edenlerden güven ortamı sağlayarak topladıkları bu fonları kullandırırken çok dikkatli olması gerekmektedir.

Geleneksel bankacılık sisteminde para alınıp satılan bir meta olarak kullanılırken İslami bankacılıkta paranın asıl görevi bir değişim aracı olmasıdır. Bu husus aslında iki sistem arasındaki en net farkı göstermektedir.

Son olarak, günümüzün sınırları kalkan dünyasında İslami bankacılık sisteminin en güçlü temsilcilerinin gayrimüslim ülkelerde yer alan ve özellikle Körfez ülkelerinin

sermayesini çeken HSBC ve CITI Bank gibi dev bankalar olması oldukça dikkat çekici olup, İslami bankacılık sisteminin dünyada hızlı bir şekilde genişleyerek uluslararası bankacılık pazar payından aldığı payı her geçen yıl yükselen oranlarda artırdığı ve ülke ekonomilerine önemli katkılar yaptığı söylenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİLİK ENDEKSİNİN YAPISI

2.1. İSLAMİLİK ENDEKSİNİN TEMEL NİTELİĞİ

İslam temelli bir ekonomi modelinin olabileceği ve hatta bu ekonomi modelinin iktisadi kalkınmada öne çıkan bir performans göstereceği yaklaşımı son derece önemli bir husustur. Bu bağlamda, son yıllarda yapılan en önemli araştırmalardan birisi de İslamilik Endeksi Project yani Türkçe karşılığı olarak İslamilik Endeks Projesi'dir. Söz konusu projenin temelleri üç temel kaynaktan geliştirmiştir (Mirakhor ve Askari, 2010; Mirakhor ve Askari, 2017; Askari, Mohammadkhan ve Mydin, 2017). Bu projenin yürütücüsü ise Hussain ASKARI'dır. Bu kaynaklarda, temel İslami öğretiler ışığında İslam ekonomisi ve yapısı ele alınarak iktisadi kalkınmada nasıl etkin olabileceği tartışılmıştır. Bununla beraber, İslam ekonomisinin İslami kaynaklar ve temel öğretiler ışığında nasıl ölçülebileceği araştırılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda, İslami öğretilerin yönlendirmesiyle bir endeks tanımlanmıştır. Bu endekse İslamilik Endeksi denilmiştir.

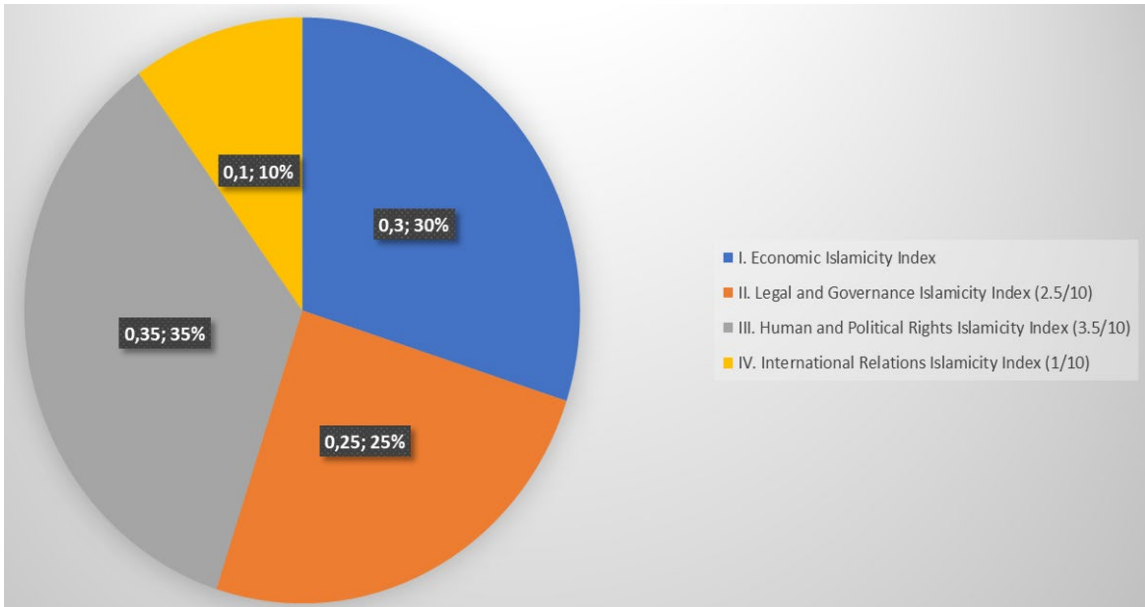
Bu tez çalışması bu bölümünde, Askari ve ekibinin geliştirmiş olduğu endeksin temel yapısı, değişkenlerinin yapısı, endeks içerisindeki ağırlıkları² ve Türkiye özelinde incelenmesi yapılacaktır³.

² Askari ve ekibi, bu tez çalışması için tarafımıza tüm ham veri setlerini göndermiştir. Bu verilerin tarafımda analiz edilmesi ve yorumlanmasına hem bu bölümde hem de üçüncü bölümde yer verilecektir. Bu açıdan, bu tez kapsamında ilk defa bu endeks verileri detaylı olarak analiz edilmiş olacaktır.

³ Bu tez konusunun kapsamının dışında olan en önemli husus ise hangi değişkenin endeks içerisinde neden seçildiğinin tartışmasının yapılmayacak olmasıdır. Bunun da sebebi, bu tez çalışmasının bir işletme alanında yazılan tez olmasıdır. Konunun İslami ilimler ve ekonomi bağlamında tartışılması bu çalışmanın ileriki çalışmalar için bir önerisidir.

İslamilik Endeksi Projesi'nin temel amacı İslami öğretiler ışığında ülkelerin nasıl performans gösterdiklerini ölçme şeklindedir. Bu noktada, endeksin neden dört boyutta olduğu ve ileride açıklanacağı üzere neden belli değişkenleri olduğu hususu, Askari ve ekibinin de açıkladığı (Askari, Mohammadkhan ve Mydin, 2017) üzere tartışmaya açık konulardır. Bu projenin ilerleyen dönemlerinde araştırmacılar farklı boyutlar veya ilave değişkenler ekleyebilir.

Şekil 2.1: İslamilik Endeks Bileşenleri

Not: Ekonomik Boyut (I. Economic Islamicity Index (3/10)); Hukuk ve Yönetim Boyutu (II. Legal and Governance Islamicity Index (2.5/10)); İnsani Ve Siyasi Haklar Boyutu (II. Human and Political Rights Islamicity Index (3.5/10)); Uluslararası İlişkiler Boyutu (IV. International Relations Islamicity Index (1/10)).

İslamilik Endeksi, Ekonomik Boyut (%30 ağırlık), Hukuk ve Yönetim Boyutu (%25 ağırlık), İnsani Ve Siyasi Haklar Boyutu (%35 ağırlık) ve Uluslararası İlişkiler Boyutu ((%10 ağırlık) yapılarından oluşmaktadır. İslamilik Endeksi yapısı içerisindeki bu dört boyutun neden bu ağırlıklara sahip olduğu Askari ve ekibi tarafından tam olarak açıklanamasa da bunun temel sebebinin her bir boyuta ilişkin kullanılan değişken sayısı ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu bölümde detaylı açıklanacağı üzere her bir boyutta hangi değişkenlerin olduğu ve nasıl ölçüldüğü açıklanacaktır. Benzer kompozit ölçeklerde

(ekonomi güven endeksi gibi) de ana boyutların tam olarak almış oldukları ağırlıklar genel olarak uzmanların görüşüne göre özel olarak da bazı parametrelere göre belirlenmektedir (AB Komisyonu, 2019). Bu bakımdan mevcut hali ile İslamilik Endeksi'ndeki boyut ağırlıklarının neden bu oranlarda olduğu hususu anlaşılabilir.

2.2. İSLAMİLİK ENDEKSİ'NİN YAPISAL BOYUTU

İslamilik Endeksi'nde yer alan dört boyut olan, ekonomi boyutu (%30 ağırlık), hukuk ve yönetim boyutu (%25 ağırlık), insani ve siyasi haklar boyutu (%35 ağırlık) ve uluslararası ilişkiler boyutu (%10 ağırlık) bu bölümde detaylı incelenecektir.

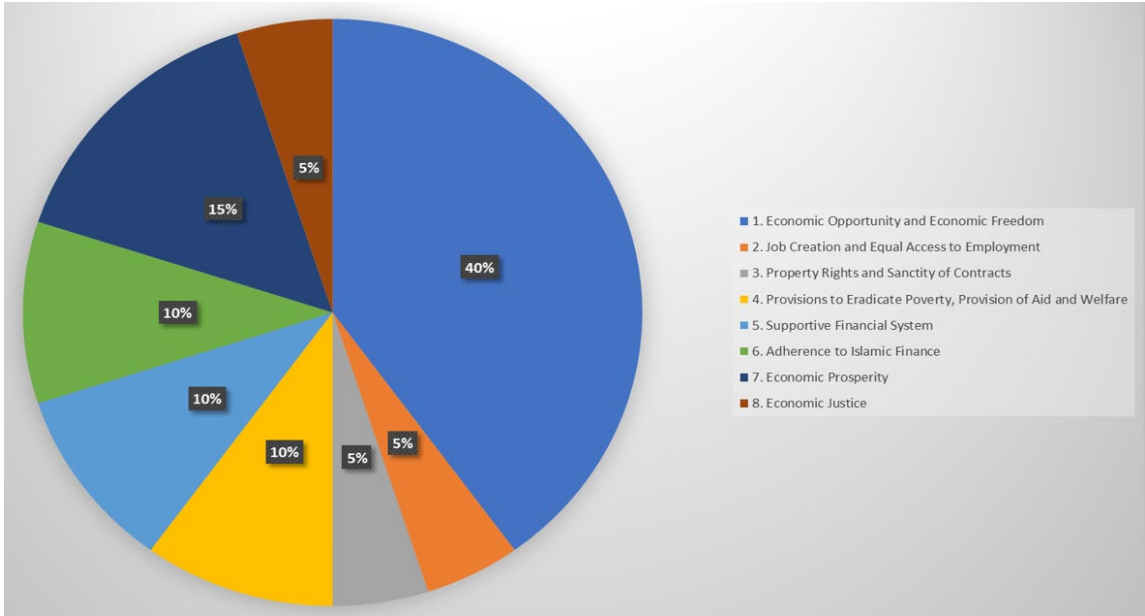
2.2.1. Ekonomik Boyutu

İslam ekonomisi konusunun ilk bölümde açıklandığı üzere uzun yıllar İslam ülkelerinde sosyal ve ekonomik ilişkilerin şekillendirdiği bir yapı arz etmiştir. Bu yapının nicel olarak ölçülebilmesi son derece zor ve bir o kadar önemli bir analizdir. İslamilik Endeksi Projesi kapsamında ekonomik boyut tüm endeks içerisinde %30 ağırlığa sahiptir. Ekonomi endeksi de kendi içerisinde 8 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar ve ağırlıkları (Şekil 2.2.), Ekonomik Fırsat ve Ekonomik Özgürlük (Economic Opportunity and Economic Freedom) (%40), İş Yaratma ve İstihdama Eşit Erişim (Job Creation and Equal Access to Employment) (%5), Mülkiyet Hakkı ve Sözleşmenin Kutsallığı (Property Rights and Sanctity of Contract) (%5), Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Hükümler, Yardım ve Refahın Sağlanması (Provisions to Eradicate Poverty, Provision of Aid and Welfare) (%10), Destekleyici Finansal Sistem (Supportive Financial System) (%10), İslami Finansa Uyum (Adherence to Islamic Finance) (%10), Ekonomik Refah (Economic Prosperity) (%15), Ekonomik Adalet (Economic Justice) (%15) şeklindedir.

Ekonomik boyutunun her alt boyutunun ölçülebilmesi adına da değişkenler tanımlanmıştır. Bu değişkenlerin neler olduğu, nasıl ölçüldüğü ve alt boyut içerisindeki ağırlıkları Tablo 2.1'de gösterilmektedir. Örneğin, Ekonomik Fırsat ve Ekonomik Özgürlük (Economic Opportunity and Economic Freedom) alt boyutu için dört değişken

belirlenmiştir: (1) İş Çevresi (Business Environment) (2/21), (2) Kolay İş Kurma Göstergesi (Ease of Doing Business Indicator) (2/21), (3) Ekonomi Düzenleme Göstergesi (Economic Regulation Indicator) (2/21) ve (4) Ekonomik Özgürlük Göstergesi (Economic Freedom Indicator) (2/21). Benzer şekilde diğer alt boyutlara ilişkin değişkenler, ağırlıkları ve ölçüm kaynakları Tablo 2.1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 2.2: İslamilik Ekonomi Endeksi Alt Boyutları

Not: Ekonomik Fırsat ve Ekonomik Özgürlük (Economic Opportunity and Economic Freedom), İş Yaratma ve İstihdama Eşit Erişim (Job Creation and Equal Access to Employment), Mülkiyet Hakkı ve Sözleşmenin Kutsallığı (Property Rights and Sanctity of Contract), Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Hükümler, Yardım ve Refahın Sağlanması (Provisions to Eradicate Poverty, Provision of Aid and Welfare), Destekleyici Finansal Sistem (Supportive Financial System), İslami Finansa Uyum (Adherence to Islamic Finance), Ekonomik Refah (Economic Prosperity), Ekonomik Adalet (Economic Justice).

İslamilik Endeksi'nin genel olarak tüm alt boyutları özel olarak da ekonomi alt boyutu için belirlenen alt boyutlar ve değişkenler incelendiğinde iki önemli nitelik ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, hangi alt boyutların neden seçildiği ve bu alt boyutlara ilişkin değişkenlerin nasıl ölçüldüğüdür. Birinci nitelik için Askari ve ekibinin temel İslam kaynaklarının içerik analizi çerçevesinde belirledikleri söylenebilir. İkinci nitelik için ise bu alt boyutlara ilişkin tüm dünyada ölçümü yapılan göstergelerin seçildiği görülmektedir.

Bu bağlamda, İslamilik Endeksi, farklı temalarda oluşturulan endekslerin İslamilik Endeks Projesi kapsamında bağlama uygun olan yerlerde kullandıkları söylenebilir. Başka bir ifade ile İslamilik Endeksi Projesi kapsamında birincil verilerin toplanması neticesinde bir endeks geliştirilmemektedir.

Tablo 2.1. Ekonomi Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları

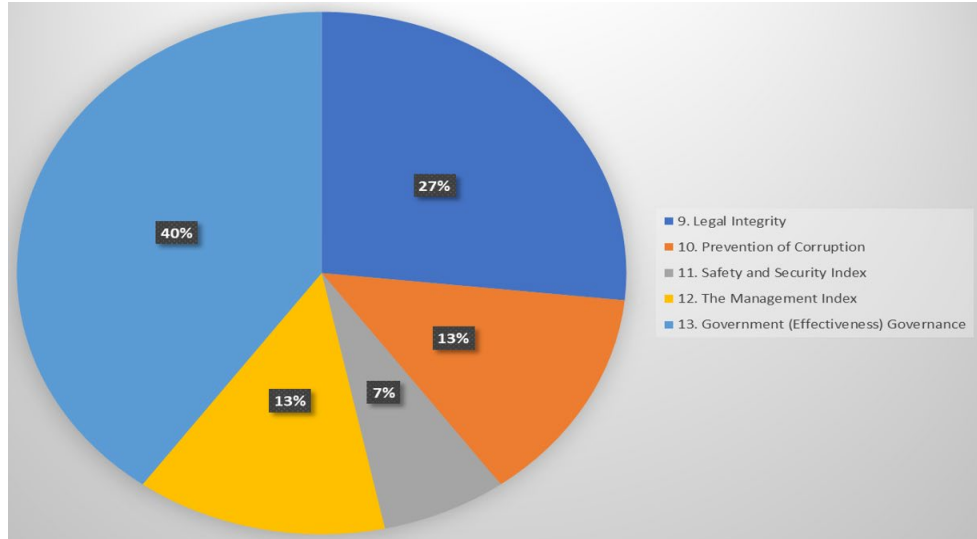
ALT BOYUT	DEĞİŞKEN	AĞIRLIK	KAYNAK
1. Economic Opportunity and Economic Freedom	1.1. Business Environment: (2/21)	0,095	Legatum Prosperity Endeksi
	1.2. Ease of Doing Business Indicator: (2/21)	0,095	Ease of doing biz regulation - wdi
	1.3. Economic Regulation Indicator: (2/21)	0,095	Enterprise condition, Legatum Prosperity Endeksi
	1.4. Economic Freedom Indicator: (2/21)	0,095	Endeksi of Economic Freedom- Heritage foundation
2. Job Creation and Equal Access to Employment	2.1. Equal Employment and Job Creation: (1/21)	0,048	Unemployment, total (% of total labor force)-UNHDI
3. Property Rights and Sanctity of Contracts	3.1. Property and Contract Rights: (1/21)	0,048	Endeksi of Economic Freedom- Heritage foundation
4. Provisions to Eradicate Poverty, Provision of Aid and Welfare	4.1. Poverty Effectiveness Indicator: (1/21)	0,048	Inequality in income (%) – UNHDR
	4.2. World Giving Endeksi: (1/21)	0,048	World Giving Endeksi - Charities Aid Foundation
5. Supportive Financial System	5.1. Investment Freedom: (1/21)	0,048	Endeksi of Economic Freedom- Heritage foundation
	5.2. Financial Freedom: (1/21)	0,048	Endeksi of Economic Freedom- Heritage foundation
6. Adherence to Islamic Finance	6.1. Central bank interest rate, Trading Economics (1/21)	0,048	Trading Economics
	6.2. General government gross debt (% of GDP), IMF (1/21)	0,048	IMF (International Monetary Fund)
7. Economic Prosperity	7.1. Economic prosperity: (1/21)	0,048	Legatum Prosperity Endeksi
	7.2. GDP per capita, PPP (1/21)	0,048	World Development Indicators, World Bank
	7.3. Price Stability: (1/21)	0,048	Inflation, Consumer price, Trading economics
8. Economic Justice	8.1. Income Distribution: (2/21)	0,048	GINI coefficient-WDI

2.2.2. Hukuk ve Yönetim Boyutu

İslamilik Endeksi'nin ikinci alt boyutu olan hukuk ve yönetim boyutunun endeks içerisindeki ağırlığı %25'tir. Bu boyutun alt boyut yapısı incelendiğinde beş alt boyutunun olduğu görülmektedir (Şekil 2.3). Bunlar, Hukuki Bütünlük (Legal Integrity) (%27), Yolsuzluğun Önlenmesi (Prevention of Corruption) (%13), Emniyet ve Güvenlik Endeksi (Safety and Security Endeksi) (%7), Yönetim Endeksi (The Management Endeksi) (%13), Devlet Yönetişimi-Devlet Etkinliği (Government Governance-Government Effectiveness) (%40) şeklindedir.

Hukuki bütünlük alt boyutu İslamilik hukuk ve yönetim alt boyutu içerisinde %27'lik paya sahip iken iki değişken ile ölçüldüğü görülmektedir (Tablo 2.2). Bunlar, Yasal sistem ve mülkiyet hakları (Legal System & Property Rights – Fraser Institute) (2/15) ve hukuksal etkililik (Judicial effectiveness - heritage foundation) (2/15) göstergeleridir. Diğer alt boyutların hangi değişkenler ile temsil edildiği, ağırlıkları ve kaynakları Tablo 2.2'de gösterilmektedir.

Şekil 2.3: İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Alt Boyutları

Not: Hukuki Bütünlük (Legal Integrity) (%27), Yolsuzluğun Önlenmesi (Prevention of Corruption) (%13), Emniyet ve Güvenlik Endeksi (Safety and Security Endeksi) (%7), Yönetim Endeksi (The Management Endeksi) (%13), Devlet Yönetişimi- Devlet Etkinliği (Government Governance- Government Effectiveness) (%40).

Tablo 2.2. Hukuk ve Yönetim Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları

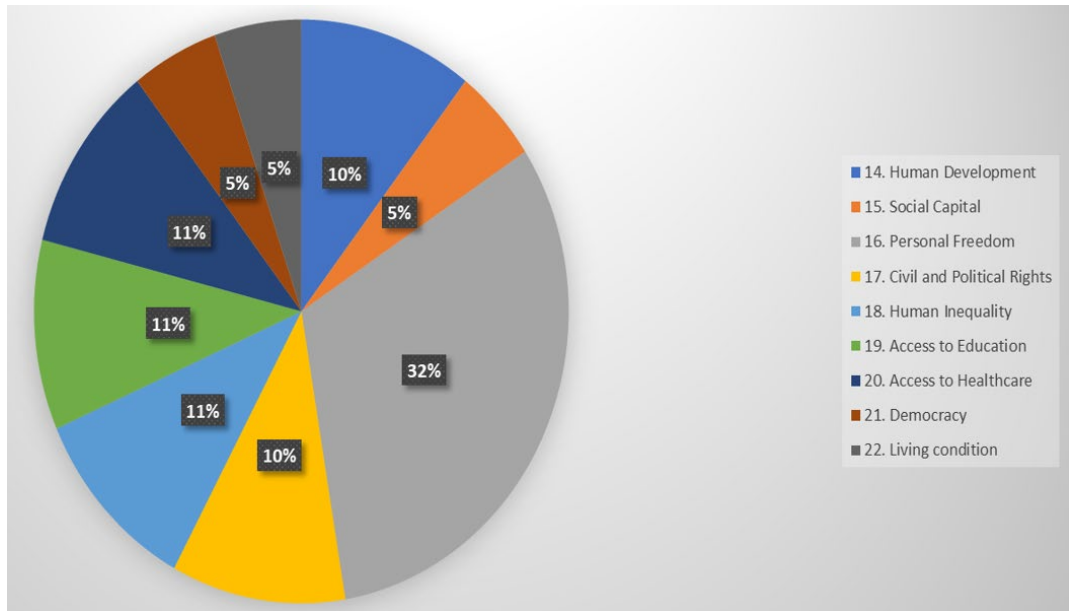
ALT BOYUT	DEĞİŞKEN	AĞIRLIK	KAYNAK
9. Legal Integrity	9.1. Legal System & Property Rights – Fraser Institute (2/15)	0,133	Fraser Institute
	9.2. Judicial effectiveness - heritage foundation (2/15)	0,133	Heritage Foundation
10. Prevention of Corruption	10.1. Transparency International Indicator: (1/15)	0,067	Transparency International Corruption Perceptions Endeksi (CPI)
	10.2. Freedom from Corruption Indicator: (1/15)	0,067	Endeksi of Government Integrity - Heritage foundation
11. Safety and Security Endeksi	11.1. Safety and Security Endeksi: (1/15)	0,067	Legatum Prosperity Endeksi
12. The Management Endeksi	12.1. Government Management: (1/15)	0,067	The Governance Endeksi, Transformation Endeksi (BTI)
	12.2. Management of Depletable and Other Natural Resources: (1/15)	0,067	Environmental Performance Endeksi (EPI), Yale Center
13. Government Governance- Government Effectiveness	13.1. Voice and Accountability (1/15)	0,067	The Worldwide Governance Indicators
	13.2. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (1/15)	0,067	The Worldwide Governance Indicators
	13.3. Government Effectiveness (1/15)	0,067	The Worldwide Governance Indicators
	13.4. Regulatory Quality (1/15)	0,067	The Worldwide Governance Indicators
	13.5. Rule of Law (1/15)	0,067	The Worldwide Governance Indicators
	13.6. Control of Corruption (1/15)	0,067	The Worldwide Governance Indicators

2.2.3. İnsani ve Siyasi Haklar Boyutu

İslamilik Endeksi'nin üçüncü alt boyutu olan insani ve siyasi haklar boyutunun endeks içerisindeki ağırlığı %35'tir. Bu boyutun alt boyut yapısı incelendiğinde dokuz alt boyutunun olduğu görülmektedir (Şekil 2.4). Bunlar, İnsani Gelişmişlik (Human Development) (%10), Sosyal Sermaye (Social Capital) (%5), Kişisel Özgürlük (Personal Freedom) (%32), Medeni ve Siyasi Haklar (Civil and Political Rights) (%10), İnsan Eşitsizliği (Human Inequality) (%11), Eğitime Erişim (Access to Education) (%11), Sağlık Hizmetlerine Erişim (Access to Healthcare) (%11), Demokrasi (Democracy) (%5), Yaşam Koşulları (Living Condition) (%5) şeklindedir.

İnsani Gelişmişlik alt boyutu İslamilik insani ve siyasi haklar alt boyutu içerisinde %10'luk paya sahip iken tek bir değişken ile ölçüldüğü görülmektedir (Tablo 2.3). Bu değişken, İnsani Gelişmişlik Endeksi'dir (Human Development Endeksi) (2/19)). Diğer alt boyutların hangi değişkenler ile temsil edildiği, ağırlıkları ve kaynakları Tablo 2.3'te gösterilmektedir.

Şekil 2.4: İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Alt Boyutları

Not: İnsani Gelişim (Human Development) (%10), Sosyal Sermaye (Social Capital) (%5), Kişisel Özgürlük (Personal Freedom) (%32), Medeni ve Siyasi Haklar (Civil and Political Rights) (%10), İnsan Eşitsizliği (Human Inequality) (%11), Eğitime Erişim (Access to Education) (%11), Sağlık Hizmetlerine Erişim (Access to Healthcare) (%11), Demokrasi (Democracy) (%5), Yaşam koşulu (Living condition) (%5).

Tablo 2.3. İnsani ve Siyasi Haklar Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları

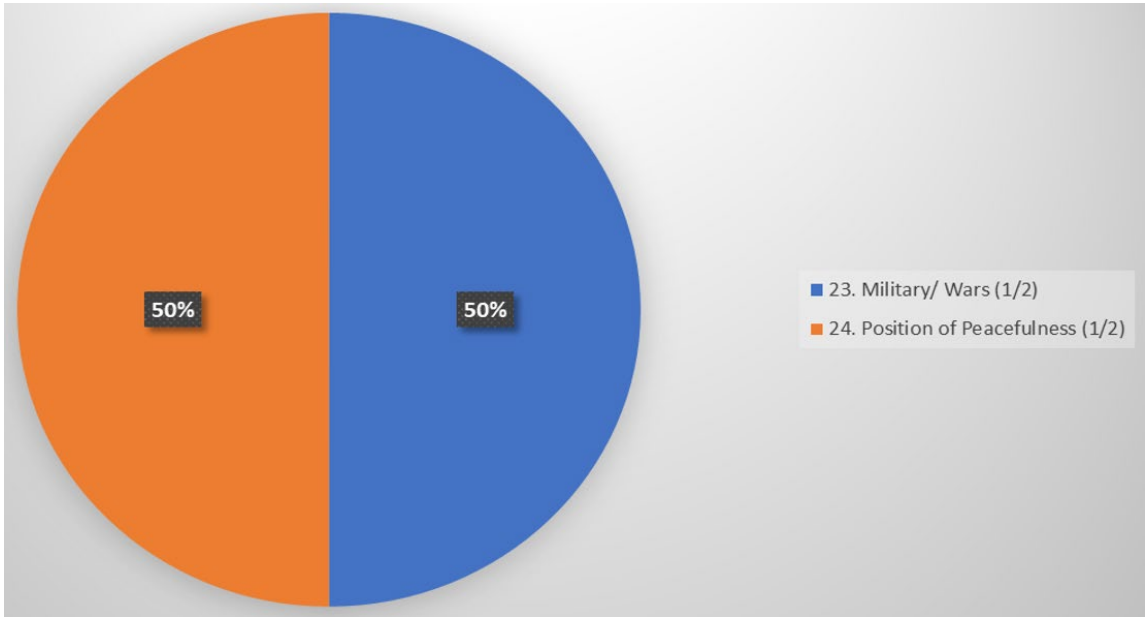
ALT BOYUT	DEĞİŞKEN	AĞIRLIK	KAYNAK
14. Human Development	14.1. Human development Endeksi: (2/19)	0,105	Human Development Endeksi (HDI)
15. Social Capital	15.1 Social Capital Indicator (1/19)	0,053	Legatum Prosperity Endeksi
16. Personal Freedom	16.1. Personal Freedom Endeksi, Legatum Prosperity Endeksi (2/19)	0,105	Legatum Prosperity Endeksi
	16.2. Freedom of religion, The Human Freedom Endeksi, 2017 (2/19)	0,105	The Human Freedom Endeksi
	16.3. Freedom of Expression & Information, The Human Freedom Endeksi, 2017 (2/19)	0,105	The Human Freedom Endeksi
17. Civil and Political Rights	17.1. Civil Liberties Indicator (1/19)	0,053	Freedom House
	17.2. Political Rights Indicator (1/19)	0,053	Freedom House
18. Human Inequality	18.1. Gender Inequality: Gender Inequality, United Nation Human (1/19)	0,053	Development Report
	18.2. Coefficient of human inequality (1/19)	0,053	Development Report
19. Access to Education	19.1. Education Prosperity (1/19)	0,053	Legatum Prosperity Endeksi
	19.2. Education Equality Indicator (1/19)	0,053	Inequality-adjusted education Endeksi - United Nation
20. Access to Healthcare	20.1. Health prosperity- Legatum Prosperity Endeksi (1/19)	0,053	Legatum Prosperity Endeksi
	20.2. Life expectancy - UNHDR (1/19)	0,053	UNHDR
21. Democracy	21.1. Global Democracy Endeksi (1/19)	0,053	Democracy Status- BTI Endeksi 2016
22. Living condition	22.1. Living condition, legatum (1/19)	0,053	Legatum Prosperity Endeksi

2.2.4. Uluslararası İlişkiler Boyutu

İslamilik Endeksi'nin dördüncü alt boyutu olan uluslararası ilişkiler boyutunun endeks içerisindeki ağırlığı %10'dur. Bu boyutun alt boyut yapısı incelendiğinde iki alt boyutunun olduğu görülmektedir (Şekil 2.5). Bunlar, askeri durum / savaş (military / wars) (%50) ve huzur durumu (peacefulness) (%50) şeklindedir.

Askeri durum / savaş alt boyutu İslamilik uluslararası ilişkiler alt boyutu içerisinde %50'lik paya sahip iken tek bir değişken ile ölçüldüğü görülmektedir (Tablo 2.4). Bu değişken, Küresel Silahlanma Endeksi'dir (Global Militarization Endeksi) (1/2)). Diğer alt boyut olan huzur durumu için de tek bir değişken kullanılmıştır. Bu değişken, Küresel Barış Endeksi'dir (Global Peace Endeksi (1/2)).

Şekil 2.5: İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Alt Boyutları

Not: Askeri Durum / Savaş (Military / Wars) (%50), Huzur Durumu (Position of Peacefulness) (%50).

Tablo 2.4. Uluslararası İlişkiler Boyutunun Alt Boyutları, Değişkenleri, Ağırlıkları ve Ölçüm Kaynakları

ALT BOYUT	DEĞİŞKEN	AĞIRLIK	KAYNAK
23. Military/ Wars (1/2)	Global Militarization Endeksi (GMI) 2018	0,5	Global Militarization Endeksi (GMI) 2018
24. Position of Peacefulness (1/2)	Global Peace Endeksi (GPI) 2018	0,5	Global Peace Endeksi (GPI) 2018

2.3 İslamilik Endeks Değerlerinin Analizi

İslamilik Endeksi'nin genel değerleri ile alt boyutlar bağlamında analizi bu bölümde verilecektir. Özellikle örnek vaka olarak Türkiye'nin durumu karşılaştırmalı olarak ortaya konacaktır. İslamilik Endeksi 2000 yılından itibaren hesaplanmaya başlanmıştır. Tablo 2.5'te 2000 ile 2020 yıllarına ait İslamilik Endeksi'nin bileşke endeks değerleri yer almaktadır. Endeks hesaplaması 2000, 2005 ve 2010 yıllarında 5 er yıllık aralıklarda; 2016'dan günümüze de her yıl hesaplanmaktadır. Bu değerler, endekse dahil olan tüm ülkelere ait değerler, İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı) ülkelerine ait değerler, en yüksek değer alan ilk üç Müslüman ülkeye ait değerler ve Türkiye değerlerinden oluşmaktadır. Buna göre genel çıkarımlar aşağıdaki gibi yapılabilir:

- İslamilik Endeksi'ne göre 2000 ile 2020 yılları arasındaki temel çıkarım İİT ülkelerinin diğer ülkelere göre almış oldukları medyan ve ortama değerleri daha az çıkmaktadır. Bunun anlamı, İslam dinini egemen din olarak benimsemeyen ülkelerin daha İslami öğretiler ışığında hareket ettikleridir.
- İİT ülkelerinin almış olduğu değerlerin standart sapması diğer ülkelere göre daha düşüktür. Bu da İslam ülkelerinin almış olduğu değer aralığının diğer ülkelere göre daha dar bir aralıkta değiştiğini göstermektedir.
- 2000 - 2020 yılları arasında en yüksek değer olan İslam ülkeleri Malezya, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Arnavutluk'tur. Bu ülkelerden Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar petrol zengini ülkelerdir. Arnavutluk ise Avrupa kıtasında yer almaktadır. Malezya ise İslam dinini en güzel uygulayan ülke olarak görülmektedir.
- Türkiye'nin almış olduğu değerlerin ise 2000 yılından 2020 yılına doğru azalarak gelen kötü bir performansı vardır.

Tablo 2.5 İslamilik Endeks Değerleri (Genel Endeks)

	2000				2005				2010				2016			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	76	0,450	0,507	0,198	76	0,461	0,506	0,200	76	0,463	0,501	0,203	76	0,477	0,503	0,205
İİT	117	0,339	0,376	0,104	113	0,349	0,371	0,105	115	0,339	0,365	0,117	117	0,329	0,366	0,118
Diğer	56	0,546	0,569	0,202	57	0,529	0,570	0,202	58	0,528	0,565	0,203	56	0,537	0,567	0,205
Türkiye	72	0,467			70	0,476			72	0,48			73	0,48		
En yüksek 3 Müslüman ülke	46	0,592	0,602	0,020	48	0,578	0,590	0,024	43	0,613	0,610	0,013	43	0,624	0,620	0,018
	(1) Malaysia, (2) Kuwait, (3) United Arab Emirates				(1) Malaysia, (2) Kuwait, (3) United Arab Emirates				(1) Malaysia, (2) Qatar, (3) United Arab Emirates				(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Qatar			

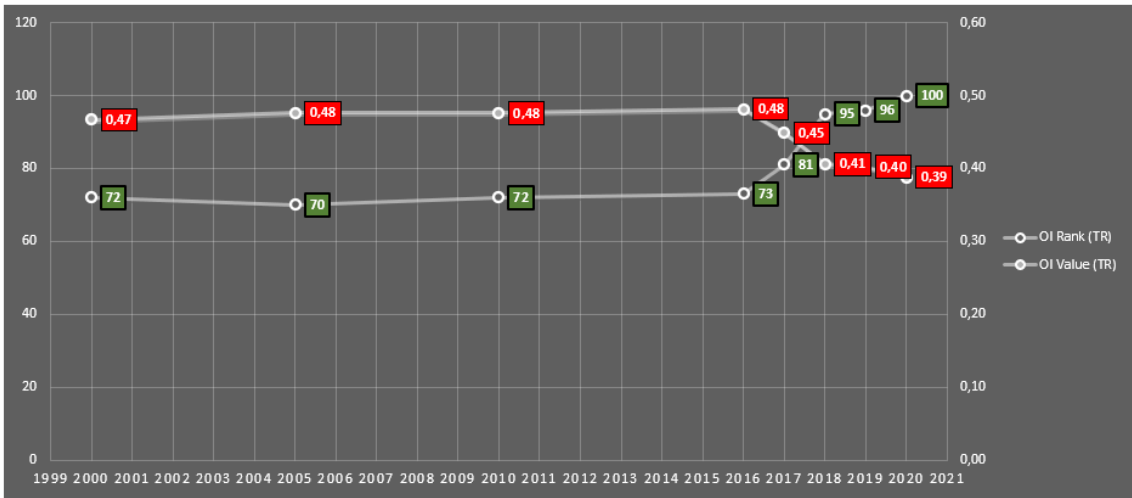
	2017				2018				2019				2020			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	77	0,463	0,504	0,207	77	0,469	0,504	0,208	76	0,450	0,500	0,208	76	0,472	0,504	0,211
İİT	114	0,339	0,361	0,119	118	0,329	0,360	0,125	115	0,339	0,359	0,124	116	0,335	0,357	0,125
Diğer	57	0,549	0,572	0,205	57	0,541	0,572	0,205	56	0,538	0,565	0,208	56	0,543	0,573	0,207
Türkiye	81	0,45			95	0,41			96	0,40			100	0,39		
En yüksek 3 Müslüman ülke	47	0,602	0,606	0,012	46	0,604	0,608	0,007	45	0,602	0,606	0,007	47	0,614	0,608	0,018
	(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Albania				(1) United Arab Emirates, (2) Albania, (3) Malaysia				(1) United Arab Emirates, (2) Malaysia, (3) Albania				(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Qatar			

Türkiye'nin 2000 ile 2020 yılları arasındaki İslamilik Bileşke Endeksi'ndeki almış olduğu sıralama ve değerler Şekil 2.6'da gösterilmektedir. Buna göre, Türkiye'nin almış olduğu değerler 2000 ile 2015 yılları arasında stabil bir aralıkta hareket ederken 2016 yılı itibarıyla bozulan bir ivme ile kötüleşmektedir.

Bu durumun en temel sebebi 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen Askeri Darbe teşebbüsüdür. Bu teşebbüs halkın iradesiyle engellenmiştir. Bu darbe girişimi, Türkiye'nin sadece ekonomik olarak değil hukuksal, siyasal ve kurumsal yönetim boyutlarında ciddi tahribatların yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun yanında 2020 yılı Mart ayında etkisini gösteren COVID-19 pandemisinin de 2019 ve 2020 yıllarına ait verilerde etkisinin olduğu açıktır.

Türkiye'nin 2000 – 2016 yıllarında İslamilik Endeks sıralaması 72. ve 73. sıradayken 2020 yılında 100. Sıraya kadar gerilemiştir.

Şekil 2.6: İslamilik Endeks Değeri: Türkiye

2.3.1. İslamilik Ekonomi Endeks Değerinin Analizi

İslamilik Endeksi alt boyutları bağlamında Türkiye verileri karşılaştırılması da incelenmiştir. İslamilik Endeksi'nin ekonomik alt boyutuna ilişkin endeks değerleri Tablo 2.6'da yer almaktadır. Buna göre genel çıkarımlar aşağıdaki gibi yapılabilir:

- İslamilik Ekonomi Endeksi'ne göre 2000 ile 2020 yılları arasındaki temel çıkarım İİT ülkelerinin diğer ülkelere göre almış oldukları medyan ve ortama değerleri daha az çıkmaktadır. Bu durum, İslamilik Endeksi genel değerleri ile de benzer sonuçlar vermiştir. Başka bir ifade ile ekonomi boyutu İslamilik Endeksi genel değerleri içerisinde İİT ülkeleri için daha düşük çıkmıştır.
- İİT ülkelerinin almış olduğu değerlerin standart sapması diğer ülkelere göre daha düşüktür. Bu da İslam ülkelerindeki almış olduğu değer aralığının diğer ülkelere göre daha dar bir aralıkta değiştiğini göstermektedir. Bu sonuç da İslamilik Endeksi genel değerleri ile paralellik göstermektedir.
- 2000 - 2020 yılları arasında en yüksek değer olan İslam ülkeleri Malezya, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Bahreyn'dir. Bu ülkelerden Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Katar petrol zengini ülkelerdir. Bu sonuç, doğal zengin kaynakları olan İslam ülkelerinin görece diğer İslam ülkelerine göre daha yüksek sonuçlar aldığını göstermektedir.
- Türkiye'nin almış olduğu değerler 2000 ile 2020 yılları arasında düşük olmakla birlikte inişli çıkışlı bir performans göstermiştir.

Tablo 2.6: İslamlik Ekonomi Endeks Değerleri

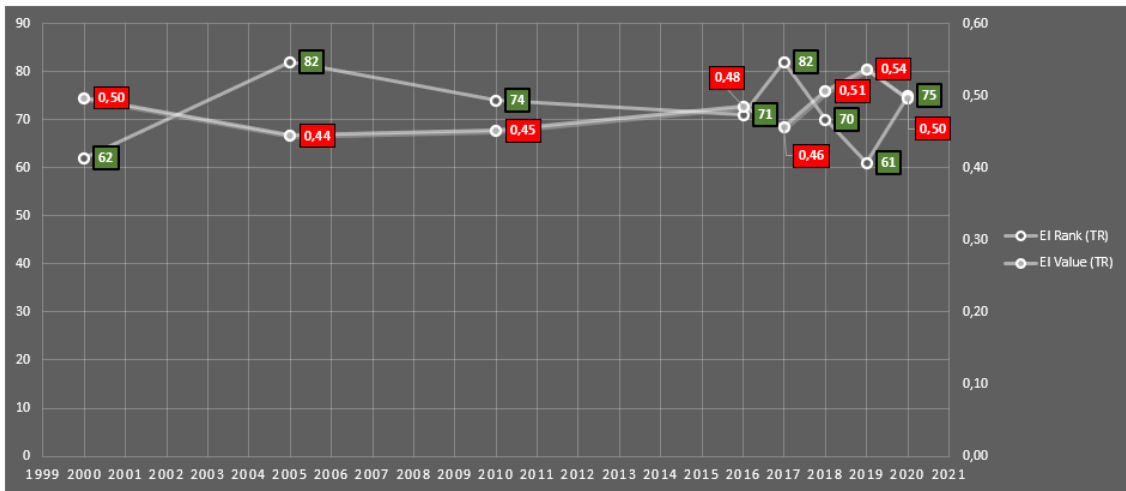
	2000				2005				2010				2016			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	76	0,475	0,515	0,180	76	0,458	0,516	0,179	76	0,449	0,498	0,180	76	0,465	0,508	0,183
İİT	90	0,438	0,444	0,117	98	0,414	0,438	0,107	101	0,386	0,422	0,116	99	0,402	0,428	0,120
Diğer	65	0,492	0,549	0,194	64	0,502	0,553	0,194	64	0,494	0,534	0,193	63	0,508	0,545	0,195
Türkiye	62	0,497			82	0,445			74	0,452			71	0,485		
En yüksek 3 Müslüman ülke	33	0,693	0,696	0,016	40	0,646	0,658	0,018	32	0,667	0,668	0,011	34	0,695	0,696	0,021
	(1) Kuwait, (2) Malaysia, (3) United Arab Emirates				(1) Kuwait, (2) United Arab Emirates, (3) Malaysia				(1) Bahrain, (2) Qatar, (3) Malaysia				(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Bahrain			

	2017				2018				2019				2020			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	77	0,472	0,505	0,194	78	0,478	0,505	0,202	76	0,488	0,503	0,208	76	0,495	0,504	0,200
İİT	106	0,382	0,408	0,136	109	0,361	0,396	0,153	105	0,360	0,406	0,158	106	0,368	0,401	0,147
Diğer	60	0,544	0,551	0,201	61	0,543	0,556	0,202	65	0,518	0,549	0,212	61	0,547	0,552	0,204
Türkiye	82	0,457			70	0,507			61	0,537			75	0,495		
En yüksek 3 Müslüman ülke	29	0,717	0,718	0,021	27	0,714	0,723	0,025	30	0,717	0,729	0,037	35	0,695	0,709	0,026
	(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Bahrain				(1) United Arab Emirates, (2) Qatar, (3) Malaysia				(1) United Arab Emirates, (2) Malaysia, (3) Qatar				(1) United Arab Emirates, (2) Malaysia, (3) Qatar			

Türkiye'nin 2000 ile 2020 yılları arasındaki İslamilik Ekonomi Endeksi'nde almış olduğu sıralama ve değerler Şekil 2'de gösterilmektedir. Buna göre, ekonomi endeks değerleri, 2000 ile 2015 yılları arasında düşük bir oynaklığa sahipken 2016 yılından sonra yüksek bir oynaklığa sahiptir. Türkiye'nin, 2000 yılında İslamilik Ekonomi Endeks değeri ve sıralaması sırasıyla 0,50 ve 62. sıradadır. Buna karşın 2020 yılında ki sıralaması 75 ve almış olduğu değer ise 0,50'dir.

Bu durumun birçok sebebi arasında iki tanesi öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen Askeri darbe girişimi ile 2020 Mart ayından beri etkisini gösteren COVID-19 pandemisidir. Bu iki faktörün yanı sıra özellikle uluslararası piyasalarda COVID-19 pandemisinin uluslararası ticaret üzerindeki dolaylı etkisi de önemli bir faktördür. Türkiye ekonomisi açık piyasa ekonomisine sahiptir. Bundan dolayı, uluslararası yatırımlar özellikle 2016 sonrasında tarihi dip yapmıştır. Bunun neticesinde, Türk Lirasında aşırı değer kayıpları görülmüştür. Türkiye, Dünya'nın en büyük 20 ekonomisi içerisinde yer almaktadır. Buna karşın, yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü Türkiye İslamilik Ekonomi Endeks değeri gerçek potansiyelini yansıtmaktan uzaktır.

Şekil 2.7: İslamilik Ekonomi Endeksi: Türkiye

2.3.2. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değerinin Analizi

İslamilik Endeksi'nin bir değer alt boyutu olan hukuk ve yönetim boyutu bağlamında Türkiye'nin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. İslamilik Endeksi'nin hukuk ve yönetim alt boyutuna ilişkin endeks değerleri Tablo 2.7'de yer almaktadır. Buna göre genel çıkarımlar aşağıdaki gibi yapılabilir:

- İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi'ne göre 2000 ile 2020 yılları arasındaki temel çıkarım İİT ülkelerinin diğer ülkelere göre almış oldukları medyan ve ortama değerleri daha az çıkmaktadır. Bu sonuç, İslamilik Ekonomi Endeksi ile İslamilik Endeksi genel değerleriyle paralellik göstermektedir.
- OIC ülkelerinin almış olduğu değerlerin standart sapması diğer ülkelere göre daha düşüktür. Bu da İslam ülkelerindeki almış olduğu değer aralığının diğer ülkelere göre daha dar bir aralıkta değiştiğini göstermektedir. Bu sonuç, İslamilik Ekonomi Endeksi ile İslamilik Endeksi genel değerleriyle paralellik göstermektedir.
- 2000 - 2020 yılları arasında en yüksek değer olan İslam ülkeleri Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Tunus'tur. Bu ülkelerden Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar petrol zengini ülkelerdir. Malezya ve Tunus ise doğal zengin yeraltı kaynakları olmamasına rağmen ilk beş İslam ülkesi içerisinde yer alabilmişlerdir.
- Türkiye'nin almış olduğu değerler 2000 ile 2020 yılları arasında düşük olmakla birlikte azalan bir eğim göstermektedir.

Tablo 2.7: İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi

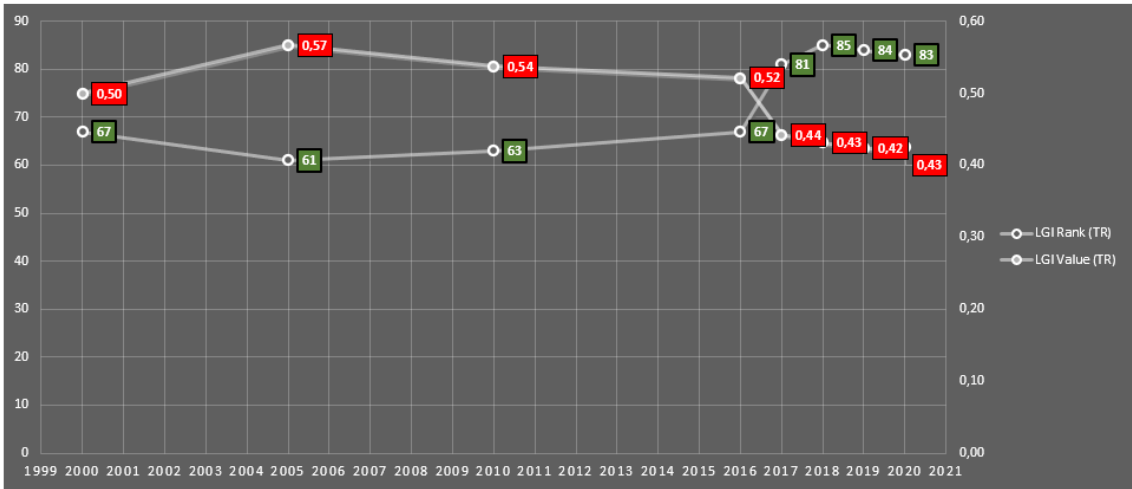
	2000				2005				2010				2016			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	75	0,463	0,500	0,248	76	0,440	0,497	0,257	76	0,464	0,497	0,260	76	0,467	0,496	0,264
İİT	110	0,311	0,348	0,162	106	0,325	0,333	0,171	110	0,302	0,331	0,179	113	0,272	0,331	0,177
Diğer	61	0,515	0,572	0,250	59	0,572	0,574	0,254	57	0,579	0,575	0,256	55	0,581	0,574	0,262
Türkiye	67	0,499			61	0,567			63	0,537			67	0,521		
En yüksek 3 Müslüman ülke	45	0,653	0,650	0,028	44	0,683	0,684	0,045	42	0,712	0,706	0,012	40	0,706	0,717	0,016
	(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Tunisia				(1) Malaysia, (2) United Arab Emirates, (3) Tunisia				(1) Malaysia, (2) Qatar, (3) United Arab Emirates				(1) United Arab Emirates, (2) Malaysia, (3) Qatar			

	2017				2018				2019				2020			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	77	0,470	0,500	0,257	78	0,478	0,500	0,259	76	0,475	0,499	0,259	76	0,470	0,499	0,260
İİT	113	0,291	0,337	0,167	112	0,298	0,338	0,174	112	0,303	0,338	0,178	114	0,299	0,334	0,175
Diğer	56	0,572	0,577	0,256	57	0,562	0,576	0,257	56	0,551	0,573	0,257	56	0,568	0,575	0,257
Türkiye	81	0,442			85	0,431			84	0,423			83	0,425		
En yüksek 3 Müslüman ülke	43	0,705	0,683	0,035	42	0,698	0,686	0,035	39	0,679	0,695	0,026	42	0,679	0,695	0,026
	(1) United Arab Emirates, (2) Qatar, (3) Malaysia				(1) United Arab Emirates, (2) Qatar, (3) Malaysia				(1) United Arab Emirates, (2) Qatar, (3) Malaysia				(1) United Arab Emirates, (2) Malaysia , (3) Qatar			

Türkiye'nin 2000 ile 2020 yılları arasındaki İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi'ndeki almış olduğu sıralama ve değerler Şekil 2.8'de gösterilmektedir. Buna göre, yasal ve kurumsal yönetim endeks değerleri, 2000 ile 2015 yılları arasında düşük bir oynaklığa sahipken 2016 yılından sonra azalan bir eğime sahiptir. Buna göre, Türkiye'nin 2000 yılında İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değeri 0,50 ve sıralaması 67. İken 2020 yılında almış olduğu değer 0,41 ve sıralaması 83.'dür.

Bu durumun yine en önemli sebebi ise 15 Temmuz 2016 yılında yapılan askeri darbe girişimidir. Darbe girişimi sonrası belli bir süre olağanüstü hâl uygulaması gerçekleşmiştir. Olağanüstü hâl uygulamalarında yasama işleminin daha hızlı olabilmesi için Kanun Hükmünde Kararnameler ile hükümet işlevlerini yerine getirmiştir. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası platformda olumsuz izlendiğine yönelik yorumlara neden olmuştur. Şekil 2.8'de yer alan 2016 yılı sonrası azalan düşük performansın bir diğer sebebi de 2020 Mart ayında etkisini gösteren COVID-19 pandemisidir. Türkiye pandemi döneminin yönetilmesinde özellikle ekonomik sebeplerden ötürü kötü tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi zorlanmıştır.

Şekil 2.8: İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değerleri: Türkiye

2.3.3. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değerinin Analizi

İslamilik alt endekslerinden bir diğeri de İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksidir. İslamilik Endeksi'nin insani ve siyasi haklar alt boyutuna ilişkin endeks değerleri Tablo 2.8'de yer almaktadır. Buna göre genel çıkarımlar aşağıdaki gibi yapılabilir:

- İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi'ne göre 2000 ile 2020 yılları arasındaki temel çıkarım OIC ülkelerinin diğer ülkelere göre almış oldukları medyan ve ortama değerleri daha az çıkmaktadır. Bu sonuç, İslamilik Ekonomi Endeksi, İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi ile İslamilik Endeksi genel değerleriyle paralellik göstermektedir.
- OIC ülkelerinin almış olduğu değerlerin standart sapması diğer ülkelere göre daha düşüktür. Bu da İslam ülkelerindeki almış olduğu değer aralığının diğer ülkelere göre daha dar bir aralıkta değiştiğini göstermektedir. Bu sonuç, İslamilik Ekonomi Endeksi, İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi ile İslamilik Endeksi genel değerleriyle paralellik göstermektedir.
- 2000 - 2020 yılları arasında en yüksek değer olan İslam ülkeleri Guyana, Surinam, Kuveyt, Malezya, Arnavutluk, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar'dır.
- Türkiye'nin almış olduğu değerler 2000 ile 2020 yılları arasında düşük olmakla birlikte azalan bir eğim göstermektedir.

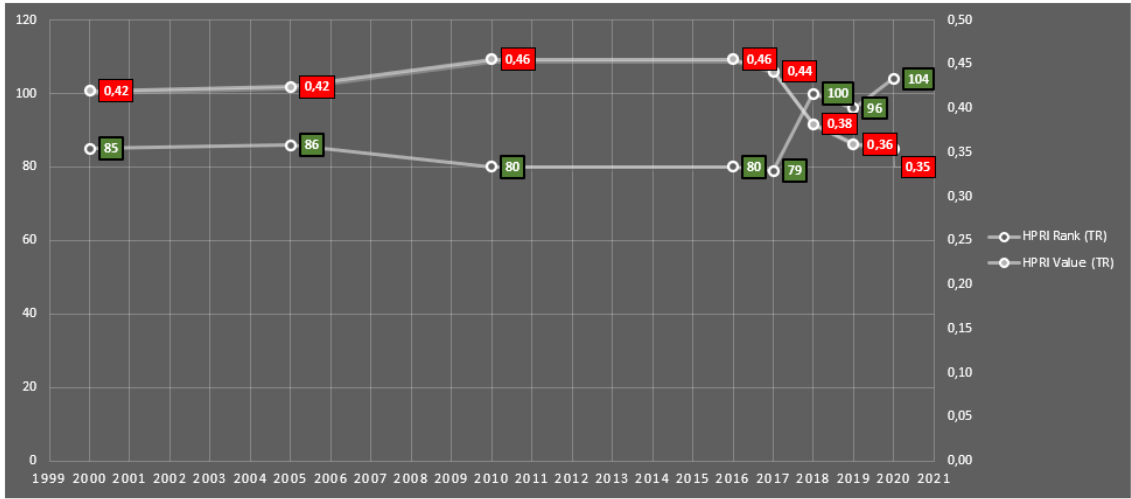
Tablo 2.8: İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değerleri

	2000				2005				2010				2016			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	76	0,479	0,509	0,228	76	0,480	0,508	0,229	76	0,486	0,508	0,227	76	0,465	0,507	0,227
İİT	112	0,322	0,323	0,107	113	0,315	0,326	0,112	117	0,316	0,328	0,112	116	0,319	0,326	0,115
Diğer	52	0,571	0,596	0,217	53	0,566	0,594	0,220	52	0,559	0,593	0,217	52	0,567	0,592	0,217
Türkiye	85	0,420			86	0,424			80	0,456			80	0,456		
En yüksek 3 Müslüman ülke	59	0,545	0,545	0,007	58	0,538	0,554	0,042	62	0,520	0,532	0,021	58	0,540	0,535	0,021
	(1) Guyana, (2) Suriname, (3) Kuwait				(1) Suriname, (2) Guyana, (3) Kuwait				(1) Suriname, (2) Kuwait, (3) Malaysia				(1) Suriname, (2) Albania, (3) Malaysia			

	2017				2018				2019				2020			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	76	0,470	0,500	0,257	78	0,477	0,510	0,226	76	0,458	0,498	0,230	76	0,478	0,510	0,235
İİT	112	0,291	0,337	0,167	115	0,339	0,334	0,116	113	0,310	0,322	0,111	112	0,331	0,330	0,117
Diğer	56	0,572	0,577	0,256	55	0,571	0,593	0,218	53	0,567	0,580	0,225	53	0,586	0,594	0,229
Türkiye	79	0,442			100	0,382			96	0,359			104	0,354		
En yüksek 3 Müslüman ülke	43	0,705	0,683	0,072	52	0,594	0,577	0,057	59	0,542	0,570	0,056	59	0,557	0,570	0,040
	(1) United Arab Emirates, (2) Qatar, (3) Malaysia				(1) Albania, (2) Suriname , (3) Guyana				(1) Albania, (2) Suriname , (3) Guyana				(1) Albania, (2) Suriname , (3) Guyana			

Türkiye'nin 2000 ile 2020 yılları arasındaki İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi'ndeki almış olduğu sıralama ve değerler Şekil 2.9'da gösterilmektedir. Buna göre, insani ve siyasi haklar endeks değerleri, 2000 ile 2015 yılları arasında düşük bir oynaklığa sahipken 2016 yılından sonra azalan bir eğime sahiptir. Türkiye'nin, 2000 yılında İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değeri 0,42 iken sıralaması 85'dir. Buna karşın, 2020 yılında Türkiye'nin almış olduğu endeks değeri 0,35 iken sıralaması 104 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.9: İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değerleri: Türkiye

2.3.4. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değerinin Analizi

İslamilik Endeksi'nin bir diğer alt endeksi olan Uluslararası İlişkiler Endeksi'nin analizi yapılmıştır. İslamilik Endeksi'nin uluslararası ilişkiler alt boyutuna ilişkin endeks değerleri Tablo 2.9'da yer almaktadır. Buna göre genel çıkarımlar aşağıdaki gibi yapılabilir:

- İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksine göre 2000 ile 2020 yılları arasındaki temel çıkarım İT ülkelerinin diğer ülkelere göre almış oldukları medyan ve ortama değerleri daha az çıkmaktadır. Bu sonuç, İslamilik ekonomi endeksi,

İslamilik hukuk ve yönetim endeksi, İslamilik insani ve siyasi haklar endeksi ile İslamilik endeksi genel değerleriyle paralellik göstermektedir.

- İİT ülkelerinin almış olduğu değerlerin standart sapması diğer ülkelere göre daha düşüktür. Bu da İslam ülkelerindeki almış olduğu değer aralığının diğer ülkelere göre daha dar bir aralıkta değiştiğini göstermektedir. Bu sonuç, İslamilik ekonomi endeksi, İslamilik hukuk ve yönetim endeksi, İslamilik insani ve siyasi haklar endeksi ile İslamilik endeksi genel değerleriyle paralellik göstermektedir.
- 2000 - 2020 yılları arasında en yüksek değer olan İslam ülkeleri Guyana, Nijerya, Fildişi Sahilleri, Tunus, Endonezya, Arnavutluk, Libya, Senegal, Sierra Leone, Ürdün'dür.
- Türkiye'nin almış olduğu değerler 2000 ile 2020 yılları arasında düşük olmakla birlikte azalan bir eğim göstermektedir.

Tablo 2.9: İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değerleri

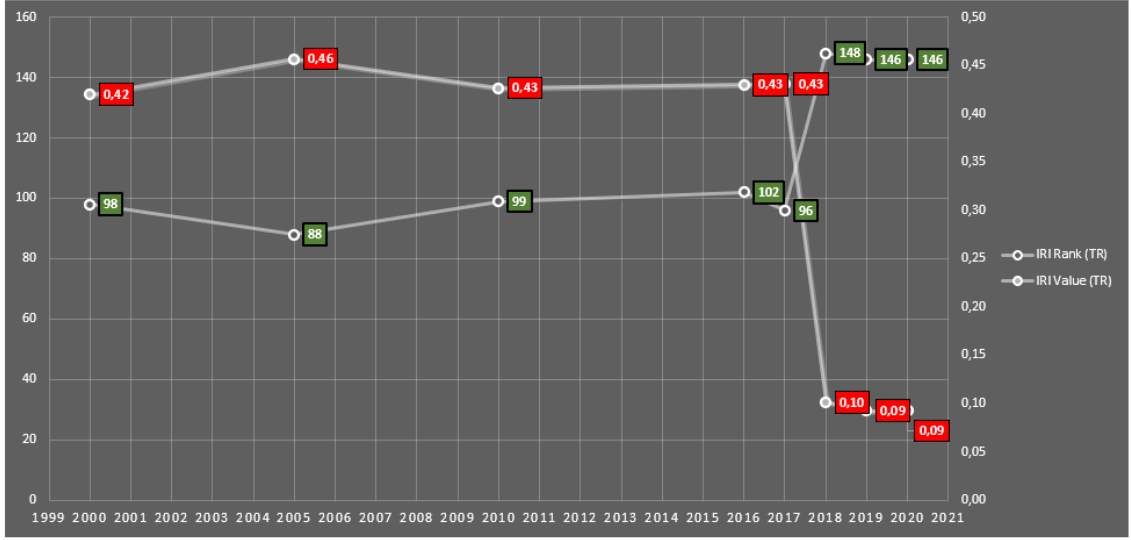
	2000				2005				2010				2016			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	76	0,495	0,497	0,166	76	0,502	0,497	0,158	76	0,502	0,497	0,168	75	0,493	0,497	0,168
İİT	100	0,417	0,414	0,139	100	0,428	0,414	0,122	98	0,430	0,408	0,139	103	0,415	0,408	0,138
Diğer	59	0,560	0,536	0,164	58	0,547	0,536	0,158	60	0,537	0,538	0,164	62	0,527	0,538	0,165
Türkiye	98	0,420			88	0,457			99	0,427			102	0,430		
En yüksek 3 Müslüman ülke	26	0,657	0,664	0,021	39	0,593	0,598	0,078	38	0,597	0,616	0,032	30	0,647	0,647	0,044
	(1) Guyana, (2) Nigeria, (3) Cote d'Ivoire				(1) Nigeria, (2) Tunisia, (3) Indonesia				(1) Nigeria, (2) Albania, (3) Malaysia				(1) Albania, (2) Nigeria, (3) Malaysia			

	2017				2018				2019				2020			
	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.	Rank Medyan	Değer Medyan	Değer Ort.	Değer Std.Sap.
TÜM	76	0,500	0,499	0,177	77	0,503	0,498	0,213	74	0,517	0,500	0,209	76	0,497	0,497	0,211
İİT	106	0,406	0,391	0,153	107	0,400	0,397	0,210	91	0,462	0,421	0,207	106	0,392	0,378	0,195
Diğer	59	0,539	0,549	0,165	63	0,552	0,545	0,198	64	0,540	0,538	0,200	63	0,546	0,553	0,194
Türkiye	96	0,431			148	0,101			146	0,09			146	0,093		
En yüksek 3 Müslüman ülke	40	0,622	0,672	0,071	14	0,801	0,784	0,061	9	0,831	0,813	0,030	24	0,722	0,736	0,070
	(1) Albania, (2) Libya, (3) Nigeria,				(1) Sierra Leone, (2) Albania , (3) Senegal				(1) Sierra Leone, (2) Jordan, (3) Albania				(1) Sierra Leone, (2) Malaysia, (3) Albania			

Türkiye'nin 2000 ile 2020 yılları arasındaki İslamilik Uluslararası Endeksi'ndeki almış olduğu sıralama ve değerler Şekil 2.10'da gösterilmektedir. Buna göre, Uluslararası İlişkiler Endeks değerleri, 2000 ile 2015 yılları arasında düşük bir oynaklığa sahipken 2016 yılından sonra azalan bir eğime sahiptir. Bu sonuçlara göre, Türkiye, 2000 yılında İslamilik uluslararası ilişkiler endeks değeri bakımından almış olduğu değer 0,42 ve sıralaması 98.'dir. Buna karşın 2020 yılı ölçümlerinde Türkiye'nin almış olduğu değer 0,09 ve sıralaması 146.'dır.

Türkiye'nin uluslararası ilişkiler endeksinde görülen gözlü görülür azalışın temel sebepleri, Türkiye'nin askeri harcamaları ile askeri projelerine yoğunluk vermiş olmasıdır. Özellikle, 2016 Askeri darbe girişimi sonrası yeniden yapılandırılan Türk ordusu ve ihtiyaç duyulan askeri araçların yerli üretimine hız verilmiştir. Bunun en temel sebebi, Türkiye'nin yurtdışı tehdit algısının yükselmesidir. Komşu ülke Suriye'de olan çatışma ortamı, Doğu Akdeniz'de Yunanistan, İsrail, Mısır gibi ülkelerle gerçekleşen doğalgaz ve petrol arama çatışması, Libya'da olan çatışmalar Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak dengeleyici ve haklarını uluslararası platformlarda savunan bir ülke imajı çizmiştir. Bununla beraber, Türkiye dört milyondan fazla Suriyeliyi mülteci olarak misafir etmektedir. Libya'da yer alan çatışma ortamında Batılı ülkeler ile Rusya'nın desteklediği Hafter güçlerine karşılık Birleşmiş Milletlerin onayladığı merkezi hükümeti destekleyerek Libya'da yaşanması muhtemel bir başka trajedinin de önüne geçmiştir. Bir İslam ülkesi olarak Filistin sorununa da sessiz kalmayan Türkiye her platformda da Filistin'in bağımsız bir devlet olarak görülmesi fikrini dile getirmeye devam etmektedir. Türkiye'nin son yıllarda, askeri alanda geliştirmiş olduğu ve savaşların seyrini değiştirebilecek nitelikte olan insansız ve silahlı hava araçları ve daha pek çok askeri malzeme Batılı müttefiklerinin hoşuna gitmemektedir. Zira, bu araçların ihracatına da başlanmıştır. Katar, Azerbaycan ve Pakistan gibi ülkelerin yanı sıra diğer dost ve kardeş İslam ülkelerine de yüksek teknoloji ürünü silah sistemlerinin ihracatına başlanmıştır.

Şekil 2.10: İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değerleri: Türkiye

İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi'nin iki alt boyuttan oluşması ve bu boyutların birer değişken ile ölçülmesi tartışmaya en açık konulardan biridir. Bu iki boyutun ilk silahlanma durumunu gösteren bir değişken iken diğeri de küresel huzuru, barışı ölçen bir değişkendir. Bu konuda öne çıkan birinci eleştiri bir ülkenin kendisini savunma amaçlı silahlanma durumu söz konusuysen bu durumun İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi bağlamında olumsuz bir durum olarak görülmesidir. Hukukta ve İslami fıkhıta hem bireyin hem de ülkelerin kendilerini savunma hakları vardır. Bu da İslami öğretiler ışığında bir durumdur. Bu açıdan değerlendirildiğinde İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi'nin hem değişken sayısının artırılması hem de burada ifade edilen nefsi müdafaa durumunun endeks hesaplamasında dikkate alınmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR KALKINMA GÖSTERGESİ OLARAK İSLAMİLİK ENDEKSİ'NİN YAPISAL ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın temel amaçlarından bir tanesi İslamilik Endeksi'nin bir kalkınma göstergesi olarak değerlendirilebileceğidir. Bu amaç kapsamında kümeleme analizi ile Dünya Bankası ve İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı) sınıflamalarıyla karşılaştırılacaktır. Bu temel amacının yanında İslamilik Endeksi'nin ülkelerin Müslüman nüfus oranları ile herhangi bir dine mensubiyeti olmayanlarla ilişkisi de incelenecektir. Bu çalışmanın bir başka amacı da İslamilik Endeksi'nin ülkelerin Ekonomik Karmaşıklık Endeksi ile olan ilişkisinin de incelemesidir. Ekonomik kalkınma, üretken bilgi birikimini ve bunun hem giderek daha karmaşık endüstrilerde kullanılmasını gerektirir. Ekonomik Karmaşıklık Endeksi ülkelerin bu düzeyini ölçmek için tasarlanmıştır. Bu bakımdan İslamilik Endeksi ile olan ilişkisi önemlidir.

Bu araştırmanın en önemli niteliği, İslamilik Endeksi'nin ilk defa bir kalkınma göstergesi olarak detaylı incelemesini içermesidir. Günümüz kalkınma göstergeleri olarak kullanılan ve Dünya Bankası ve İİT gibi kuruluşların Milli Gelir temelli sınıflamalarının yetersizliği hem teorik olarak hem de pratik olarak amaca yeteri kadar hizmet etmedikleri açıktır. Bundan dolayı hem araştırmacılar hem de bazı kuruluşlar daha kapsamlı kalkınma endeksleri önermişlerdir. Harvard Üniversitesi Atlas Projesi sonucunda hesaplanan Ekonomik Karmaşıklık Endeksi de bir yerde ekonomik kalkınmanın daha karmaşık ekonomik ilişkilerde olduğu varsayımıyla hesaplanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İslamilik Endeksi'nin bir kalkınma göstergesi olarak nasıl bir sonuç ortaya koyacağı iki bakımdan önemlidir. Birincisi, bu endeks İslami temel öğretiler

ışığında boyut ve değişken seğtiğini iddia etmektedir. Başka bir ifade ile İslami öğretiler doğrultusunda bir ekonomik kalkınma söz konusu olabilir mi soruna yanıt vermiş olacaktır. Bir değer önemli husus ise bu endeksin şayet bir kalkınma göstergesi olarak kullanılıp kullanılmayacağı durumudur.

3.2. ARAşTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın temel amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanılacak yöntemler, veri setleri ve değişkenler açıklanacaktır.

3.2.1. Veri Seti

Bu araştırma kapsamında İslamilik Endeks verileri ilk hesaplandığı tarih olan 2000 yılından 2020 yılına kadar süre için kullanılmıştır. İslamilik Endeks verileri, 2000, 2005, 2010 ve 2016 yıllarında yaklaşık beşer yıllık aralıklarla ölçülmüş daha sonra 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında yıllık ölçülmüştür. Araştırmada 2020 yılı dahil olarak tüm veriler kullanılmıştır. Askari ve ekibi bu çalışma için endeks verilerinin ham olarak tarafımıza vermişlerdir. İslamilik Endeks verilerinin dışında Harvard Üniversitesi Atlas Projesi kapsamında hesaplanan Ekonomik Karmaşıklık Endeks verileri de kullanılmıştır. Bu verilere İslamilik Endeks verilerinin ölçüldüğü yıllar itibariyle çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca, ülkelerin sınıflanması amacıyla kıtaların bir değişken olarak kullanılması sağlanmıştır. Bununla beraber hem Dünya Bankası hem de IMF tarafından tanımlanan ülkelerin kalkınma göstergesi olarak kullandıkları sınıflamalar bir veri olarak işlenmiştir.

3.2.2. Değişkenler

Bu araştırma kullanılan değişkenler Tablo 3.1’de gösterilmektedir. Buna göre, değişkenin kodu, tanımı ve kaynağı açıklanmıştır. İslamilik Endeks verileri 2000 ile 2020 yılları arasındaki dönem için kullanılmıştır. İslamilik Endeksi bir bileşke endeks ve dört alt endeksten oluşmaktadır. Bileşke endeks İslamilik Endeksi’nin genel değerlerini vermektedir. Alt endeksler ise İslamilik Endeksi’nin dört alt boyutunu temsilen ve yine ayrı olarak da yayınlanan endekslerdir. Bu endeksler, İslamilik Ekonomi Endeksi,

İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi, İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi ve İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi şeklindedir.

Karmaşıklık endeks verileri de aynı dönemler itibariyle kullanılmıştır. Buna karşın, ülkelerin Müslüman nüfus oranı ve herhangi bir dine bağlı olmama durumları, bu oranlara yıl bazlı değer bulmak mümkün olmadığından sadece 2020 yılı değerleri itibariyle kullanılmıştır.

Araştırmada, değişkenler hem sürekli hem de kategorik değişken yapısında kullanılmıştır. İslamilik Endeks değerleri korelasyon, fark testleri ve kümeleme analizlerinde sürekli değişken yapısında kullanılırken, kıta sınıflaması, gelir sınıflaması ve İİT ülke sınıflaması kategorik değişken yapısında kullanılmıştır.

Tablo 3.1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Kodu	Değişkenin Tanımı	Değişkenin Kaynağı
İslamilik Endeks Değeri, IIS2000; IIS2005; IIS2016; IIS2017; IIS2018; IIS2019 IIS2020	2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 Yılları	http://İslamilik-Endeksi.org/wp/
İslamilik Ekonomi Endeks Değeri, IIES2000; IIES2005; IIES2010; IIES2016; IIES2017; IIES2018; IIES2019; IIES2020	2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 Yılları	http://İslamilik-Endeksi.org/wp/
İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değeri, IILGS2000; IILGS2005; IILGS2010; IILGS2016; IILGS2017; IILGS2018; IILGS2019; IILGS2020	2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 Yılları	http://İslamilik-Endeksi.org/wp/
İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değeri, IIHRS2000; IIHRS2005; IIHRS2010; IIHRS2016; IIHRS2017; IIHRS2018; IIHRS2019; IIHRS2020	2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 Yılları	http://İslamilik-Endeksi.org/wp/
İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değeri, IIIRS2000; IIIRS2005; IIIRS2010; IIIRS2016; IIIRS2017; IIIRS2018; IIIRS2019; IIIRS2020	2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 Yılları	http://İslamilik-Endeksi.org/wp/
Kıtalar	Asya, Avrupa, Afrika,	

Değişkenin Kodu	Değişkenin Tanımı	Değişkenin Kaynağı
	Avustralya, Güney Amerika, Kuzey Amerika	
Karmaşıklık Endeks Değerleri	2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 Yılları	https://atlas.cid.harvard.edu/rankings
Herhangi bir dine bağlı olmama durumu	2020 yılı	https://www.pewresearch.org/religion/2015/04/02/religious-projection-table/
Müslüman Oranı	2020 yılı	https://www.pewresearch.org/religion/2015/04/02/religious-projection-table/ https://www.cia.gov/the-world-factbook/

3.2.3. Hipotez

Bu çalışmanın en temel araştırma sorusu: “İslamilik Endeksi ülkeler için bir kalkınma göstergesi olarak kullanılabilir mi?” ve hipotezi de: “İslamilik Endeksi Bir Kalkınma Göstergesidir” şeklinde olacaktır. Söz konusu hipotezin testi de kümeleme analizleri ile korelasyon analizleri sonucunda doğrudan ve dolaylı olarak ölçülecektir. Bu temel araştırma sorusu ve hipotezin yanında İslamilik Endeksi ile Müslüman nüfus oranı, bir dine bağlı olmayanların oranı, kıtalar arası farklılıkları ve çeşitlik kuruluşların belirlemiş olduğu sınıflamalar bakımından farklılıkları test edilecektir.

3.2.4. Analiz Yöntemleri

Bu araştırma kapsamında hem parametrik hem de parametrik olmayan araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada kullanılacak verilerin parametrik veya parametrik olmayan yöntemlerden hangi ile analiz edileceği ise verilerin normallik durumuna göre belirlenir. Bu sebeple araştırma kullanılan verilere normallik testleri uygulanmıştır.

Bu araştırmada, SPSS istatistik programı kullanılarak Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testleri uygulanmıştır. Kolmogorov-Smirnov testi temelde verilerin önceden tanımlanan bir dağılımdan gelip gelmediğini veya iki farklı dağılımdan

gelen verilerin farklı olup olmadığını test eder. Shapiro-Wilk testi de bir dağılımın normal dağılımdan gelip gelmediğini test eder.

Araştırmada kullanılan verilerin normallik durumuna göre ikili ilişkilerin ölçülebilmesi adına parametrik ve parametrik olmayan korelasyon analizleri yapılmıştır. Parametrik bir yöntem olarak Pearson Korelasyonu kullanılırken parametrik olmayan veriler için de Spearman Korelasyonu kullanılmıştır.

Araştırmada ikiden fazla gruplar arasındaki ortalama farklılıklarını ölçebilmek adına parametrik ve parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Bu testlerden parametrik olanı ANOVA (Analysis of Variance) iken parametrik olmayan türü de Kruskal-Wallis testidir.

Araştırmada son olarak verilerin nasıl kümelendiğini ölçmek için K-ortalama algoritmasıyla kümeleme yapılmıştır. Kümeleme analizi iki türlü gerçekleştirilmiştir. Birinci türünde verilere herhangi bir küme sayısı kısıtı verilmeyerek yapılmıştır. İkincisinde ise küme kısıtı verilerek kümeleme analizi yapılmıştır.

3.3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Bu çalışma kapsamında İslamilik Endeks değerleri ile ülkelerin coğrafi dağılım ilişkisi, ekonomik karmaşıklık ile ilişkisi, ekonomik kalkınma ile ilişkisi ve kümeleme analiz sonuçlarına yer verilecektir.

3.3.1. İslam Ekonomisi ve Coğrafi Dağılım İlişkisi

Araştırmanın bu bölümünde İslamilik Endeks değerinin kıtalar bağlamında almış olduğu değerler ve farklılık testlerine yer verilecektir. Kıtalar, Asya, Avrupa, Afrika, Avustralya, Güney Amerika, Kuzey Amerika olarak tanımlanmıştır. İslamilik genel endeks değeri baz alınarak 2000, 2005, 2010, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait değerlerin kıtalar bağlamında hem parametrik test (ANOVA) hem de parametrik olmayan test (Kruskal-Wallis) ile farklılıkları ortaya konacaktır.

İslamilik Endeksi'nin kıtalar bağlamında farklılığını test etmeden önce bu endeks değerlerinin normallik testi yapılmıştır (Tablo 3.2). Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik test sonuçlarına göre İslamilik genel endeks değeri, İslamilik Ekonomi Endeks Değeri, İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değeri, İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değeri normal dağılmaz iken İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks değeri normal dağılım göstermektedir. Bundan dolayı, İslamilik Endeks değerlerinin kıtalar bağlamında farklılığını ortaya koyma adına hem parametrik hem de parametrik olmayan fark testleri kullanılmıştır.

İslamilik Endeks değerlerinin kıtalar bağlamında fark test sonuçlarına göre hem parametrik olmayan teste göre (Tablo 3.3) hem de parametrik teste göre (Tablo 3.4) kıtalar arasında İslamilik Endeks değerleri istatistiksel olarak farklı çıkmaktadır. Buna göre, Avrupa, Kuzey Amerika ve Avusturalya kıtalarında yer alan ülke ortalamalarını genel ülke ortalamalarının üzerinde kalırken Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinin ortalaması genel ülke ortalamalarının altında kalmıştır. Kıtaların almış oldukları değerlerin 2000 yılı için yüksekten küçüğe sıralanışı ise Avusturalya (3 ülke, ort:0,73), Avrupa (37 ülke, ort:0,66), Kuzey Amerika (13 ülke, ort:0,56), Güney Amerika (11 ülke, ort:0,48), Asya (37 ülke, ort:0,45) ve Afrika (43 ülke, ort:0,36) şeklindedir. Diğer yıllarda bu sıralama değişmemektedir. Buradan görüleceği üzere, Anglo-Sakson ve kıta Avrupası'nın hüküm sürdüğü ülkelerde İslamilik endeks değerinin görece daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3.2. İslamilik Endekslerinin Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	Ser.der.	Anlamlılık	İstatistik	Ser.der.	Anlamlılık
IIS2000	,128	148	,000	,931	148	,000
IIS2005	,111	148	,000	,929	148	,000
IIS2010	,125	148	,000	,909	148	,000
ISS2016	,119	148	,000	,904	148	,000
IIS2017	,097	148	,002	,950	148	,000
IIS2018	,100	148	,001	,954	148	,000
IIS2019	,102	148	,001	,956	148	,000
IIS2020	,086	148	,009	,958	148	,000
IIES2000	,132	148	,000	,940	148	,000
IIES2005	,149	148	,000	,930	148	,000
IIES2010	,127	148	,000	,949	148	,000
IIES2016	,109	148	,000	,946	148	,000
IIES2017	,093	148	,003	,957	148	,000
IIES2018	,082	148	,017	,966	148	,001
IIES2019	,093	148	,003	,963	148	,001
IIES2020	,087	148	,008	,960	148	,000
IILGS2000	,086	148	,010	,946	148	,000
IILGS2005	,103	148	,001	,949	148	,000
IILGS2010	,080	148	,021	,954	148	,000
IILGS2016	,088	148	,007	,956	148	,000
IILGS2017	,082	148	,018	,951	148	,000
IILGS2018	,083	148	,014	,957	148	,000
IILGS2019	,090	148	,005	,959	148	,000
IILGS2020	,083	148	,014	,959	148	,000
IIHRS2000	,093	148	,003	,942	148	,000
IIHRS2005	,097	148	,002	,942	148	,000
IIHRS2010	,103	148	,001	,945	148	,000
IIHRS2016	,094	148	,003	,945	148	,000
IIHRS2017	,082	148	,018	,951	148	,000
IIHRS2018	,092	148	,004	,951	148	,000
IIHRS2019	,101	148	,001	,947	148	,000
IIHRS2020	,092	148	,004	,948	148	,000
IIIRS2000	,052	148	,200*	,993	148	,709
IIIRS2005	,041	148	,200*	,995	148	,897
IIIRS2010	,043	148	,200*	,992	148	,629
IIIRS2016	,043	148	,200*	,990	148	,391

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	Ser.der.	Anlamlılık	İstatistik	Ser.der.	Anlamlılık
IIRS2017	,038	148	,200*	,990	148	,368
IIRS2018	,038	148	,200*	,986	148	,134
IIRS2019	,051	148	,200*	,987	148	,163
IIRS2020	,049	148	,200*	,991	148	,505

Tablo 3.3. Coğrafi açıdan İslamilik Endeks Değer Farklılığı (Kruskal-Wallis Testi)

Değişken	Kıtalar	N	Sıralama Ortalama	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
IIS2000	Asya	37	66,41	57,437	5	,000
	Avrupa	42	107,87			
	Afrika	43	41,17			
	Avusturalya	3	117,67			
	Güney Amerika	11	78,00			
	Kuzey Amerika	13	92,77			
	Toplam	149				
IIS2005	Asya	37	67,14	62,788	5	,000
	Avrupa	42	110,80			
	Afrika	43	39,80			
	Avusturalya	3	114,50			
	Güney Amerika	11	74,05			
	Kuzey Amerika	13	89,85			
	Toplam	149				
IIS2010	Asya	37	66,18	63,721	5	,000
	Avrupa	42	112,57			
	Afrika	43	40,85			
	Avusturalya	3	116,50			
	Güney Amerika	11	72,45			
	Kuzey Amerika	13	84,27			
	Toplam	149				
IIS2016	Asya	37	67,74	67,522	5	,000
	Avrupa	42	113,93			
	Afrika	43	39,35			
	Avusturalya	3	114,67			

Değişken	Kıtalar	N	Sıralama Ortalama	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p
	Güney Amerika	11	71,14			
	Kuzey Amerika	13	81,92			
	Toplam	149				
IIS2017	Asya	37	64,93			
	Avrupa	42	113,74			
	Afrika	43	39,92			
	Avusturalya	3	113,67	67,782	5	,000
	Güney Amerika	11	72,86			
	Kuzey Amerika	13	87,42			
	Toplam	149				
IIS2018	Asya	37	66,65			
	Avrupa	42	113,64			
	Afrika	43	39,37			
	Avusturalya	3	117,67	67,874	5	,000
	Güney Amerika	11	72,73			
	Kuzey Amerika	13	83,85			
	Toplam	149				
IIS2019	Asya	37	68,32			
	Avrupa	42	115,17			
	Afrika	43	39,86			
	Avusturalya	3	113,67	67,601	5	,000
	Güney Amerika	11	70,64			
	Kuzey Amerika	14	80,57			
	Toplam	150				
IIS2020	Asya	37	67,35			
	Avrupa	42	115,51			
	Afrika	43	39,45			
	Avusturalya	3	112,00	68,916	5	,000
	Güney Amerika	11	73,68			
	Kuzey Amerika	14	81,32			
	Toplam	150				

Tablo 3.4. Coğrafi açıdan İslamilik Endeks Değer Farklılığı (ANOVA Testi)

	N	Mean	Std. Deviation	F değeri	p	
IIS2000	Asya	37	,4559	,15035	18,730	,000
	Avrupa	42	,6642	,19263		
	Afrika	43	,3600	,11323		
	Avustralya	3	,7317	,27782		
	Güney Amerika	11	,4850	,11186		
	Kuzey Amerika	13	,5660	,15948		
	Toplam	149	,5042	,19665		
IIS2005	Asya	37	,4564	,15324	21,973	,000
	Avrupa	42	,6786	,18019		
	Afrika	43	,3513	,10802		
	Avustralya	3	,7187	,29101		
	Güney Amerika	11	,4751	,12161		
	Kuzey Amerika	13	,5501	,16459		
	Toplam	149	,5035	,19884		
IIS2010	Asya	37	,4502	,16029	22,661	,000
	Avrupa	42	,6808	,17012		
	Afrika	43	,3450	,11604		
	Avustralya	3	,7190	,28693		
	Güney Amerika	11	,4700	,13666		
	Kuzey Amerika	13	,5241	,16512		
	Toplam	149	,4981	,20159		
IIS2016	Asya	37	,4584	,15881	24,907	,000
	Avrupa	42	,6905	,16512		
	Afrika	43	,3399	,11653		
	Avustralya	3	,7173	,28840		
	Güney Amerika	11	,4610	,13441		
	Kuzey Amerika	13	,5193	,16713		
	Toplam	149	,5003	,20357		
IIS2017	Asya	37	,4466	,16490	25,065	,000
	Avrupa	42	,6932	,16261		
	Afrika	43	,3410	,12139		
	Avustralya	3	,7177	,28604		
	Güney Amerika	11	,4763	,12902		

		N	Mean	Std. Deviation	F değeri	p
	Kuzey Amerika	13	,5448	,16753		
	Toplam	149	,5018	,20605		
IIS2018	Asya	37	,4509	,16647	25,364	,000
	Avrupa	42	,6935	,16122		
	Afrika	43	,3386	,12115		
	Avustralya	3	,7386	,27429		
	Güney Amerika	11	,4720	,13798		
	Kuzey Amerika	13	,5345	,16734		
	Toplam	149	,5015	,20686		
IIS2019	Asya	37	,4522	,17016	24,821	,000
	Avrupa	42	,6924	,15939		
	Afrika	43	,3356	,11974		
	Avustralya	3	,7172	,29527		
	Güney Amerika	11	,4568	,13917		
	Kuzey Amerika	14	,5109	,17223		
	Toplam	150	,4972	,20732		
IIS2020	Asya	37	,4526	,16997	25,281	,000
	Avrupa	42	,6998	,15763		
	Afrika	43	,3361	,12182		
	Avustralya	3	,7130	,30045		
	Güney Amerika	11	,4737	,14321		
	Kuzey Amerika	14	,5208	,18032		
	Toplam	150	,5015	,20974		

3.3.2. İslam Ekonomisi ve Din İlişkisi

Araştırmanın bu bölümünde İslamilik endeks değeri ile ülkelerdeki Müslüman nüfus oranı ve herhangi bir dine bağlı olmayanların oranı karşılaştırılacaktır. Buradaki temel amaç, İslamilik Endeksi'nin hesaplanma amacı olan İslami öğretiler ışığında belirlendiği iddia edilen endeks değerleriyle Müslüman ve dinsiz nüfus arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Buradan hareketle, İslamilik genel endeks değeri (2000, 2005, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yılları için) ile 2020 yılında veri olarak alınan ülke Müslümanlık ve dinsizlik oranları korelasyon analizine tabii tutulmuştur. Korelasyon analizi hem parametrik (Pearson Korelasyon) hem de parametrik olmayan (Spearman Korelasyon) testlerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde İslamilik Endeks değerlerinin yıllar itibariyle birbirleriyle olan korelasyon %90'ın üzerinde çıkmıştır. Bu da yıllar itibariyle ölçülen İslamilik Endeks değerlerinin ciddi bir farklılaşma göstermediklerini belirtir. Bununla beraber, İslamilik Endeks değerlerinin Müslüman nüfus ile korelasyonu hem negatif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 3.5 ve Tablo 3.6). Başka bir ifade ile ortalama olarak ülkelerdeki Müslüman oranı artması o ülkelerdeki İslamilik Endeks değerinin düşmesi anlamına gelmektedir. Bu sonuç bir korelasyon analizi sonucu olduğundan dolayı bir nedensellik göstermemektedir. Buna karşın korelasyon değerinin son derece ciddi bir tespit yaptığı söylenebilir.

Araştırma sonuçlarının bir başka önemli bulgusu da İslamilik Endeks değeri ile dinsiz nüfus arasındaki ilişkidir. Bu ilişki hem pozitif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 3.5 ve Tablo 3.6). Bu sonuç da önemli ve çarpıcı bir bulgu ortaya koymaktadır. Bu da dinsizlik oranının ortalama olarak arttığı ülkelerde İslamilik Endeks değerinin de artış gösterdiği görülmektedir.

Bu analizin bir başka bulgusu da dinsizlik oranlarıyla Müslüman nüfus oranı arasındaki ilişkinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğudur (Tablo 3.5, Tablo 3.6). Bu da ortalama olarak Müslüman ülke nüfusuyla dinsiz nüfus arasında ters yönde bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.5. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları İlişkisi (Pearson Korelasyon)

		Dinsizlik oranı	Müslüman Oranı	IIS2000	IIS2005	IIS2010	IIS2016	IIS2017	IIS2018	IIS2019
Müslüman Oranı	Pearson Korelasyon	-,416**								
	P	,000								
	N	150								
IIS2000	Pearson Korelasyon	,506**	-,426**							
	P	,000	,000							
	N	148	149							
IIS2005	Pearson Korelasyon	,518**	-,423**	,992**						
	P	,000	,000	,000						
	N	148	149	149						
IIS2010	Pearson Korelasyon	,501**	-,417**	,977**	,989**					
	P	,000	,000	,000	,000					
	N	148	149	149	149					
IIS2016	Pearson Korelasyon	,506**	-,412**	,965**	,978**	,991**				
	P	,000	,000	,000	,000	,000				
	N	148	149	149	149	149				
IIS2017	Pearson Korelasyon	,518**	-,438**	,957**	,969**	,982**	,992**			
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000			
	N	148	149	149	149	149	149			
IIS2018	Pearson Korelasyon	,520**	-,438**	,947**	,960**	,975**	,986**	,994**		
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		
	N	148	149	149	149	149	149	149		
IIS2019	Pearson Korelasyon	,526**	-,419**	,943**	,957**	,972**	,983**	,989**	,995**	
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	149	150	148	148	148	148	148	148	
IIS2020	Pearson Korelasyon	,521**	-,437**	,942**	,957**	,970**	,980**	,987**	,991**	,996**
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	149	150	148	148	148	148	148	148	150

Tablo 3.6. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		Dinsizlik oranı	Müslüman Oranı	IIS2000	IIS2005	IIS2010	IIS2016	IIS2017	IIS2018	IIS2019
Müslüman oranı	Spearman Korelasyon	-,588**								
	P	,000								
	N	150								
IIS2000	Spearman Korelasyon	,514**	-,366**							
	P	,000	,000							
	N	148	149							
IIS2005	Spearman Korelasyon	,514**	-,354**	,987**						
	P	,000	,000	,000						
	N	148	149	149						
IIS2010	Spearman Korelasyon	,482**	-,327**	,967**	,983**					
	P	,000	,000	,000	,000					
	N	148	149	149	149					
IIS2016	Spearman Korelasyon	,491**	-,331**	,949**	,968**	,985**				
	P	,000	,000	,000	,000	,000				
	N	148	149	149	149	149				
IIS2017	Spearman Korelasyon	,518**	-,358**	,941**	,959**	,976**	,989**			
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000			
	N	148	149	149	149	149	149			
IIS2018	Spearman Korelasyon	,514**	-,348**	,929**	,948**	,967**	,982**	,991**		
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		
	N	148	149	149	149	149	149	149		
IIS2019	Spearman Korelasyon	,504**	-,324**	,922**	,946**	,963**	,981**	,987**	,994**	
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	149	150	148	148	148	148	148	148	
IIS2020	Spearman Korelasyon	,517**	-,349**	,918**	,942**	,959**	,975**	,981**	,988**	,995**
	P	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	149	150	148	148	148	148	148	148	150

3.3.3. İslam Ekonomisi ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Araştırmanın bu bölümünde İslamilik Endeksi'nin Dünya Bankası sınıflaması ile İİT ülke sınıflaması bağlamında nasıl bir dağılım gösterdiği incelenecektir. Dünya Bankası'nın sınıflaması olan, yüksek gelir, yüksek orta gelir, düşük orta gelir ve düşük gelir gruplarının İslamilik Endeks değerlerinin farklılık testleri yapılmıştır. Bununla beraber İİT ülke sınıflaması olan az gelişmiş, orta gelir ve petrol ihraç eden gruplarının da İslamilik endeks değerlerinin farklılık testleri yapılmıştır.

İslamilik Endeks genel değerinin Dünya Bankası sınıflamasına göre dağılımları Tablo 3.7'de görülmektedir. Buna göre, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru endeksin almış olduğu değer ortalamaları azalarak gitmektedir. Buna göre, yüksek gelir grubunda olan 50 ülkenin İslamilik Endeks değer ortalaması yaklaşık 0,73 iken düşük gelir ortalaması grubunda yer alan 22 ülkenin İslamilik Endeks değer ortalaması yaklaşık 0,30 şeklindedir. Bu sonuçlar net bir şekilde gelir değişkenli bir sınıflama ile İslamilik Endeks değerini yüksekten düşüğe doğru ayırmaktadır. Yapılan analizde 2000 ile 2020 yılları için de hemen hemen benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

İslamilik Endeks genel değerleri ile Dünya Bankası ülke sınıflamalarının gruplar arası ortalama farklılık testleri Tablo 3.8'de görülmektedir. Buna göre bu gruplar arası İslamilik Endeks ortalama değerleri istatistiksel olarak birbirinden farklıdır.

Bu bölümdeki bir başka bulgu da Dünya Bankası sınıflaması içerisinde yer alan ülkelerin Müslüman nüfus oranı ile dinsiz oranı arasındaki ilişkidir. Buna göre, Müslüman nüfus oranı yüksek gelir grubunda %12, yüksek orta gelir grubunda %31, düşük orta gelir grubunda %32 ve düşük gelir grubunda %43 şeklindedir. Buna paralel olarak dinsiz oranı ise yüksek gelir grubunda %18, yüksek orta gelir grubunda %6, düşük orta gelir grubunda %5 ve düşük gelir grubunda da %3 şeklindedir. Bu sonuçlar, gelir ile dinsizlik arasında pozitif bir ilişkinin ve Müslüman nüfus oranı ile arasında da negatif bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Tablo 3.7. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi

	GELİR SINIFLAMASI											
	Yüksek Gelir			Yüksek Orta Gelir			Düşük Orta Gelir			Düşük Gelir		
	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma
Dinsiz Oranı	50	,18	,18	42	,06	,10	37	,05	,08	22	,03	,04
Müslüman Oranı	50	,12	,26	42	,31	,39	37	,32	,41	22	,43	,40
IIS2000	50	,73	,14	42	,46	,10	37	,37	,08	22	,30	,06
IIS2005	50	,73	,14	42	,46	,10	37	,37	,08	22	,30	,06
IIS2010	50	,73	,13	42	,46	,10	37	,35	,08	22	,29	,08
IIS2016	50	,73	,14	42	,46	,10	37	,36	,09	22	,28	,07
IIS2017	50	,73	,14	42	,47	,11	37	,36	,09	22	,28	,08
IIS2018	50	,73	,14	42	,47	,10	37	,36	,09	22	,28	,08
IIS2019	50	,73	,14	42	,46	,10	37	,36	,08	22	,27	,09
IIS2020	50	,73	,14	42	,47	,11	37	,36	,09	22	,27	,09

Tablo 3.8. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IIS2000	Gruplar Arası	4,109	3	1,370	123,050	,000
	Grup İçi	1,614	145	,011		
	Toplam	5,723	148			
IIS2005	Gruplar Arası	4,279	3	1,426	131,588	,000
	Grup İçi	1,572	145	,011		
	Toplam	5,851	148			
IIS2010	Gruplar Arası	4,408	3	1,469	132,621	,000
	Grup İçi	1,606	145	,011		
	Toplam	6,014	148			
IIS2016	Gruplar Arası	4,456	3	1,485	128,414	,000
	Grup İçi	1,677	145	,012		
	Toplam	6,133	148			
IIS2017	Gruplar Arası	4,477	3	1,492	119,777	,000

	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
Grup İçi	1,807	145	,012		
Toplam	6,284	148			
IIS2018 Gruplar Arası	4,487	3	1,496	117,439	,000
Grup İçi	1,847	145	,013		
Toplam	6,333	148			
IIS2019 Gruplar Arası	4,531	3	1,510	117,726	,000
Grup İçi	1,873	146	,013		
Toplam	6,404	149			
IIS2020 Gruplar Arası	4,616	3	1,539	115,856	,000
Grup İçi	1,939	146	,013		
Toplam	6,555	149			

Buraya kadar yapılan analizde İslamilik Endeksi genel değerlerinin Dünya Bankası sınıflamasına göre farklılıkları ile Müslüman ve dinsiz nüfus oranı ile bu sınıflama arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu aşamadan sonra Müslüman oran ile dinsiz oranların Dünya Bankası sınıflamaları itibariyle değerlendirilmesi aynı olduğundan tekrar yorumlama yapılmayacaktır. Buna karşın İslamilik alt endeks değerlerinin Dünya Bankası sınıflaması bağlamında almış olduğu değerler ve bunların fark testleri açıklanacaktır.

İslamilik Ekonomi Endeks değerlerinin Dünya Bankası sınıflamaları bağlamında almış olduğu değerler incelendiğinde, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru endeksin almış olduğu değer ortalamaları azalarak gittiği görülmektedir. Buna göre, yüksek gelir grubunda ortalama 0,72, yüksek orta gelir grubunda ortalama 0,46, düşük orta gelir grubunda ortalama 0,38 ve düşük gelir grubunda ortalama 0,32 şeklindedir. Bu sonuçlar net bir şekilde gelir değişkenli bir sınıflama İslamilik Ekonomi Endeks değerini yüksekten düşüğe doğru ayırmaktadır (Tablo 3.9). Yapılan analizde 2000 ile 2020 yılları için de hemen hemen benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

İslamilik Ekonomi Endeks değerleri ile Dünya Bankası ülke sınıflamalarının gruplar arası ortalama farklılık testleri Tablo 3.10'da görülmektedir. Buna göre bu gruplar arası İslamilik Endeksi ortalama değerleri istatistiksel olarak birbirinden farklıdır.

Tablo 3.9. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi

	GELİR SINIFLAMASI											
	Yüksek Gelir			Yüksek Orta Gelir			Düşük Orta Gelir			Düşük Gelir		
	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma
Dinsiz Oranı	50	,18	,18	42	,06	,10	37	,05	,08	22	,03	,04
Müslüman Oranı	50	,12	,26	42	,31	,39	37	,32	,41	22	,43	,40
IIES2000	50	,72	,13	42	,46	,09	37	,40	,07	22	,34	,08
IIES2005	50	,72	,13	42	,46	,09	37	,41	,06	22	,34	,07
IIES2010	50	,70	,13	42	,45	,10	37	,38	,07	22	,32	,08
IIES2016	50	,71	,13	42	,46	,10	37	,39	,08	22	,32	,06
IIES2017	50	,71	,13	42	,47	,12	37	,38	,09	22	,30	,08
IIES2018	50	,72	,14	42	,48	,12	37	,37	,09	22	,28	,08
IIES2019	50	,72	,14	42	,47	,13	37	,36	,10	22	,28	,09
IIES2020	50	,72	,13	42	,47	,12	37	,38	,10	22	,28	,08

Tablo 3.10. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IIES2000	Gruplar Arası	3,240	3	1,080	106,862	,000
	Grup İçi	1,465	145	,010		
	Toplam	4,705	148			
IIES2005	Gruplar Arası	3,293	3	1,098	114,245	,000
	Grup İçi	1,393	145	,010		
	Toplam	4,686	148			
IIES2010	Gruplar Arası	3,296	3	1,099	110,913	,000
	Grup İçi	1,436	145	,010		
	Toplam	4,732	148			
IIES2016	Gruplar Arası	3,343	3	1,114	105,058	,000
	Grup İçi	1,538	145	,011		
	Toplam	4,881	148			
IIES2017	Gruplar Arası	3,726	3	1,242	99,954	,000

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
	Grup İçi	1,802	145	,012		
	Toplam	5,528	148			
IIES2018	Gruplar Arası	4,147	3	1,382	109,076	,000
	Grup İçi	1,838	145	,013		
	Toplam	5,985	148			
IIES2019	Gruplar Arası	4,245	3	1,415	97,667	,000
	Grup İçi	2,115	146	,014		
	Toplam	6,360	149			
IIES2020	Gruplar Arası	3,964	3	1,321	97,669	,000
	Grup İçi	1,975	146	,014		
	Toplam	5,939	149			

İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değerlerinin Dünya Bankası sınıflamaları bağlamında almış olduğu değerler incelendiğinde, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru endeksin almış olduğu değer ortalamaları azalarak gittiği görülmektedir. Buna göre, yüksek gelir grubunda ortalama 0,78, yüksek orta gelir grubunda ortalama 0,44, düşük orta gelir grubunda ortalama 0,32 ve düşük gelir grubunda ortalama 0,22 şeklindedir. Bu sonuçlar net bir şekilde gelir değişkenli bir sınıflama İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değerini yüksekten düşüğe doğru ayırmaktadır (Tablo 3.11). Yapılan analizde 2000 ile 2020 yılları için de hemen hemen benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değerleri ile Dünya Bankası ülke sınıflamalarının gruplar arası ortalama farklılık testleri Tablo 3.12’de görülmektedir. Buna göre bu gruplar arası İslamilik Endeks ortalama değerleri istatistiksel olarak birbirinden farklıdır.

Tablo 3.11. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi

	GELİR SINIFLAMASI											
	Yüksek Gelir			Yüksek Orta Gelir			Düşük Orta Gelir			Düşük Gelir		
	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma	N	Ort.	Standard Sapma
Dinsiz Oranı	50	,18	,18	42	,06	,10	37	,05	,08	22	,03	,04
Müslüman Oranı	50	,12	,26	42	,31	,39	37	,32	,41	22	,43	,40
IILGS2000	50	,77	,16	42	,43	,17	37	,34	,13	22	,27	,10
IILGS2005	50	,78	,16	42	,44	,16	37	,32	,14	22	,25	,11
IILGS2010	50	,78	,16	42	,44	,16	37	,31	,14	22	,25	,14
IILGS2016	50	,78	,16	42	,44	,16	37	,32	,15	22	,22	,14
IILGS2017	50	,79	,15	42	,45	,15	37	,32	,12	22	,23	,12
IILGS2018	50	,78	,16	42	,46	,15	37	,32	,12	22	,22	,12
IILGS2019	50	,78	,17	42	,45	,16	37	,33	,11	22	,22	,14
IILGS2020	50	,78	,17	42	,46	,16	37	,32	,11	22	,22	,13

Tablo 3.12. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IILGS2000	Gruplar Arası	5,874	3	1,958	88,813	,000
	Grup İçi	3,196	145	,022		
	Toplam	9,070	148			
IILGS2005	Gruplar Arası	6,354	3	2,118	92,173	,000
	Grup İçi	3,332	145	,023		
	Toplam	9,686	148			
IILGS2010	Gruplar Arası	6,627	3	2,209	95,643	,000
	Grup İçi	3,349	145	,023		
	Toplam	9,976	148			
IILGS2016	Gruplar Arası	6,875	3	2,292	98,065	,000
	Grup İçi	3,389	145	,023		
	Toplam	10,264	148			
IILGS2017	Gruplar Arası	6,903	3	2,301	118,641	,000
	Grup İçi	2,812	145	,019		
	Toplam	9,715	148			

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IILGS2018	Gruplar Arası	6,868	3	2,289	111,778	,000
	Grup İçi	2,970	145	,020		
	Toplam	9,838	148			
IILGS2019	Gruplar Arası	6,718	3	2,239	102,007	,000
	Grup İçi	3,205	146	,022		
	Toplam	9,924	149			
IILGS2020	Gruplar Arası	6,807	3	2,269	104,405	,000
	Grup İçi	3,173	146	,022		
	Toplam	9,980	149			

İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değerlerinin Dünya Bankası sınıflamaları bağlamında almış olduğu değerler incelendiğinde, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru endeksin almış olduğu değer ortalamaları azalarak gittiği görülmektedir. Buna göre, yüksek gelir grubunda ortalama 0,75, yüksek orta gelir grubunda ortalama 0,48, düşük orta gelir grubunda ortalama 0,34 ve düşük gelir grubunda ortalama 0,25 şeklindedir. Bu sonuçlar net bir şekilde gelir değişkenli bir sınıflama İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değerini yüksekten düşüğe doğru ayırmaktadır (Tablo 3.13). Yapılan analizde 2000 ile 2020 yılları için de hemen hemen benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değerleri ile Dünya Bankası ülke sınıflamalarının gruplar arası ortalama farklılık testleri Tablo 3.14’da görülmektedir. Buna göre bu gruplar arası İslamilik Endeks ortalama değerleri istatistiksel olarak birbirinden farklıdır.

Tablo 3.13. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi

	GELİR SINIFLAMASI											
	Yüksek Gelir			Yüksek Orta Gelir			Düşük Orta Gelir			Düşük Gelir		
	N	Ort.	Standard	N	Ort.	Standard	N	Ort.	Standard	N	Ort.	Standard
			Sapma			Sapma			Sapma			Sapma
Dinsiz Oranı	50	,18	,18	42	,06	,10	37	,05	,08	22	,03	,04
Müslüman Oranı	50	,12	,26	42	,31	,39	37	,32	,41	22	,43	,40
IIHRS2000	50	,75	,17	42	,48	,12	37	,34	,11	22	,27	,07
IIHRS2005	50	,76	,16	42	,48	,12	37	,34	,11	22	,27	,06
IIHRS2010	50	,75	,16	42	,48	,11	37	,34	,10	22	,26	,07
IIHRS2016	50	,75	,17	42	,48	,10	37	,35	,12	22	,25	,07
IIHRS2017	50	,79	,15	42	,45	,15	37	,32	,12	22	,23	,12
IIHRS2018	50	,75	,17	42	,49	,11	37	,35	,12	22	,26	,08
IIHRS2019	50	,74	,17	42	,48	,12	37	,34	,11	22	,23	,08
IIHRS2020	50	,75	,17	42	,50	,12	37	,34	,11	22	,24	,09

Tablo 3.14. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IIHRS2000	Gruplar Arası	5,104	3	1,701	98,686	,000
	Grup İçi	2,500	145	,017		
	Toplam	7,604	148			
IIHRS2005	Gruplar Arası	5,320	3	1,773	109,325	,000
	Grup İçi	2,352	145	,016		
	Toplam	7,671	148			
IIHRS2010	Gruplar Arası	5,287	3	1,762	114,000	,000
	Grup İçi	2,242	145	,015		
	Toplam	7,529	148			
IIHRS2016	Gruplar Arası	5,202	3	1,734	107,255	,000
	Grup İçi	2,344	145	,016		
	Toplam	7,546	148			
IIHRS2017	Gruplar Arası	6,903	3	2,301	118,641	,000
	Grup İçi	2,812	145	,019		
	Toplam	9,715	148			

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IIHRS2018	Gruplar Arası	4,970	3	1,657	95,191	,000
	Grup İçi	2,524	145	,017		
	Toplam	7,494	148			
IIHRS2019	Gruplar Arası	5,337	3	1,779	105,586	,000
	Grup İçi	2,460	146	,017		
	Toplam	7,798	149			
IIHRS2020	Gruplar Arası	5,604	3	1,868	106,938	,000
	Grup İçi	2,550	146	,017		
	Toplam	8,154	149			

İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks değerlerinin Dünya Bankası sınıflamaları bağlamında almış olduğu değerler incelendiğinde, yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna doğru endeksin almış olduğu değer ortalamaları azalarak gittiği görülmesine karşın bu durumun İslamilik Endeksi genel değeri, İslamilik Ekonomi Endeks değeri, İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değeri ile İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değerlerindeki farklar kadar gerçekleşmemiştir. Oluşan en önemli fark yüksek gelir grubuyla diğer gruplar arasındaki farkın belirgin olduğudur. Buna göre, yüksek gelir grubunda ortalama 0,60, yüksek orta gelir grubunda ortalama 0,45, düşük orta gelir grubunda ortalama 0,44 ve düşük gelir grubunda ortalama 0,42 şeklindedir. Bu sonuçlar gelir değişkenli bir sınıflama İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks değerini yüksekten düşüğe doğru ayırmasına rağmen yeterli belirginlikte olmadığıdır (Tablo 3.15). Yapılan analizde 2000 ile 2020 yılları için de hemen hemen benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks değerleri ile Dünya Bankası ülke sınıflamalarının gruplar arası ortalama farklılık testleri Tablo 3.16’da görülmektedir. Buna göre bu gruplar arası İslamilik Endeksi ortalama değerleri istatistiksel olarak birbirinden farklıdır. Ancak, ANOVA test sonuçları dört grubu göz önünde bulundurarak bu sonuca varmaktadır. Görüleceği üzere, yüksek gelir grubu diğer gruplardan belirgin bir şekilde ayrılmış ancak diğer üç grup birbirine yakın değerler almıştır.

Tablo 3.15. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması İlişkisi

	GELİR SINIFLAMASI											
	Yüksek Gelir			Yüksek Orta Gelir			Düşük Orta Gelir			Düşük Gelir		
	N	Ort.	Standard	N	Ort.	Standard	N	Ort.	Standard	N	Ort.	Standard
			Sapma			Sapma			Sapma			Sapma
Dinsiz Oranı	50	,18	,18	42	,06	,10	37	,05	,08	22	,03	,04
Müslüman Oranı	50	,12	,26	42	,31	,39	37	,32	,41	22	,43	,40
IIIRS2000	50	,59	,14	42	,46	,17	37	,46	,15	22	,40	,13
IIIRS2005	50	,59	,14	42	,46	,16	37	,44	,14	22	,43	,13
IIIRS2010	50	,61	,15	42	,45	,16	37	,43	,14	22	,44	,13
IIIRS2016	50	,61	,16	42	,46	,15	37	,42	,15	22	,45	,13
IIIRS2017	50	,61	,17	42	,47	,16	37	,42	,15	22	,42	,14
IIIRS2018	50	,58	,21	42	,42	,20	37	,45	,19	22	,53	,21
IIIRS2019	50	,56	,21	42	,43	,21	37	,49	,20	22	,51	,21
IIIRS2020	50	,59	,22	42	,44	,20	37	,46	,18	22	,45	,21

Tablo 3.16. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Gelir Sınıflaması Farklılık Testi (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IIIRS2000	Gruplar Arası	,758	3	,253	11,064	,000
	Grup İçi	3,311	145	,023		
	Toplam	4,069	148			
IIIRS2005	Gruplar Arası	,650	3	,217	10,315	,000
	Grup İçi	3,045	145	,021		
	Toplam	3,695	148			
IIIRS2010	Gruplar Arası	,973	3	,324	14,529	,000
	Grup İçi	3,237	145	,022		
	Toplam	4,210	148			
IIIRS2016	Gruplar Arası	,956	3	,319	14,184	,000
	Grup İçi	3,256	145	,022		
	Toplam	4,212	148			
IIIRS2017	Gruplar Arası	1,034	3	,345	13,663	,000
	Grup İçi	3,682	146	,025		
	Toplam	4,716	149			

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalama Kare	F	P
IIIRS2018	Gruplar Arası	,746	3	,249	5,964	,001
	Grup İçi	6,088	146	,042		
	Toplam	6,834	149			
IIIRS2019	Gruplar Arası	,367	3	,122	2,860	,039
	Grup İçi	6,242	146	,043		
	Toplam	6,608	149			
IIIRS2020	Gruplar Arası	,655	3	,218	5,288	,002
	Grup İçi	6,024	146	,041		
	Toplam	6,679	149			

Araştırmanın bu bölümünde İslamilik Endeks değerlerinin hem Dünya Bankası hem de İİT ülke sınıflamaları bağlamında almış değerlerin dağılımları incelenecektir. Bununla beraber, bu ülke sınıflamaları bağlamında Müslüman nüfus oranı ile dinsiz nüfus oranlarının dağılımları da incelenecektir.

Buna göre, Tablo 3.17’de İslamilik Endeks genel değerlerinin Dünya Bankası ve İİT ülke sınıflamaları bağlamındaki dağılımları incelendiğinde, yüksek gelir grubundaki 50 ülkenin sadece 6 tanesinin İİT üye ülkeleri olduğu ve bunların tamamının petrol ihraç eden ülkeler olduğu görülmektedir. Bu 6 ülkedeki dinsizlik oranı %1 iken diğer 44 ülkedeki dinsizlik oranının %21 olduğu; Müslüman oranının ise bu 6 ülkede %79 iken diğer 44 ülkede %3 olduğu görülmektedir. İslamilik Endeks genel değerleri incelendiğinde bu 6 ülkede ortalama 0,53 değer aldığı buna karşın diğer 44 ülkede ortalama 0,76 değer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar, yüksek gelir grubu itibariyle İİT üye ülkelerindeki İslamilik Endeks genel değerinin diğer ülkelere göre daha düşük olduğu açıktır. Yüksek orta gelir grubu bakımından sonuçlar incelendiğinde, İİT üye ülkelere 16 ülkenin bu grupta yer aldığı, bunların 6 tanesinin petrol ihraç eden ülke olduğu, İİT üye ülke olmayanların sayısının 26 olduğu görülmektedir. Bu gruptaki diğer ülkelerdeki dinsizlik oranının %9 olduğu buna karşın İİT üye ülkelerinde orta gelir grubunda olanlarda bu oranın %2, petrol ihraç eden ülkelerde de %1 olduğu görülmektedir. İslamilik Endeks genel değerleri incelendiğinde ise İİT üye ülkelere petrol ihraç edenlerde bu değerlerin ortalama %30 olduğu buna karşın İİT üye ülkelere orta gelir grubunda olanların değer ortalaması %48

olduğu görülmektir. Bu grupta yer alan ancak İİT ye ülkesi olmayan ülkelerin İslamilik Endeks genel değer ortalaması ise %50 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar da İİT ye ülkelerinin almış olduğu İslamilik Endeks genel değerlerinin İİT yesi olmayan ülkelere göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

Düşük orta gelir grubun bağlamında sonuçlar incelendiğinde bu grupta İİT ye ülkelerin dağılımı ise 5 tane az gelişmiş, 7 tane orta gelişmiş ve 2 tane de petrol ihraç eden ülke yer almaktadır. Bu grupta, İİT yesi olmayan ülke sayısı ise 23 tanedir. Benzer Şekilde dinsiz nüfus oranı İİT ye ülkelerinde %1-%2 seviyelerindeyken İİT yesi olmayan ülkelerde ise %7 düzeyindedir. Bununla beraber, İslamilik Endeks genel değerleri karşılaştırıldığında her ne kadar İİT yesi olmayan ülkelerin ortalama değerleri (0,39) nceki grup ortalamalarından düşük olsa da yine de bu alt grupta da İİT ye ülke ortalamalarından (0,32) yüksektir.

Son grup incelemesi olan düşük gelir grubu bağlamında sonuçlar incelendiğinde İİT ye ülke sayısının 13 olduğu (11 az gelişmiş, 2 orta gelir) buna karşın İİT yesi olmayan ülke sayısının ise 9 olduğu görülmektedir. Bu grupta da yine benzer sonuçlar yer almaktadır. İslamilik Endeks genel değerleri İİT ye ülke ortalamaları 0,27 iken İİT yesi olmayan ülkelerde ise ortalama 0,29 Őeklinindedir. Bu kategoride de İİT ye ülkelerinin almış olduğu İslamilik Endeks genel değerleri İİT yesi olmayan ülkelere göre görece daha düşüktür.

Bu sonuçlar, net bir Şekilde, tüm gruplar göz önüne alınarak değerlendirildiğinde İİT ye ülkelerinin tüm alt kategorilerde İİT yesi olmayan ülkelere göre İslamilik Endeks genel değerlerinin daha düşük olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlar, İslamilik Ekonomi Endeksi (Tablo 3.18), İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi (Tablo 3.19), İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi (Tablo 3.19) ve İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi (Tablo3.20) bakımlarından da benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Bundan dolayı bu alt endeksler için aynı çıkarımları içeren yorumlara yer verilmemiştir.

Tablo 3.17. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi

Gelir Sınıflaması	Yüksek Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	Dinsiz Oran		Müslüman	İİS2000	İİS2005	İİS2010	İİS2016	İİS2017	İİS2018	İİS2019	İİS2020							
				N	Ort.	Ort.									Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.
				0							
			Orta Gelir	0							
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,79	,53	,53	,55	,54	,52	,53	,52	,52							
			Diğer	44	,21	,03	,76	,76	,76	,76	,76	,76	,76	,76							
	Yüksek Orta Gelir			0							
			Orta Gelir	10	,02	,65	,47	,47	,48	,48	,47	,47	,47	,48							
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,82	,31	,31	,29	,31	,29	,30	,29	,29							
			Diğer	26	,09	,06	,48	,49	,49	,49	,51	,51	,50	,51							
	Düşük Orta Gelir			5	,01	,82	,34	,32	,30	,31	,30	,29	,34	,34							
			Orta Gelir	7	,02	,76	,32	,30	,29	,31	,32	,32	,33	,33							
			Petrol İhraç Eden	2	,01	,76	,31	,32	,31	,30	,29	,29	,30	,29							
			Diğer	23	,07	,04	,40	,40	,38	,39	,39	,39	,37	,38							
	Düşük Gelir			11	,03	,63	,30	,30	,29	,27	,29	,28	,27	,26							
			Orta Gelir	2	,02	,93	,33	,33	,30	,30	,26	,26	,21	,21							
			Petrol İhraç Eden	0							
			Diğer	9	,04	,07	,30	,29	,30	,29	,28	,29	,28	,29							

Tablo 3.18. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi

				Dinsiz Oran		Müslüman									
				N	Ort.	Ort.	IIES2000	IIES2005	IIES2010	IIES2016	IIES2017	IIES2018	IIES2019	IIES2020	
							Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	
Gelir Sınıflaması	Yüksek Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	0
			Orta Gelir	0
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,79	,64	,63	,63	,64	,63	,65	,65	,63	
			Diğer	44	,21	,03	,73	,73	,71	,72	,73	,73	,73	,73	
	Yüksek Orta Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	0
			Orta Gelir	10	,02	,65	,51	,50	,49	,50	,48	,47	,48	,49	
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,82	,38	,39	,36	,39	,36	,38	,38	,33	
			Diğer	26	,09	,06	,46	,46	,45	,46	,49	,50	,48	,48	
	Düşük Orta Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	5	,01	,82	,39	,38	,34	,38	,33	,29	,31	,33	
			Orta Gelir	7	,02	,76	,42	,42	,39	,40	,40	,38	,40	,41	
			Petrol İhraç Eden	2	,01	,76	,44	,41	,41	,37	,30	,31	,32	,32	
			Diğer	23	,07	,04	,40	,41	,37	,39	,39	,38	,36	,38	
	Düşük Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	11	,03	,63	,35	,34	,33	,32	,32	,28	,30	,29	
			Orta Gelir	2	,02	,93	,43	,45	,38	,36	,32	,30	,26	,25	
			Petrol İhraç Eden	0	
			Diğer	9	,04	,07	,30	,30	,30	,31	,27	,27	,27	,28	

Tablo 3.19. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi

Gelir Sınıflaması		İTT Sınıflaması		Dinsiz Oran		Müslüman	IHLGS2000	IHLGS2005	IHLGS2010	IHLGS2016	IHLGS2017	IHLGS2018	IHLGS2019	IHLGS2020
				N	Ort.	Oran								
						Ort.								
Yüksek Gelir	İTT Sınıflaması	Az Gelişmiş	0
		Orta Gelir	0
		Petrol İhraç Eden	6	,01	,79	,58	,56	,61	,60	,59	,58	,61	,60	
		Diğer	44	,21	,03	,80	,81	,80	,81	,81	,81	,80	,80	
Yüksek Orta Gelir	İTT Sınıflaması	Az Gelişmiş	0
		Orta Gelir	10	,02	,65	,47	,47	,49	,48	,48	,49	,48	,48	
		Petrol İhraç Eden	6	,01	,82	,24	,25	,22	,23	,22	,22	,21	,21	
		Diğer	26	,09	,06	,46	,48	,48	,48	,50	,50	,49	,51	
Düşük Orta Gelir	İTT Sınıflaması	Az Gelişmiş	5	,01	,82	,34	,30	,27	,26	,27	,28	,31	,32	
		Orta Gelir	7	,02	,76	,26	,22	,20	,26	,27	,29	,30	,29	
		Petrol İhraç Eden	2	,01	,76	,20	,24	,21	,21	,23	,25	,26	,23	
		Diğer	23	,07	,04	,37	,37	,36	,36	,34	,35	,34	,34	
Düşük Gelir	İTT Sınıflaması	Az Gelişmiş	11	,03	,63	,27	,25	,24	,21	,24	,23	,22	,21	
		Orta Gelir	2	,02	,93	,24	,23	,22	,25	,19	,17	,15	,15	
		Petrol İhraç Eden	0	
		Diğer	9	,04	,07	,29	,25	,27	,23	,23	,22	,24	,24	

Tablo 3.20. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi

Gelir Sınıflaması	Yüksek Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	Dinsiz Oran		Müslüman	İIHRS2000	İIHRS2005	İIHRS2010	İIHRS2016	İIHRS2017	İIHRS2018	İIHRS2019	İIHRS2020
				N	Ort.	Oran								
						Ort.								
				0
			Orta Gelir	0
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,79	,42	,44	,45	,44	,59	,42	,41	,42
			Diğer	44	,21	,03	,80	,80	,80	,79	,81	,79	,78	,80
	Yüksek Orta Gelir		İİT	0
			Orta Gelir	10	,02	,65	,44	,46	,46	,46	,48	,47	,45	,47
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,82	,31	,30	,31	,33	,22	,32	,29	,30
			Diğer	26	,09	,06	,53	,53	,53	,52	,50	,54	,53	,55
	Düşük Orta Gelir		İİT	5	,01	,82	,26	,27	,27	,25	,27	,25	,31	,32
			Orta Gelir	7	,02	,76	,25	,24	,25	,26	,27	,28	,28	,28
			Petrol İhraç Eden	2	,01	,76	,26	,26	,27	,27	,23	,30	,31	,29
			Diğer	23	,07	,04	,40	,39	,39	,40	,34	,39	,37	,37
	Düşük Gelir		İİT	11	,03	,63	,25	,25	,24	,23	,24	,25	,23	,23
			Orta Gelir	2	,02	,93	,31	,31	,29	,29	,19	,29	,20	,21
			Petrol İhraç Eden	0
			Diğer	9	,04	,07	,29	,27	,28	,28	,23	,28	,23	,25

Tablo 3.21. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile Farklı Gelir Sınıflamaları İlişkisi

				Dinsiz Oran		Müslüman								
				N	Ort.	Oran	IIIRS2000	IIIRS2005	IIIRS2010	IIIRS2016	IIIRS2017	IIIRS2018	IIIRS2019	IIIRS2020
						Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.
Gelir Sınıflaması	Yüksek Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	0
			Orta Gelir	0
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,79	,41	,40	,43	,40	,35	,31	,33	,32
			Diğer	44	,21	,03	,62	,61	,64	,64	,65	,62	,59	,63
	Yüksek Orta Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	0
			Orta Gelir	10	,02	,65	,49	,47	,48	,47	,47	,45	,49	,45
			Petrol İhraç Eden	6	,01	,82	,26	,29	,23	,27	,28	,20	,32	,29
			Diğer	26	,09	,06	,50	,50	,49	,49	,51	,45	,44	,47
	Düşük Orta Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	5	,01	,82	,41	,40	,40	,39	,39	,47	,55	,50
			Orta Gelir	7	,02	,76	,42	,42	,39	,39	,38	,35	,36	,35
			Petrol İhraç Eden	2	,01	,76	,44	,44	,45	,42	,40	,34	,34	,33
			Diğer	23	,07	,04	,48	,46	,44	,43	,44	,49	,53	,50
Düşük Gelir	İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	11	,03	,63	,44	,46	,46	,47	,44	,54	,50	,40	
		Orta Gelir	2	,02	,93	,31	,27	,31	,33	,29	,30	,27	,29	
		Petrol İhraç Eden	0	
		Diğer	9	,04	,07	,38	,43	,45	,45	,44	,58	,57	,55	

İslamilik Endeksi değerleri ile İİT üye ülke sınıflaması bağlamında sonuçlar incelendiğinde; İslamilik Endeksi genel değeri (Tablo 3.22), İslamilik Ekonomi Endeks Değeri (Tablo 3.23), İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks Değeri (Tablo 3.24), İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks Değeri (Tablo 3.25) ve İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks Değeri (Tablo 3.26) karşılaştırılmıştır. Buna göre, İslamilik Endeksi genel değerinin petrol ihraç edenler ile orta gelir grubu ülkeler bakımından birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir (0,40). Buna karşın az gelişmiş ülke ortalamasının ise daha düşük olduğu belirgindir (0,29). İslamilik Ekonomi Endeksi ise petrol ihraç eden ülkelerde görece daha yüksek çıkmıştır. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değeri ile İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi de İslamilik Endeksi genel değeri ile benzer sonuçlara sahiptir. Buna karşın, İslamilik Uluslararası ilişkiler Endeks değeri az gelişmiş ve orta gelir grubu ülke ortalamalarının petrol ihraç eden ülkelere göre daha yüksek çıkmıştır. Bunun yanında en net sonuç ise tüm endeks kategorilerinde İİT üyesi olmayan ülkelerin endeks değerleri üye ülke endeks değerlerinden yüksektir.

Tablo 3.22. İslamilik Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi

		UNAFFILIATED		MUSLIM	IIS2000	IIS2005	IIS2010	IIS2016	IIS2017	IIS2018	IIS2019	IIS2020
		Count	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean
İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	16	,02	,69	,32	,31	,29	,29	,29	,28	,29	,28
	Orta Gelir	19	,02	,72	,40	,40	,39	,40	,40	,39	,39	,39
	Petrol İhraç Eden	14	,01	,80	,40	,40	,41	,41	,39	,39	,39	,39
	Diğer	102	,13	,04	,57	,57	,56	,56	,57	,57	,56	,57

Tablo 3.23. İslamilik Ekonomi Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi

		UNAFFILIATED		MUSLIM	IIES2000	IIES2005	IIES2010	IIES2016	IIES2017	IIES2018	IIES2019	IIES2020
		Count	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean
İİT Sınıflaması	Az Gelişmiş	16	,02	,69	,36	,35	,33	,34	,32	,28	,30	,30
	Orta Gelir	19	,02	,72	,47	,46	,45	,45	,43	,42	,43	,44
	Petrol İhraç Eden	14	,01	,80	,50	,49	,48	,49	,47	,49	,49	,46
	Diğer	102	,13	,04	,55	,55	,53	,54	,55	,55	,55	,55

Tablo 3.24. İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi

	UNAFFLIATED		MUSLIM	IILGS2000	IILGS2005	IILGS2010	IILGS2016	IILGS2017	IILGS2018	IILGS2019	IILGS2020
	Count	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean
İİT Sınıflaması											
Az Gelişmiş	16	,02	,69	,29	,27	,25	,23	,25	,25	,24	,24
Orta Gelir	19	,02	,72	,37	,35	,35	,37	,37	,38	,38	,37
Petrol İhraç Eden	14	,01	,80	,38	,38	,39	,39	,38	,38	,39	,38
Diğer	102	,13	,04	,57	,57	,57	,57	,57	,57	,57	,57

Tablo 3.25. İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi

	UNAFFLIATED		MUSLIM	IIHRS2000	IIHRS2005	IIHRS2010	IIHRS2016	IIHRS2017	IIHRS2018	IIHRS2019	IIHRS2020
	Count	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean
İİT Sınıflaması											
Az Gelişmiş	16	,02	,69	,25	,26	,25	,23	,25	,25	,25	,25
Orta Gelir	19	,02	,72	,36	,36	,36	,37	,37	,38	,36	,37
Petrol İhraç Eden	14	,01	,80	,35	,36	,36	,37	,38	,36	,34	,35
Diğer	102	,13	,04	,59	,59	,59	,59	,57	,59	,58	,59

Tablo 3.26. İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeksi Müslümanlık ve Dinsizlik Oranları ile İİT Gelir Sınıflaması İlişkisi

	UNAFFLIATED		MUSLIM	IIIRS2000	IIIRS2005	IIIRS2010	IIIRS2016	IIIRS2017	IIIRS2018	IIIRS2019	IIIRS2020
	Count	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean
İİT Sınıflaması											
Az Gelişmiş	16	,02	,69	,43	,44	,44	,44	,42	,51	,51	,42
Orta Gelir	19	,02	,72	,45	,43	,43	,43	,42	,40	,42	,40
Petrol İhraç Eden	14	,01	,80	,35	,36	,35	,34	,33	,27	,33	,31
Diğer	102	,13	,04	,53	,53	,54	,54	,55	,54	,54	,55

3.3.4. İslam Ekonomisi ve Ekonomik Karmaşıklık İlişkisi

İslamilik Endeksi'nin bir kalkınma göstergesi olarak kullanılabilmesinin önemli bir alt analizi de bu bölümde ortaya konacaktır. İslamilik Endeksi genel değeri ile diğer alt endeks değerlerinin sıralama esasına göre Karmaşıklık Endeksi ile korelasyon analizleri yapılmıştır. Karmaşıklık Endeksi bir sıralama endeksi olduğundan İslamilik Endeksi değerleri üzerinden ülkeler sıralanarak Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Karmaşıklık Endeksi verileri çalışma hazırlandığı tarih itibariyle 2018 yılına kadar olduğundan analiz 2000 ile 2018 yılları arasında yapılmıştır.

Karmaşıklık Endeksi'nin hazırlanmasında en önemli motivasyon ülkelerin gelişmişlik düzeyinin daha karmaşık ticaret ilişkilerinde olduğu varsayımıdır. Bu sebeple, İslamilik Endeksi'nin Karmaşıklık Endeksi ile olan ilişkisi ülkelerin ekonomik kalkınma ilişkisi bağlamında önemlidir.

İslamilik Endeksi genel değeri, İslamilik ekonomik endeks değeri, İslamilik hukuk ve yönetim endeks değeri, İslamilik insani ve siyasi haklar endeks değeri ve İslamilik uluslararası ilişkiler endeks değeri ile karmaşıklık endeks değeri arasında korelasyon analizleri 2000 (Tablo 3.27), 2005 (Tablo 3.28), 2010 (Tablo 3.29), 2016 (Tablo 3.30), 2017 (Tablo 3.31) ve 2018 (Tablo 3.32) yılları için yapılmıştır. Korelasyon analiz sonuçları, İslamilik Endeks genel değeri, İslamilik Ekonomik Endeks değeri, İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değeri, İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değeri ve İslamilik Uluslararası İlişkiler Endeks değeri ile Karmaşıklık Endeks değeri arasında yüksek derecede pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu sonuç, İslamilik Endeks değerlerinin ekonomik kalkınma bakımından önemli bir gösterge olabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 3.27. 2000 Yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		CCR2000	IIR2000	IIER2000	IILGR2000	IIHRR2000
IIR2000	Korelasyon Katsayısı	,722**				
	P	,000				
	N	124				
IIER2000	Korelasyon Katsayısı	,705**	,890**			
	P	,000	,000			
	N	124	149			
IILGR2000	Korelasyon Katsayısı	,653**	,958**	,839**		
	P	,000	,000	,000		
	N	124	149	149		
IIHRR2000	Korelasyon Katsayısı	,735**	,930**	,755**	,836**	
	P	,000	,000	,000	,000	
	N	124	149	149	149	
IIIRR2000	Korelasyon Katsayısı	,386**	,594**	,426**	,507**	,582**
	P	,000	,000	,000	,000	,000
	N	124	149	149	149	149

Not: ** %1'de anlamlı.

Tablo 3.28. 2005 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		CCR2005	IIR2005	IIER2005	IILGR2005	IIHRR2005
IIR2005	Korelasyon Katsayısı	,782**				
	P	,000				
	N	125				
IIER2005	Korelasyon Katsayısı	,762**	,889**			
	P	,000	,000			
	N	125	149			
IILGR2005	Korelasyon Katsayısı	,720**	,966**	,845**		
	P	,000	,000	,000		
	N	125	149	149		
IIHRR2005	Korelasyon Katsayısı	,755**	,942**	,777**	,866**	
	P	,000	,000	,000	,000	
	N	125	149	149	149	
IIIRR2005	Korelasyon Katsayısı	,441**	,538**	,323**	,469**	,540**
	P	,000	,000	,000	,000	,000
	N	125	149	149	149	149

Not: ** %1'de anlamlı.

Tablo 3.29. 2010 Yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		CCR2010	IIR2010	IIER2010	IILGR2010	IHRR2010
IIR2010	Korelasyon Katsayısı	,778**	1,000	,909**	,973**	,936**
	P	,000	.	,000	,000	,000
	N	125	149	149	149	149
IIER2010	Korelasyon Katsayısı	,761**	,909**	1,000	,870**	,791**
	P	,000	,000	.	,000	,000
	N	125	149	149	149	149
IILGR2010	Korelasyon Katsayısı	,733**	,973**	,870**	1,000	,873**
	P	,000	,000	,000	.	,000
	N	125	149	149	149	149
IHRR2010	Korelasyon Katsayısı	,723**	,936**	,791**	,873**	1,000
	P	,000	,000	,000	,000	.
	N	125	149	149	149	149
IIIRR2010	Korelasyon Katsayısı	,486**	,592**	,428**	,535**	,560**
	P	,000	,000	,000	,000	,000
	N	125	149	149	149	149

Not: ** %1'de anlamlı.

Tablo 3.30. 2016 Yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		CCR2016	IIR2016	IIER2016	IILGR2016	IIHRR2016
IIR2016	Korelasyon Katsayısı	,746**				
	P	,000				
	N	125				
IIER2016	Korelasyon Katsayısı	,733**	,911**			
	P	,000	,000			
	N	125	149			
IILGR2016	Korelasyon Katsayısı	,708**	,976**	,874**		
	P	,000	,000	,000		
	N	125	149	149		
IIHRR2016	Korelasyon Katsayısı	,701**	,940**	,794**	,883**	
	P	,000	,000	,000	,000	
	N	125	149	149	149	
IIIRR2016	Korelasyon Katsayısı	,493**	,571**	,419**	,535**	,544**
	P	,000	,000	,000	,000	,000
	N	125	149	149	149	149

Not: ** %1'de anlamlı.

Tablo 3.31. 2017 yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		CCR2017	IIR2017	IIER2017	IILGR2017	IIHRR2017
IIR2017	Korelasyon Katsayısı	,760**				
	P	,000				
	N	125				
IIER2017	Korelasyon Katsayısı	,767**	,922**			
	P	,000	,000			
	N	125	149			
IILGR2017	Korelasyon Katsayısı	,718**	,974**	,892**		
	P	,000	,000	,000		
	N	125	149	149		
IIHRR2017	Korelasyon Katsayısı	,689**	,940**	,780**	,892**	
	P	,000	,000	,000	,000	
	N	125	149	149	149	
IIIRR2017	Korelasyon Katsayısı	,452**	,646**	,507**	,558**	,657**
	P	,000	,000	,000	,000	,000
	N	126	149	149	149	149

Not: ** %1'de anlamlı.

Tablo 3.32. 2018 Yılı İslamilik Endeksi ve Ekonomik Karmaşıklık Endeksi İlişkisi (Spearman Korelasyon)

		CCR2018	IIR2018	IIER2018	IILGR2018	IIHRR2018
IIR2018	Korelasyon Katsayısı	,730**				
	P	,000				
	N	125				
IIER2018	Korelasyon Katsayısı	,736**	,920**			
	P	,000	,000			
	N	125	149			
IILGR2018	Korelasyon Katsayısı	,732**	,972**	,873**		
	P	,000	,000	,000		
	N	125	149	149		
IIHRR2018	Korelasyon Katsayısı	,687**	,941**	,815**	,888**	
	P	,000	,000	,000	,000	
	N	125	149	149	149	
IIIRR2018	Korelasyon Katsayısı	,185*	,456**	,275**	,415**	,405**
	P	,038	,000	,001	,000	,000
	N	126	149	149	149	149

Not: ** %1’de anlamlı; * %5’de anlamlı;

3.3.5. İslamilik Endeksi’nin Kümeleme Analizi

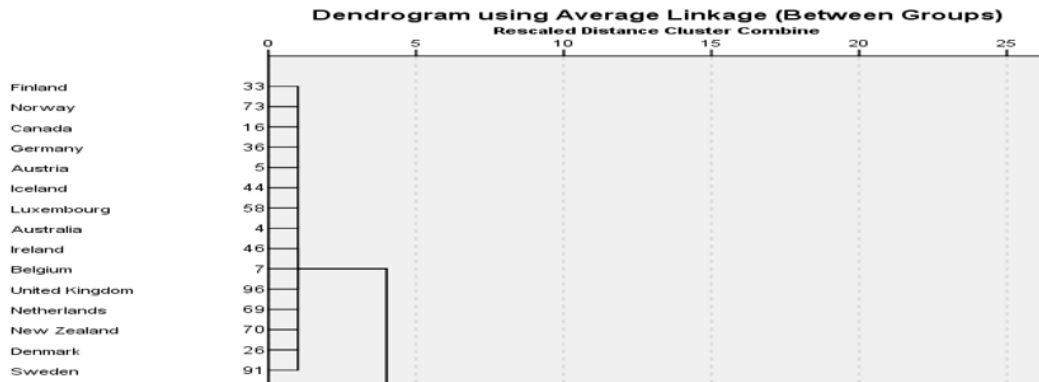
Araştırmanın bu bölümünde İslamilik Endeksi genel değeri üzerinden ülkelerin kümeleme analizleri yapılarak belli bir yapı oluşturup oluşturmadıkları incelenecektir. Bu kümeleme analizleri hem küme kısıtı uygulayarak hem de küme kısıtı uygulamayarak yapılacaktır. Küme kısıtı uygulamadan yapılan analize bu çalışma kapsamında “Kümeleme Analizi”, küme kısıtı uygulanan duruma da “Daraltılmış Kümeleme Analizi” tanımlaması yapılmıştır. Bu analiz sonucunda ortaya çıkan kümelenmelerin Dünya Bankası ve İİT ülke sınıflamalarından nasıl farklılaştıkları da ayrıca analiz edilecektir.

3.3.5.1. Kümeleme Analizi

Bu analizde, İslamilik Endeksi genel değerleri kullanılarak ve herhangi bir küme kısıtı uygulamayarak kümeleme yapılmıştır. Bu kümeleme analizinde SPSS istatistik programı kullanılarak Hiyerarşik Küme Analizi (HCA) kullanılmıştır. Hiyerarşik Küme Analizi (HCA), bir veri seti içindeki doğal gruplaşmaları (veya kümeleri) başka türlü görünür olmayacak şekilde ortaya çıkarmak için tasarlanmış bir keşif aracıdır. Az sayıda (birkaç yüzden az) nesneyi kümelemek istediğinizde en kullanışlıdır. Hiyerarşik Küme Analizi, her nesneyi kendi başına bir kümeye ayırarak başlar. Analizin her aşamasında, tüm nesnelere tam bir sınıflandırma ağacında birleştirilene kadar en benzer iki kümeyi birbirine bağlamak için nesnelere ayrıldığı kriter gevşetilir.

İslamilik Endeksi genel değerleri üzerinden yapılan kümeleme analizi sonucunda 7 küme ortaya çıkmıştır. Bu kümelerin sınıflama ağacı (dendrogram) görselleri parça parça gösterilmiştir (Şekil 3.1, Şekil 3.2, Şekil 3.3, Şekil 3.4, Şekil 3.5, Şekil 3.6, Şekil 3.7.). Bu kümelemelerde yer alan ülkelerin hangi gruplarda sınıflandığı da ayrıca gösterilmiştir (Tablo 3.33, Tablo 3.34, Tablo 3.35, Tablo 3.36, Tablo 3.37, Tablo 3.38, Tablo 3.39). Kümeleme analizi sonucunda grupların ortalama İslamilik endeks genel değer sıralaması en yüksekte en düşüğe Grup 3, Grup 6, Grup 5, Grup 2, Grup 1, Grup 4 ve Grup 7 şeklinde olmuştur.

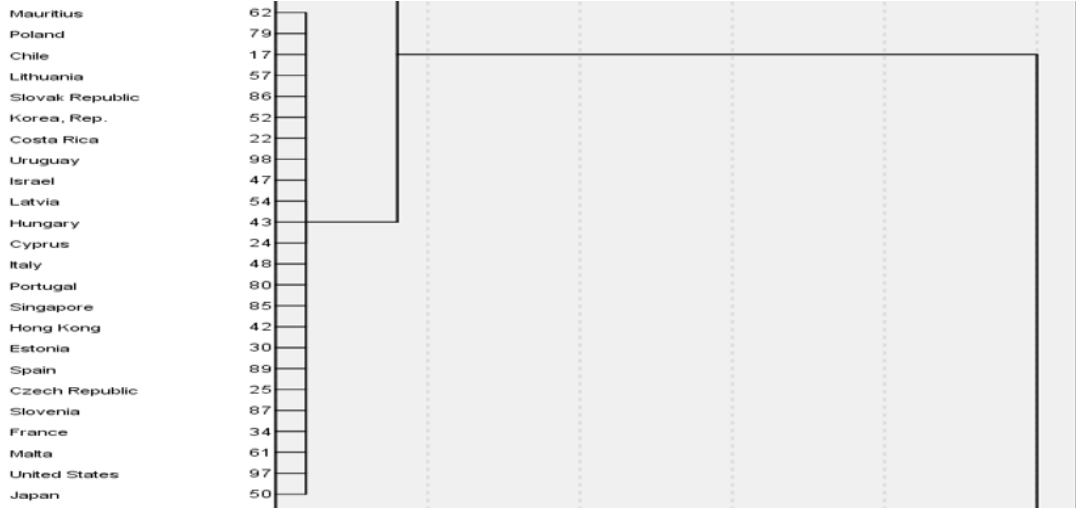
Şekil 3.1. Grup 3 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.33. Kümeleme Analizi Grup 3

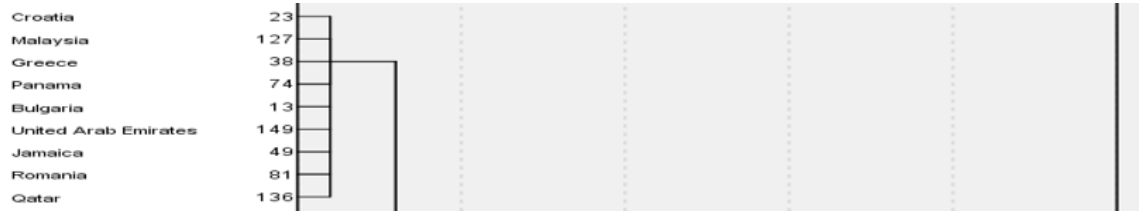
		Grup Üyeliği						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Avustralya	Australia	0	0	1	0	0	0	0
Avusturya	Austria	0	0	1	0	0	0	0
Belçika	Belgium	0	0	1	0	0	0	0
Kanada	Canada	0	0	1	0	0	0	0
Danimarka	Denmark	0	0	1	0	0	0	0
Finlandiya	Finland	0	0	1	0	0	0	0
Almanya	Germany	0	0	1	0	0	0	0
İzlanda	Iceland	0	0	1	0	0	0	0
İrlanda	Ireland	0	0	1	0	0	0	0
Lüksemburg	Luxembourg	0	0	1	0	0	0	0
Hollanda	Netherlands	0	0	1	0	0	0	0
Yeni Zelanda	New Zealand	0	0	1	0	0	0	0
Norveç	Norway	0	0	1	0	0	0	0
İsveç	Sweden	0	0	1	0	0	0	0
Birleşik Krallık	United Kingdom	0	0	1	0	0	0	0

Şekil 3.2. Grup 6 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.34. Kümeleme Analizi Grup 6

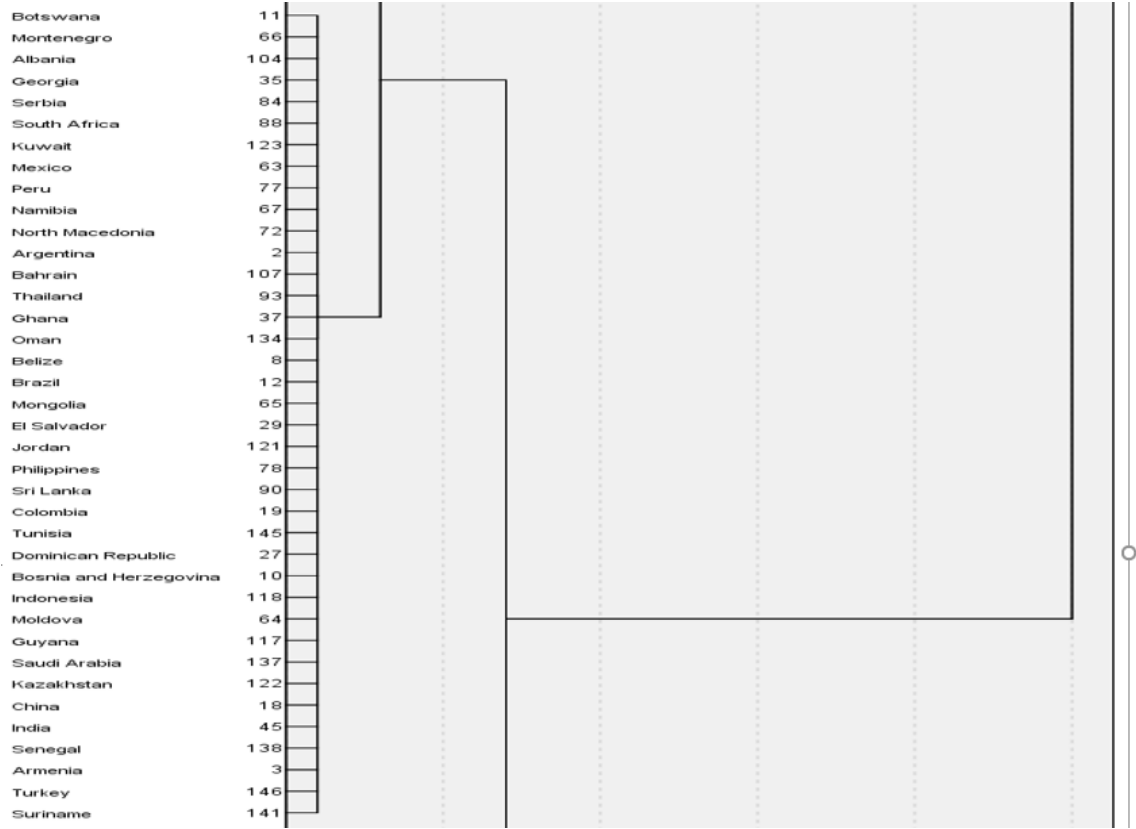
		Grup Üyeliği						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Şili	Chile	0	0	0	0	0	1	0
Kosta Rika	Costa Rica	0	0	0	0	0	1	0
Kıbrıs	Cyprus	0	0	0	0	0	1	0
Çek Cumhuriyeti	Czech Republic	0	0	0	0	0	1	0
Estonya	Estonia	0	0	0	0	0	1	0
Fransa	France	0	0	0	0	0	1	0
Hong Kong	Hong Kong	0	0	0	0	0	1	0
Macaristan	Hungary	0	0	0	0	0	1	0
İsrail	Israel	0	0	0	0	0	1	0
İtalya	Italy	0	0	0	0	0	1	0
Japonya	Japan	0	0	0	0	0	1	0
Kore, Rep.	Korea, Rep.	0	0	0	0	0	1	0
Letonya	Latvia	0	0	0	0	0	1	0
Litvanya	Lithuania	0	0	0	0	0	1	0
Malta	Malta	0	0	0	0	0	1	0
Mauritius	Mauritius	0	0	0	0	0	1	0
Polonya	Poland	0	0	0	0	0	1	0
Portekiz	Portugal	0	0	0	0	0	1	0
Singapur	Singapore	0	0	0	0	0	1	0
Slovak cumhuriyeti	Slovak Republic	0	0	0	0	0	1	0
Slovenya	Slovenia	0	0	0	0	0	1	0
İspanya	Spain	0	0	0	0	0	1	0
Amerika Birleşik	United States	0	0	0	0	0	1	0
Uruguay	Uruguay	0	0	0	0	0	1	0

Şekil 3.3. Grup 5 üye ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.35. Kümeleme Analizi Grup 5

		Grup Üyeliği						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Bulgaristan	Bulgaria	0	0	0	0	1	0	0
Hırvatistan	Croatia	0	0	0	0	1	0	0
Yunanistan	Greece	0	0	0	0	1	0	0
Jamaika	Jamaica	0	0	0	0	1	0	0
Malezya	Malaysia	0	0	0	0	1	0	0
Panama	Panama	0	0	0	0	1	0	0
Katar	Qatar	0	0	0	0	1	0	0
Romanya	Romania	0	0	0	0	1	0	0
Birleşik Arap Emirlikleri	United Arab Emirates	0	0	0	0	1	0	0

Şekil 3.4. Grup 2 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.36. Kümeleme Analizi Grup 2

		Grup Üyeligi						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Arnavutluk	Albania	0	1	0	0	0	0	0
Ariantin	Argentina	0	1	0	0	0	0	0
Ermenistan	Armenia	0	1	0	0	0	0	0
Bahreyn	Bahrain	0	1	0	0	0	0	0
Belize	Belize	0	1	0	0	0	0	0
Bosna Hersek	Bosnia and	0	1	0	0	0	0	0
Botswana	Botswana	0	1	0	0	0	0	0
Brezilya	Brazil	0	1	0	0	0	0	0
Cin	China	0	1	0	0	0	0	0
Kolombiya	Colombia	0	1	0	0	0	0	0
Dominik	Dominican	0	1	0	0	0	0	0
El Salvador	El Salvador	0	1	0	0	0	0	0
Gürcistan	Georgia	0	1	0	0	0	0	0
Gana	Ghana	0	1	0	0	0	0	0
Guyana	Guyana	0	1	0	0	0	0	0
Hindistan	India	0	1	0	0	0	0	0
Endonezya	Indonesia	0	1	0	0	0	0	0
Ürdün	Jordan	0	1	0	0	0	0	0
Kazakistan	Kazakhstan	0	1	0	0	0	0	0
Kuveyt	Kuwait	0	1	0	0	0	0	0
Meksika	Mexico	0	1	0	0	0	0	0
Moldova	Moldova	0	1	0	0	0	0	0
Moğolistan	Mongolia	0	1	0	0	0	0	0
Karadağ	Montenegro	0	1	0	0	0	0	0
Namibya	Namibia	0	1	0	0	0	0	0
Kuzey Makedonya	North Macedonia	0	1	0	0	0	0	0
Umman	Oman	0	1	0	0	0	0	0
Peru	Peru	0	1	0	0	0	0	0
Filipinler	Philippines	0	1	0	0	0	0	0
Suudi Arabistan	Saudi Arabia	0	1	0	0	0	0	0
Senegal	Senegal	0	1	0	0	0	0	0
Sırbistan	Serbia	0	1	0	0	0	0	0
Güney Afrika	South Africa	0	1	0	0	0	0	0
Sri Lanka	Sri Lanka	0	1	0	0	0	0	0
Surinam	Suriname	0	1	0	0	0	0	0
Tayland	Thailand	0	1	0	0	0	0	0
Tunus	Tunisia	0	1	0	0	0	0	0
Türkiye	Turkey	0	1	0	0	0	0	0

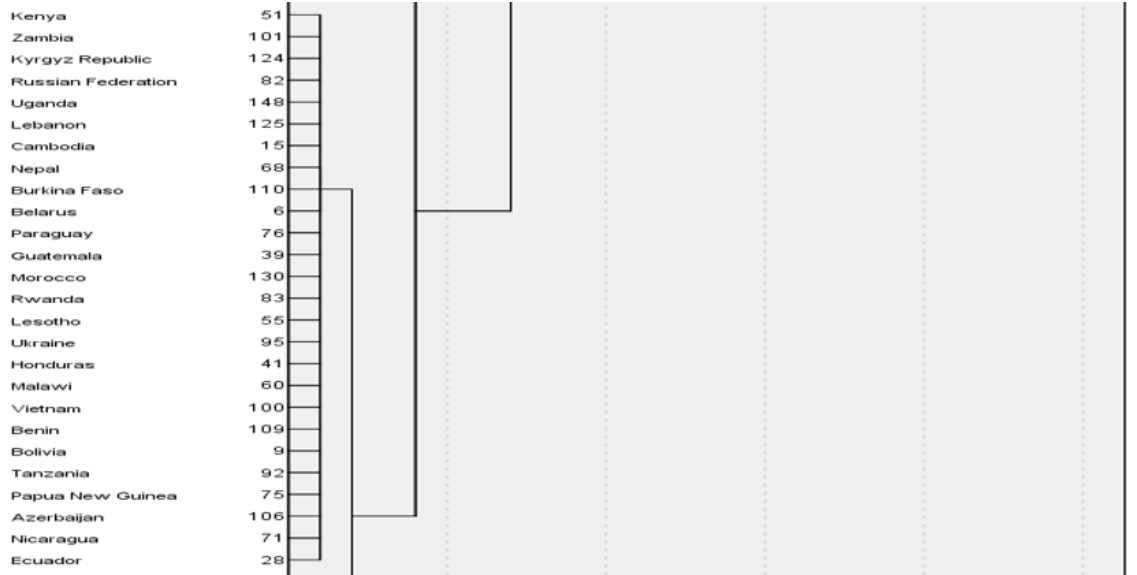
Şekil 3.5. Grup 1 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.37. Kümeleme Analizi Grup 1

		Grup Üyeliği						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Angola	Angola	1	0	0	0	0	0	0
Burundi	Burundi	1	0	0	0	0	0	0
Çad	Chad	1	0	0	0	0	0	0
Kongo, Dem. Temsilci	Congo, Dem. Rep.	1	0	0	0	0	0	0
Kongo, Cum.	Congo, Rep.	1	0	0	0	0	0	0
Sudan	Sudan	1	0	0	0	0	0	0

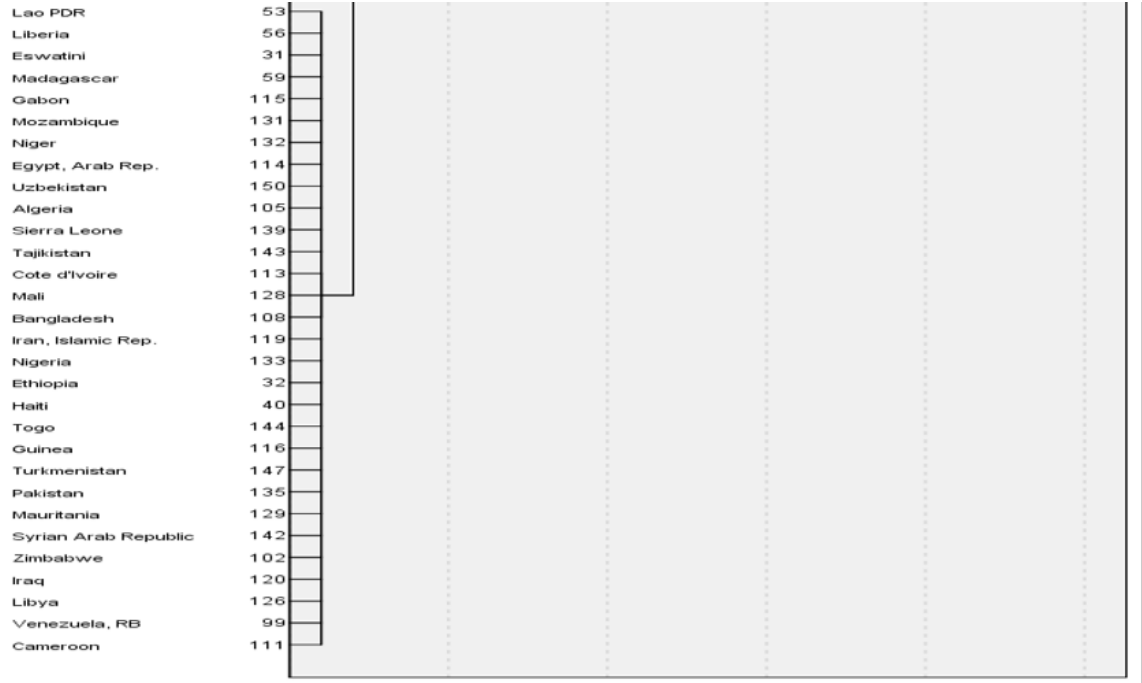
Şekil 3.6. Grup 4 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.38. Kümeleme Analizi Grup 4

		Grup Üyeliği						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Azerbaycan	Azerbaijan	0	0	0	1	0	0	0
Belarus	Belarus	0	0	0	1	0	0	0
Benin	Benin	0	0	0	1	0	0	0
Bolivya	Bolivia	0	0	0	1	0	0	0
Burkina Faso	Burkina Faso	0	0	0	1	0	0	0
Kamboçya	Cambodia	0	0	0	1	0	0	0
Ekvador	Ecuador	0	0	0	1	0	0	0
Guatemala	Guatemala	0	0	0	1	0	0	0
Honduras	Honduras	0	0	0	1	0	0	0
Kenya	Kenya	0	0	0	1	0	0	0
Kırgız Cumhuriyeti	Kyrgyz Republic	0	0	0	1	0	0	0
Lübnan	Lebanon	0	0	0	1	0	0	0
Lesoto	Lesotho	0	0	0	1	0	0	0
Malawi	Malawi	0	0	0	1	0	0	0
Fas	Morocco	0	0	0	1	0	0	0
Nepal	Nepal	0	0	0	1	0	0	0
Nikaragua	Nicaragua	0	0	0	1	0	0	0
Papua Yeni Gine	Papua New Guinea	0	0	0	1	0	0	0
Paraguay	Paraguay	0	0	0	1	0	0	0
Rusya Federasyonu	Russian Federation	0	0	0	1	0	0	0
Ruanda	Rwanda	0	0	0	1	0	0	0
Tanzanya	Tanzania	0	0	0	1	0	0	0
Uganda	Uganda	0	0	0	1	0	0	0
Ukrayna	Ukraine	0	0	0	1	0	0	0
Vietnam	Vietnam	0	0	0	1	0	0	0
Zambiya	Zambia	0	0	0	1	0	0	0

Şekil 3.7. Grup 7 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.39. Kümeleme Analizi Grup 7

		Grup Üyeliği						
		G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7
Cezayir	Algeria	0	0	0	0	0	0	1
Bangladeş	Bangladesh	0	0	0	0	0	0	1
Kamerun	Cameroon	0	0	0	0	0	0	1
Fildişi Sahili	Cote d'Ivoire	0	0	0	0	0	0	1
Mısır, Arap Cum.	Egypt, Arab Rep.	0	0	0	0	0	0	1
Esvatini	Eswatini	0	0	0	0	0	0	1
Etiyopya	Ethiopia	0	0	0	0	0	0	1
Gabon	Gabon	0	0	0	0	0	0	1
Gine	Guinea	0	0	0	0	0	0	1
Haiti	Haiti	0	0	0	0	0	0	1
İran, İslam Cumhuriyeti	Iran, Islamic Rep.	0	0	0	0	0	0	1
Irak	Iraq	0	0	0	0	0	0	1
Lao PDR	Lao PDR	0	0	0	0	0	0	1
Liberya	Liberia	0	0	0	0	0	0	1
Libya	Libya	0	0	0	0	0	0	1
Madagaskar	Madagascar	0	0	0	0	0	0	1
Mali	Mali	0	0	0	0	0	0	1
Moritanya	Mauritania	0	0	0	0	0	0	1
Mozambik	Mozambique	0	0	0	0	0	0	1
Nijer	Niger	0	0	0	0	0	0	1
Nijerya	Nigeria	0	0	0	0	0	0	1
Pakistan	Pakistan	0	0	0	0	0	0	1
Sierra Leone	Sierra Leone	0	0	0	0	0	0	1
Suriye Arap Cumhuriyeti	Syrian Arab Republic	0	0	0	0	0	0	1
Tacikistan	Tajikistan	0	0	0	0	0	0	1
Togo	Togo	0	0	0	0	0	0	1
Türkmenistan	Turkmenistan	0	0	0	0	0	0	1
Özbekistan	Uzbekistan	0	0	0	0	0	0	1
Venezuela	Venezuela	0	0	0	0	0	0	1
Zimbabve	Zimbabwe	0	0	0	0	0	0	1

Kümeleme analizi sonucunda grupların ortalama İslamilik Endeksi genel değer sıralaması en yüksekte en düşüğe Grup 3 (15 ülke), Grup 6 (24 ülke), Grup 5 (9 ülke), Grup 2 (38 ülke), Grup 1 (6 ülke), Grup 4 (26 ülke) ve Grup 7 (30 ülke) şeklinde olmuştur (Tablo 3.40). Bu sıralama sonuçları, Dünya Bankası ülke sınıflaması bakımından değerlendirildiğinde yüksek gelir grubunda temelde iki kümenin olduğu görülmektedir.

Birinci küme 3. Grupta yer alan ve İslamilik Endeks değeri en yüksek olan kümedeki 15 ülkedir. İkinci küme de 23 ülkenin yer aldığı ikinci en yüksek İslamilik Endeksi genel değerine sahip 6. gruptur. Yüksek orta gelir sınıflaması için de belirgin olarak 26 ülkenin yer aldığı 2. grup görülmektedir. Düşük orta gelir sınıfında da temelde ülkelerin üç gruba ayrıldığı görülmektedir. Düşük gelir grubunda da belirgin olarak 13 ülkenin yer aldığı 7. grup öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar genel olarak İslamilik Endeksi genel değerleri üzerinden bir kümeleme yapılabileceğini gösterdiği gibi salt tek bir değişken temelli sınıflandırmaların daha fazla hata içerebileceğini de göstermektedir.

Tablo 3.40. Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 1

		Dünya Bankası Sınıflaması			
		Yüksek Gelir	Yüksek Orta Gelir	Düşük Orta Gelir	Düşük Gelir
		N	N	N	N
Grup Üyeliği	1	0	0	2	4
	2	4	26	8	0
	3	15	0	0	0
	4	0	7	15	4
	5	6	3	0	0
	6	23	1	0	0
	7	1	5	11	13

Kümeleme analiz sonuçlarının İİT ülke sınıflamasına göre değerlendirilmesi de Tablo 3.41’de gösterilmektedir. Bu karşılaştırmalı analiz sonuçlarına göre yapılan kümeleme analizinde İİT üye ülkelerinden hiçbiri en yüksek değer alan 3. ve 6. gruplarda yer almamaktadır. Bu çalışmadaki önceki sonuçları destekler nitelikte olarak İİT üye ülkelerinin İslamilik Endeks değerleri görece daha düşüktür. Tablo 3.41’de yer alan sonuçlardan bir diğeri de İİT üye ülke sınıflamasının da parçalı bir yapı gösterdiğidir. Buna göre, petrol ihraç eden ülkeler homojen bir yapı göstermemektedir. Benzer şekilde orta gelir ve az gelişmiş ülke sınıflarında da homojen bir yapı görülmektedir.

Tablo 3.41. Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 2

		İİT Sınıflaması			
		Az Gelişmiş	Orta Gelir	Petrol İhraç Eden	Diğer
		N	N	N	N
Grup Üyeliği	1	2	0	0	4
	2	1	8	4	25
	3	0	0	0	15
	4	3	3	1	19
	5	0	1	2	6
	6	0	0	0	24
	7	8	7	7	8

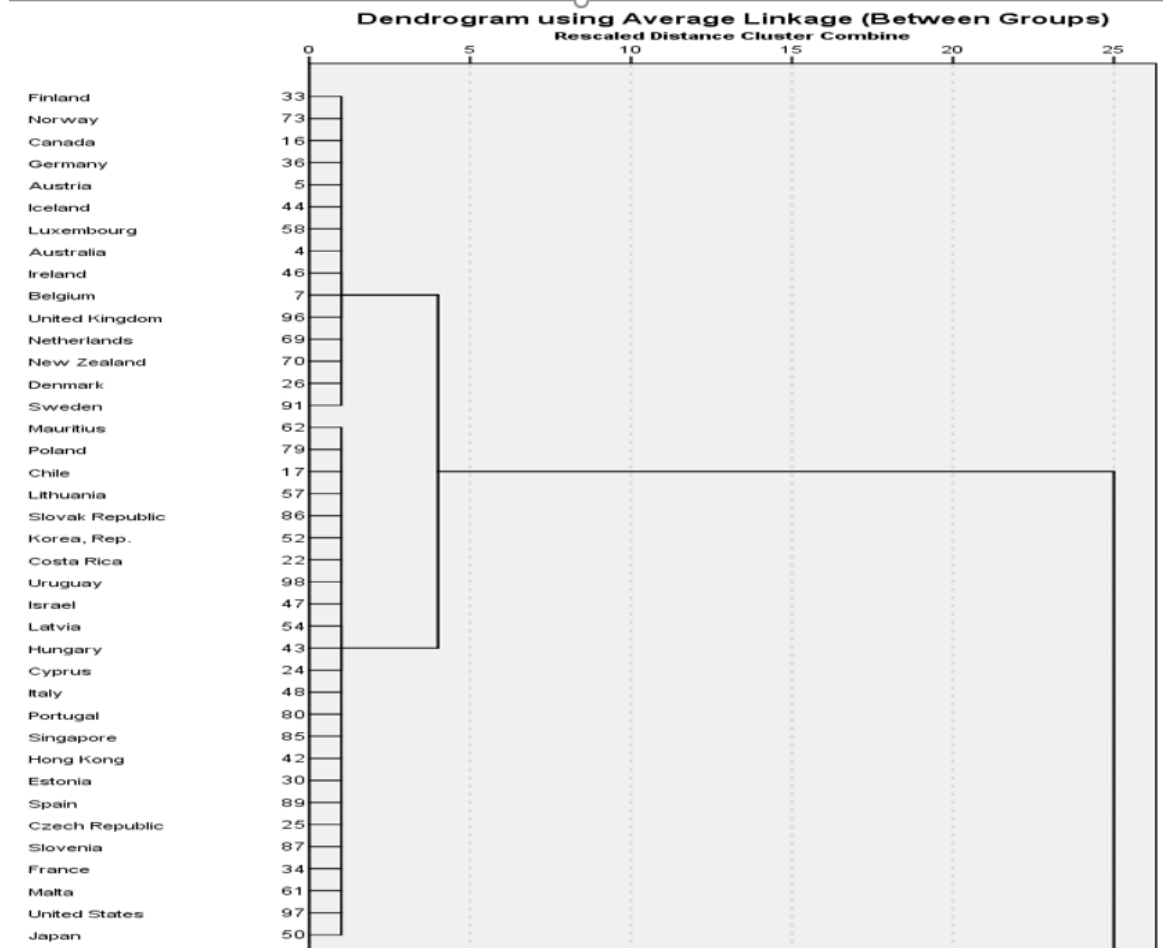
3.3.5.2. Daraltılmış Kümeleme Analizi

Bu analiz aşamasında kümeleme analizine küme kısıtı uygulanarak bir sınıflama yapılmıştır. Burada belirlenen grup sayısı 3'tür. Bu sayı grup sayısının 4 veya 5 olduğu durumlara göre daha anlamlı sonuçlar verdiği için 3 olarak grup kısıtı diğer gruplama sayı kısıtları gözetilerek daha etkin ve verimli bir kümeleme vermiştir. Bu amaçla, kümeleme analizi için K-Ortalamlar Küme Analizi Yöntemi kullanılmıştır. K-Ortalamlar Küme Analizi, özellikleri henüz bilinmeyen ancak bir dizi belirli değişkene dayanan sabit sayıda gruba (kümelere) vakalar atamak için tasarlanmış bir araçtır. Çok sayıda (binlerce) vaka sınıflandırılmak istendiğinde en kullanışlı yöntemdir. İyi bir küme analizi hem verimli (mümkün olduğunca az küme kullanır) hem de etkili (tüm istatistiksel ve ticari olarak önemli kümeleri yakalar) olmalıdır.

İslamilik Endeksi genel değerleri üzerinden yapılan daraltılmış kümeleme analizi sonucunda 3 küme ortaya çıkmıştır. Bu kümelerin sınıflama ağacı (dendrogram) görselleri parça parça göstermiştir (Şekil 3.8, Şekil 3.9, Şekil 3.10). Bu kümelemelerde yer alan ülkelerin hangi gruplarda sınıflandığı da ayrıca gösterilmiştir (Tablo 3.42, Tablo 3.43,

Tablo 3.44). Daraltılmış Kümeleme Analizi sonucunda grupların ortalama İslamilik Endeksi genel değer sıralaması en yüksekte en düşüğe Grup 3, Grup 2 ve Grup 1 şeklinde olmuştur.

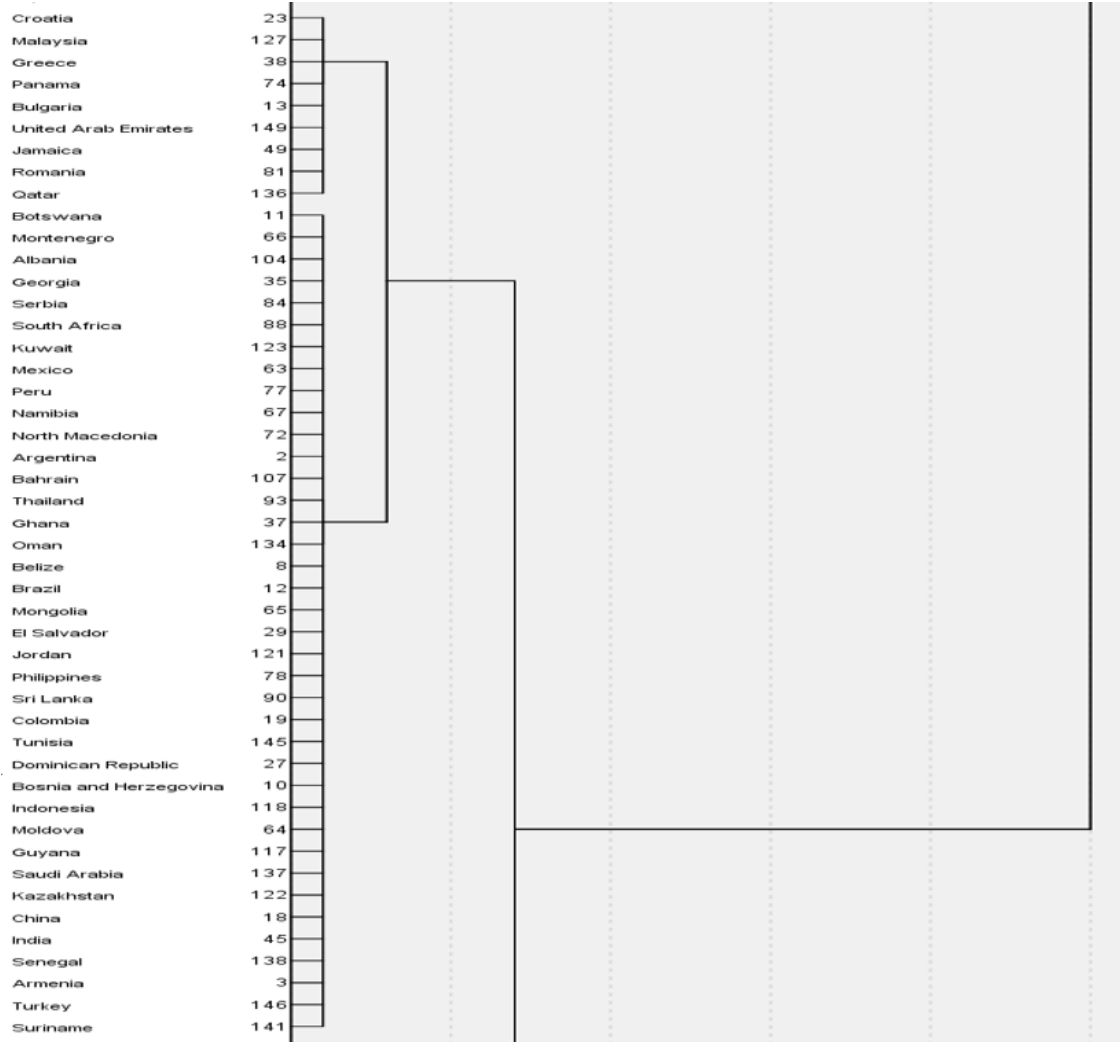
Şekil 3.8. (Daraltılmış) Grup 3 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.42. Daraltılmış Kümeleme Analizi Grup 3

		Grup Üyeliği		
		G1	G2	G3
Avustralya	Australia	0	0	1
Avusturya	Austria	0	0	1
Belçika	Belgium	0	0	1
Kanada	Canada	0	0	1
Şili	Chile	0	0	1
Kosta Rika	Costa Rica	0	0	1
Kıbrıs	Cyprus	0	0	1
Çek Cumhuriyeti	Czech Republic	0	0	1
Danimarka	Denmark	0	0	1
Estonya	Estonia	0	0	1
Finlandiya	Finland	0	0	1
Fransa	France	0	0	1
Almanya	Germany	0	0	1
Hong Kong	Hong Kong	0	0	1
Macaristan	Hungary	0	0	1
İzlanda	Iceland	0	0	1
İrlanda	Ireland	0	0	1
İsrail	Israel	0	0	1
İtalya	Italy	0	0	1
Japonya	Japan	0	0	1
Kore, Rep.	Korea, Rep.	0	0	1
Letonya	Latvia	0	0	1
Litvanya	Lithuania	0	0	1
Lüksemburg	Luxembourg	0	0	1
Malta	Malta	0	0	1
Mauritius	Mauritius	0	0	1
Hollanda	Netherlands	0	0	1
Yeni Zelanda	New Zealand	0	0	1
Norveç	Norway	0	0	1
Polonya	Poland	0	0	1
Portekiz	Portugal	0	0	1
Singapur	Singapore	0	0	1
Slovak cumhuriyeti	Slovak Republic	0	0	1
Slovenya	Slovenia	0	0	1
İspanya	Spain	0	0	1
İsveç	Sweden	0	0	1
Birleşik Krallık	United Kingdom	0	0	1
Amerika Birleşik	United States	0	0	1
Uruguay	Uruguay	0	0	1

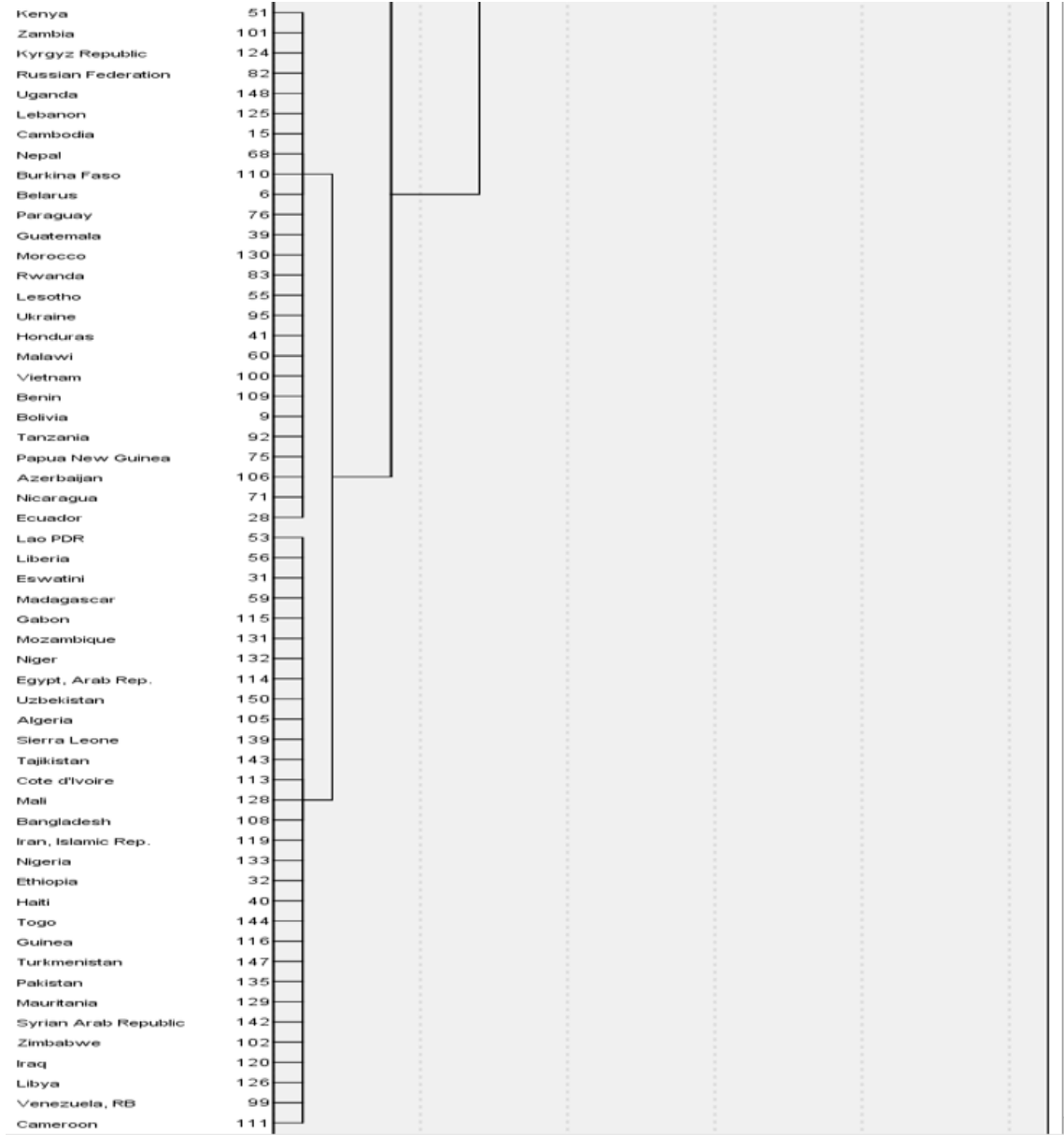
Şekil 3.9. (Daraltılmış) Grup 2 Üye Ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.43. Daraltılmış Kümeleme Analizi Grup 2

		Grup Üyeligi		
		G1	G2	G3
Arnavutluk	Albania	0	1	0
Arjantin	Argentina	0	1	0
Ermenistan	Armenia	0	1	0
Bahreyn	Bahrain	0	1	0
Belarus	Belarus	0	1	0
Belize	Belize	0	1	0
Bosna Hersek	Bosnia and Herzegovina	0	1	0
Botsvana	Botswana	0	1	0
Brezilya	Brazil	0	1	0
Bulgaristan	Bulgaria	0	1	0
Çin	China	0	1	0
Kolombiya	Colombia	0	1	0
Hırvatistan	Croatia	0	1	0
Dominik Cumhuriyeti	Dominican Republic	0	1	0
El Salvador	El Salvador	0	1	0
Gürcistan	Georgia	0	1	0
Gana	Ghana	0	1	0
Yunanistan	Greece	0	1	0
Guyana	Guyana	0	1	0
Hindistan	India	0	1	0
Endonezya	Indonesia	0	1	0
Jamaika	Jamaica	0	1	0
Ürdün	Jordan	0	1	0
Kazakistan	Kazakhstan	0	1	0
Kuveyt	Kuwait	0	1	0
Malezya	Malaysia	0	1	0
Meksika	Mexico	0	1	0
Moldova	Moldova	0	1	0
Moğolistan	Mongolia	0	1	0
Karadağ	Montenegro	0	1	0
Namibya	Namibia	0	1	0
Kuzey Makedonya	North Macedonia	0	1	0
Umman	Oman	0	1	0
Panama	Panama	0	1	0
Paraguay	Paraguay	0	1	0
Peru	Peru	0	1	0
Filipinler	Philippines	0	1	0
Katar	Qatar	0	1	0
Romanya	Romania	0	1	0
Suudi Arabistan	Saudi Arabia	0	1	0
Senegal	Senegal	0	1	0
Sırbistan	Serbia	0	1	0
Güney Afrika	South Africa	0	1	0
Sri Lanka	Sri Lanka	0	1	0
Surinam	Suriname	0	1	0
Tayland	Thailand	0	1	0
Tunus	Tunisia	0	1	0
Türkiye	Turkey	0	1	0
Birleşik Arap Emirlikleri	United Arab Emirates	0	1	0

Şekil 3.10. (Daraltılmış) Grup 1 üye ülkeler (Dendrogram)

Tablo 3.44. Daraltılmış Kümeleme Analizi Grup 1

		Grup Üyeligi		
		G1	G2	G3
Cezayir	Algeria	1	0	0
Angola	Angola	1	0	0
Azerbaycan	Azerbaijan	1	0	0
Banglades	Bangladesh	1	0	0
Benin	Benin	1	0	0
Bolivya	Bolivia	1	0	0
Burkina Faso	Burkina Faso	1	0	0
Burundi	Burundi	1	0	0
Kamboçya	Cambodia	1	0	0
Kamerun	Cameroon	1	0	0
Çad	Chad	1	0	0
Kongo, Dem. Temsilci	Congo, Dem. Rep.	1	0	0
Kongo, Cum.	Congo, Rep.	1	0	0
Fildişi Sahili	Cote d'Ivoire	1	0	0
Ekvador	Ecuador	1	0	0
Mısır, Arap Cum.	Egypt, Arab Rep.	1	0	0
Esvatini	Eswatini	1	0	0
Etiyopya	Ethiopia	1	0	0
Gabon	Gabon	1	0	0
Guatemala	Guatemala	1	0	0
Gine	Guinea	1	0	0
Haiti	Haiti	1	0	0
Honduras	Honduras	1	0	0
İran, İslam Cumhuriyeti	Iran, Islamic Rep.	1	0	0
Irak	Iraq	1	0	0
Kenya	Kenya	1	0	0
Kırgız Cumhuriyeti	Kyrgyz Republic	1	0	0
Lao PDR	Lao PDR	1	0	0
Lübnan	Lebanon	1	0	0
Lesoto	Lesotho	1	0	0
Liberya	Liberia	1	0	0
Libya	Libya	1	0	0
Madagaskar	Madagascar	1	0	0
Malawi	Malawi	1	0	0
Mali	Mali	1	0	0
Moritanya	Mauritania	1	0	0
Fas	Morocco	1	0	0
Mozambik	Mozambique	1	0	0
Nepal	Nepal	1	0	0
Nikaragua	Nicaragua	1	0	0
Nijer	Niger	1	0	0
Nijerya	Nigeria	1	0	0
Pakistan	Pakistan	1	0	0

		Grup Üyeliği		
		G1	G2	G3
Papua Yeni Gine	Papua New Guinea	1	0	0
Rusya Federasyonu	Russian Federation	1	0	0
Ruanda	Rwanda	1	0	0
Sierra Leone	Sierra Leone	1	0	0
Sudan	Sudan	1	0	0
Suriye Arap Cumhuriyeti	Syrian Arab Republic	1	0	0
Tacikistan	Tajikistan	1	0	0
Tanzanya	Tanzania	1	0	0
Togo	Togo	1	0	0
Türkmenistan	Turkmenistan	1	0	0
Uganda	Uganda	1	0	0
Ukrayna	Ukraine	1	0	0
Özbekistan	Uzbekistan	1	0	0
Venezuela, RB	Venezuela, RB	1	0	0
Vietnam	Vietnam	1	0	0
Zambiya	Zambia	1	0	0
Zimbabve	Zimbabwe	1	0	0

Daraltılmış Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi sonuçları Tablo 3.45'te gösterilmektedir. Buna göre, yüksek gelir grubu ülkelerinin temelde iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Bu ülkeler en yüksek İslamilik Endeks değerini alan Grup 3 ve Grup 2 arasında dağılmışlardır. Benzer şekilde yüksek orta gelir grubu ülkelerinin de iki gruba ayrılmıştır. Bu ülkeler ise Grup 2 ve Grup 1 arasında dağılmışlardır. Düşük gelir grubundaki ülkeler ise tamamen en düşük İslamilik Endeks değerine sahip Grup 1'de yer almıştır. Bu sonuçlar da önceki kümeleme analiz sonuçlarına paralellik göstererek ülkelerin homojen ve heterojen niteliklerinin varlığını ortaya koymaktadır. İslamilik Endeksi'nin de bu homojen ve heterojen nitelikleri ortaya çıkaran bir yapıda olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3.45. Daraltılmış Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 1

		Dünya Bankası Sınıflaması			
		Yüksek Gelir	Yüksek Orta Gelir	Düşük Orta Gelir	Düşük Gelir
		N	N	N	N
Grup Üyeliği	Ayrık Gözlem Grubu	0	0	0	0
	1	1	10	28	21
	2	10	31	8	0
	3	38	1	0	0

Daraltılmış Karşılaştırmalı Kümeleme Analiz sonuçlarının İİT ülke sınıflaması bağlamında değerlendirilmesi Tablo 3.46’da gösterilmektedir. Bu analiz sonuçlarına göre İİT üye ülkelerden hiçbiri daraltılmış ve 3 grupta toplanmış olan sınıflamada en yüksek değer alan Grup 3’te kendine yer bulamamıştır. Grup 2’de yer alan İİT üye ülkeler ise düşük gelir grubundan 1 ülke, orta gelir grubundan 9 ülke ve petrol ihraç eden ülke grubundan da 6 ülke yer almaktadır. İİT üye ülkelerinden 31 tanesi ise en düşük İslamilik Endeks değeri ortalamasına sahip olan Grup 1’de yer almaktadır. Bu kümeleme analiz sonuçları da bir önceki bölümde yapılan kümeleme analiz sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Buna göre, İİT üye ülkelerden orta gelir ve petrol ihraç eden ülkeler kendi içerisinde temelde iki gruba ayrıldıkları görülmektedir. Buna karşın düşük gelir grubunda yer alan 14 ülkeden 13 ise en düşük İslamilik Endeks değerine sahip olan Grup 1’de yer almaktadır. İslamilik Endeksi’nin, bu ülkelerin homojen ve heterojen yapılarını belirlemede başarılı olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3.46. Daraltılmış Karşılaştırmalı Kümeleme Analizi 2

		İİT Sınıflaması			
		Düşük Gelir	Orta Gelir	Petrol İhraç Eden	Diğer
		N	N	N	N
Grup Üyeliği	Ayrık Gözlem Grubu	0	0	0	0
	1	13	10	8	29
	2	1	9	6	33
	3	0	0	0	39

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; literatürde daha dar kapsamlı İslami Kalkınma Endeksi geliştirme çalışmaları sonuçlarıyla paralellikler bulunmaktadır. Kanbir ve Dikkaya'nın (2021: 155) çalışmasında, 2018 yılı için yapılan analizde, seçilen belli makroekonomik değişkenler ile İslami ilkeler üzerinden seçilen bazı değişkenler karşılaştırılarak bir endeks oluşturulmuştur. Bu endeks sonucuna göre de ilk 20 ülke arasında hiçbir İslam ülkesinin yer almadığı görülmektedir. Buna karşın, bir kümeleme analizi de yapılmamıştır. Başka bir çalışmada ise, Asnawi, Wicaksono ve Setyaningsih (2020: 3465); üç temel yapı üzerinden İslami ekonomisinin Endonezya eyaletleri arasındaki performansını ölçmüşlerdir. Bu araştırma sonuçlarından birisi de Endonezya'daki bazı eyaletlerin İslami kalkınmada yetersiz olduğu sonucuna varmışlardır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında İslam ekonomisinin son yıllarda ölçülebilirliği adına geliştirilmiş en önemli girişimlerinden biri olan İslamilik Endeksi (Islamicity Index) incelenmiştir. İslam ekonomisi, özellikle son çeyrek yüzyılda yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan bazıları, İslam ekonomi modelinin olup olmayacağı, İslami finans ürün ve sistemlerinin liberal ekonomi ürün ve sistemlerinden daha verimli olup olmadığı ve liberal ekonomi sistemi içerisinde tanımlanan Homo-Economicus ile İslam ekonomi modeli içerisinde tanımlanan İslamicus ekonomik bireylerinin farklılıkları şeklindedir. Bu tartışmaların yanı sıra 14 yüzyıllık İslam tarihinde İslamiyeti benimsemiş ülkelerdeki ekonomi politikalarının toptan yok sayılması ne kadar anlamlıysa son çeyrek asırdır iddia edilen İslam ekonomi modelinin günümüz küreselleşen dünyasında tamamen uygulanması da o kadar anlamlıdır. Her iki durumun da rasyonellikten uzak olduğu açıktır.

İslam ekonomisinin varlığı, modeli, uygulanabilirliği ve ölçülebilirliği üzerine yapılan en ciddi projelerden birisi İslamilik Endeks Projesi'dir. Bu projede, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadisler temel alınarak geliştirilmiş bir endeks söz konusudur. Bu endekse dört alt boyuttan oluşan ve her boyutta farklı değişkenlerin yer aldığı bir yapı arz etmektedir. Bu endeks ile ölçüldüğü iddia edilen husus bir ülkenin İslami öğretiler ışığında ne kadar performans gösterdiği. Bununla beraber, İslamilik Endeksi'nin ekonomik kalkınma adına kullanılabileceği düşüncesi de normatif olarak iddia edilmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde İslam ekonomisi, İslami finans ve liberal ekonomi ve liberal sistem içerisindeki ekonomi, finans ve bankacılık alanlarındaki kavramsal bilgileri verilmiş olup, her iki finans sisteminin bahsedilen üç ana başlık altında mukayesesi yapılmıştır. İkinci bölümünde ise İslamilik Endeksi'nin boyutsal yapısı detaylı olarak incelenmiş ve Türkiye bir vaka analizi olarak da yorumlanmıştır.

Çalışmanın görgül araştırma sonuçları ise şu şekilde özetlenebilir:

- İslamilik Endeksi'ne göre 2000 ile 2020 yılları arasındaki temel çıkarım İİT ülkelerinin diğer ülkelere göre almış oldukları medyan ve ortalama değerlerin daha az çıktığıdır. Bunun anlamı, İslam dinini egemen din olarak benimsemeyen ülkelerin daha az İslami öğretiler ışığında hareket ettikleridir.
- Türkiye'nin almış olduğu değerlerde ise 2000 yılından 2020 yılına doğru azalarak gelen kötü bir performansı vardır.
- İslamilik Endeks değerlerinin kıtalar bağlamında fark test sonuçlarına göre hem parametrik olmayan teste göre hem de parametrik teste göre kıtalar arasında İslamilik Endeks değerleri istatistiksel olarak farklı çıkmaktadır.
- Araştırma sonuçları incelendiğinde İslamilik Endeks değerlerinin yıllar itibariyle birbirleriyle olan korelasyon %90'ın üzerinde çıkmıştır. Bu da yıllar itibariyle ölçülen İslamilik Endeks değerlerinin ciddi bir farklılaşma göstermediklerini belirtir.
- İslamilik Endeks değerlerinin Müslüman nüfus ile korelasyonu hem negatif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır. Başka bir ifade ile ortalama olarak ülkelerdeki Müslüman oranı artması o ülkelerdeki İslamilik Endeks değerinin düşmesi anlamına gelmektedir. Bu sonuç bir korelasyon analizi sonucu olduğundan dolayı bir nedensellik göstermemektedir.
- Araştırma sonuçlarının bir başka önemli bulgusu da İslamilik Endeks değeri ile herhangi bir dini inancı olmayan nüfus arasındaki ilişkidir. Bu ilişki hem pozitif hem de istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 3.5, Tablo 3.6). Bu sonuç da önemli ve çarpıcı bir bulgu ortaya koymaktadır. Bu da dinsizlik oranının ortalama olarak arttığı ülkelerde İslamilik Endeks değerinin de artış gösterdiğiidir.
- Korelasyon analiz sonuçları, İslamilik Endeks genel değeri, İslamilik Ekonomik Endeks değeri, İslamilik Hukuk ve Yönetim Endeks değeri, İslamilik İnsani ve Siyasi Haklar Endeks değeri ve İslamilik Uluslararası

İlişkiler Endeks değeri ile Karmaşıklık Endeks değeri arasında yüksek derecede pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu sonuç, İslamilik Endeks değerlerinin ekonomik kalkınma bakımından önemli bir gösterge olabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir.

- Kümeleme analizi sonuçları genel olarak İslamilik Endeks genel değerleri üzerinden bir kümeleme yapılabileceğini gösterdiği gibi salt tek bir değişken temelli sınıflandırmaların daha fazla hata içerebileceğini de göstermektedir.
- Kümeleme analizinin bir başka sonucu da elde edilen tüm kümeleme analiz sonuçlarının birbirine paralellik göstererek ülkelerin homojen ve heterojen niteliklerinin varlığını ortaya koyduğudur. İslamilik Endeksi'nin de bu homojen ve heterojen nitelikleri ortaya çıkaran bir yapıda olduğu sonucuna varılabilmektedir.
- Son olarak ise; İslamilik Endeksi'nin bir ekonomik kalkınma göstergesi olarak kullanılabilmesine dair önemli kanıtların bulunduğu söylenebilmektedir.

Bu araştırma, her araştırmada olduğu gibi, bazı kısıtlar altında gerçekleştirilmiştir. Birinci kısıt, verilerin ve değişkenlerin elde edilmesi ve kullanılmasıdır. Tüm değişkenler, araştırma yapıldığı tarih itibarıyla en güncel ve elde edilebilir bir yapıdadır. Buna karşın, örneğin, İslamilik Endeks değerleri ilk yıllarda 5'er yıllık dönemde hesaplanıp 2016 yılı sonrası yıllık hesaplanmıştır. Bundan dolayı, araştırmada kullanılan diğer değişkenler de bu silsile ile analiz edilmiştir. Değişkenlerin seçimi hususu ise ekonomik kalkınma ile ilgili olan en geçerli değişkenler kullanılmakla beraber ilgili literatürde çok fazla sayıda makroekonomik değişkenler mevcuttur. Bu çalışma da kullanılmayan daha pek çok değişken ileriki çalışmaların konusunu oluşturabilir. Araştırma yöntemi olarak kullanılan tüm nicel değişkenlerin yöntemsel kısıtları bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle kümeleme analizi kısıtlarına dikkat çekmek gerekir. Bu kısıtlardan bazıları;

- i) Farklı kümeleme yöntemleri genellikle çok farklı sonuçlar verir. Bu, kümeleri birleştirmek için farklı kriterler (vakalar dahil) nedeniyle oluşur. Bakmakla ilgilendiğiniz şey için hangi yöntemin en iyi olduğunu dikkatlice düşünmek önemlidir.
- ii) Kümelemeye konu olan vakaların bazılarının analiz dışında bırakıldığında veya yeni vakalar eklendiğinde küme yapıları değişebilir.
- iii) Vakalar arası uzaklık yakınlık fonksiyonları küme yapılarını değiştirebilir.
- iv) Küme sayısının önceden belirlendiği yöntemde sayının araştırmacı tarafından iyice düşünülerek belirlenmiş olması gerekir, aksi durumda ortaya çıkan küme yapısının kavramsal olarak açıklanabilmesi zor olacaktır.

KAYNAKÇA

AB Komisyonu (2019). The Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys. User Guide (updated January 2019). European Commission Directorate-General for Economic And Financial Affairs.

Ahmed, H. (2009). Financial Crisis: Risks and Lessons for Islamic Finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*. 1 (1), 7-32.

Aktepe, İ. E. (2010). İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık. *Bilge Yayınları*. İstanbul: 1. Baskı. 45-75.

Aktepe, İ. E. (2013). Sorularla Katılım Bankacılığı. *TKBB, Yayın No: 4*. İstanbul. 30-147.

Alam, M. N. (2008). A Comparative Study of Financing Small and Cottage Industries by Interest-Free Banks in Turkey, Cyprus, Sudan and Bangladesh. *Humanomics*, 24 (2), 145-156.

Al-Haq, M. A. ve Farooq, M. O. (2017). Zakat, Persistence of Poverty and Structural-Incidental Segmented Approach: A Survey of Literature. *Journal of Islamic Financial Studies*. 3 (1), 17-28.

Askari, H., Mohammadkhan, H. ve Mydin, L. (2017). Reformation and Development in the Muslim World Islamicity Indices as Benchmark. *Palgrave Macmillan*. New York, U.S.A.

Asnawi, N., Wicaksono, T.S. ve Setyaningsih, N.D. (2020). Measuring the Economic Islamicity Index in the Archipelagic Indonesia: Does Spatial Role Affect it?. *Talent Development & Excellence*. 12 (1), 3464-3489.

Case, K.E., Fair, R.C. ve Oster, S.C. (2009). Principles of Microeconomics, *Pearson*. 5.

Chapra, U. (2008). The Global Financial Crisis: Can Islamic Finance Help Minimize The Severity and Frequency of Such A Crisis in the Future?. *Working paper prepared for the*

Forum on the Global Financial Crisis to be held at the Islamic Development Bank on 25 October 2008. 13-22.

Dewi, M. K. ve Ferdian, I. R. (2009). Islamic Finance: A Therapy for Healing the Global Financial Crisis. (cgfs.hu.edu.jo/schedule.htm). 9.

Dilek, S., Küçük, O. ve Özdirek, R. (2017). Homo Economicus Mu? İslami İnsan mı? Homo Economicus or Homo Islamicus. *International Journal of Economic Studies*. 3 (4), 635-641.

Doğan, Ö. (2011). İslami Sermaye Piyasası Araçları: Dünyadaki Büyüklüğü, Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Gelişmesinde Yönelik Öneriler. *Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü*. Ankara, 19-36.

Fakhrunnasa, F. ve Musta’in, J. L. (2017). The Role of Islamic Banks Managing Waqf Institutions to Promote the Indonesian Agriculture Sector. *Journal of Islamic Finance*. 6 (1), 31-39.

Furqani, H. (2018). Defining Islamic Economics: Scholars’ Approach, Clarifying The Nature, Scope and Subject-Matter of The Discipline. *Turkish Journal of Islamic Economics*. 5 (2), 69-94.

Hall, R. E. ve Lieberman, M. (2004). Economics Principles and Applications. *2nd Ed. South-Western College*. 8.

Hudaifah, A. ve Ajija, S. R. (2017). A Comparative Study on Poverty Alleviation Between Moslem and Non-Moslem Populated Countries. *Al-Iqtishad: Journal of Islamic Economics*. 9 (1), 143-164.

İzzetbegovic, A. (2011). Doğu Batı Arasında İslâm. *Yarın Yayınları*, İstanbul: 2. Baskı, 268-272.

Kahf, M. (2003). Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology. http://monzer.kahf.com/papers/english/paper_of_methodology, 6-7.

Kanbir, Ö. ve Dikkaya, M. (2021). Islamic Development Index. *Socioeconomi*, 29 (49), 151-180.

- Kazancı, F. (2016). Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*. 2 (3), 175-177.
- Khan, M. A. (1984). Islamic Economics: Nature and Need. *Journal of Research in Islamic Economics*. 1 (2), 51-55.
- Khan, M. A., 2003. Islamic Economics and Finance: Glossary. 2.Edition. London: *Routledge*, 174.
- Khan, M. S. (1986). Islamic Interest-Free Banking: A Theoretical Analysis. *International Monetary Fund*. 33 (1), 15-20.
- Mahmood Y., Sohrab A. ve McCormick, K. (1997). Monetary Stability and Interest-Free Banking: The Case of Iran. *Applied Economics*. 29 (7), 869-876.
- Mirhakor, A. ve Askari, H. (2010). Islam and the Path to Human and Economic Development. *Palgrave Macmillan*. New York, U.S.A.
- Mirhakor, A. ve Askari, H. (2017). Ideal Islamic Economy An Introduction. *Palgrave Macmillan*. New York, U.S.A.
- Özel, A. (2013). İslami Yatırım Fonları. *Sermaye Piyasası Kurulu–Kurumsal Yatırımcılar Dairesi, Yeterlik Etüdü*. Ankara. 25.
- Samad, A. (2004). Performance of Interest-Free Islamic Banks vis-a-vis Interest-Based Conventional Banks of Bahrain. *Journal of Economics and Management*. 12 (2), 2-13.
- Schiller, B.R. (2004). Essential of Economics. *5th Ed. McGraw Gill*. 3.
- Sevinç, E. (2013). Sukuklardan Oluşan Eşit Ağırlıklandırılmış Portföy ile Türkiye’de İhraç Edilmiş Eurobondlardan Oluşan Eşit Ağırlıklandırılmış Portföyün Riske Maruz Değerinin Karşılaştırması. *Bankacılar Dergisi*. Sayı 86, 78-95.
- Shaikh, S. A., Ismail, A. G. ve Shafiai, M. H. M. (2017). Application of Waqf for Social and Development Finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*. 9 (1), 5-12.
- Sümer, G. ve Onan, F., (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları. *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 17 (3), 296-308.

- Tabakoğlu, A. (2010). Bir Bilim Olarak İslam İktisadı. *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 16 (1), 11-34.
- Tag el Din, S. e. D. (1994). What is Islamic Economics. *Review of Islamic Economics*. 3 (2), 97-100.
- TKBB (2009). Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. Yayın No: 1, 3-26.
- Türker, H. (2020). İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünyadaki Gelişmeler ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye için Öneriler. *Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Yeterlik Etüdü*. Ankara. 12.
- Ünsal, M. E. (2009). Makro İktisat. *İmaj Yayıncılık*. Ankara: 8. Baskı, 50-57.
- Yardımcıoğlu, M., Ayriay Y. ve Coşkun, S. (2014). İslami Finans Çerçevesinde Menkul Kıymetleştirilmiş Varlık; Sukuk Dünya ve Türkiye Piyasası İncelemesi. *KSÜ İİBF Dergisi*. 4 (1), 157-165.
- Yayla, A. (2015). Liberalizim. *Liberte Yayınları*. Ankara: 7. Baskı.15-33.
- Zaim, H. (2010). Sabahattin Zaim ve Güzel İnsan Modeli. *Turkish Journal of Business Ethics*. 3 (1), 119-124.
- Zaman, S. M. H. (1984). Definition of Islamic Economics. *Journal of Research in Islamic Economics*. 1 (2), 49-50.